SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 44 – 1979
ČÍSLO 2

Vlado Uhlár

SPISOVNÉ ÁNO, HEJ, NIE A NÁREČOVÉ AJ, NO, NI

Častice prisviedčania a záporu v slovenčine by si boli zaslúžili viacej pozornosti, než sa im venovalo dosiaľ, a to ako v spisovnom jazyku, tak aj v slovenských nárečiach. Okrem jedného prípadu (Király, 1964) sa im osobitná pozornosť ani nevenovala. Zistenie niektorých zaujímavých prípadov v spisovnom jazyku aj v nárečiach dalo podnet k tomuto príspevku.

V spisovnej slovenčine sa prisviedčanie čiže súhlas vyjadruje predovšetkým časticami *áno* a *hej*. Iné prostriedky vyjadrenia súhlasu, ako je napr. zopakovanie jadra otázky *(Chceš chleba? — Chcem. — Bol si v meste? — Bol. — Máš otca? — Mám.)* si v tomto príspevku nevšímame. Najprv uvedieme, čo sa o prisviedčacích časticiach *áno* a *hej* píše v novšej slovenskej jazykovednej literatúre.

A. Habovštiak v Jazykovej poradni (1957) pripomína, že „prisviedčacie slovíčko *áno* sa hodnotí ako snaha hovoriť veľmi správne a spisovne", nepochybne na pozadí nárečí, v ktorých je bežná častica *hej*, a to nielen na východnom Slovensku, ale aj na strednom i s presahom do západnej oblasti. Naráža sa tým aj na školskú prax, v ktorej učitelia neraz odsudzovali používanie častice *hej* ako nespisovnej, zavše ho povýšenecky hodnotili ako prejav nekultivovaného, dedinského spôsobu reči. J. Stanislav (1932) sa nazdával, že pôvodne cudzie *áno* namiesto *hej* sa azda šírilo pôsobením knižnej kultúry rozvíjanej v spisovnej češtine predbernolákovského obdobia, ujalo sa v zemianskej vrstve a prenikalo aj do ľudovej reči, lebo podľa niektorých vravieť *áno* je krajšie ako *hej*. Tie isté skúsenosti pred dvadsiatimi rokmi nadobúdal v Žiline napr. aj J. Mlacek.

A. Habovštiak tiež pripomenul, že častica *hej* má v reči zosilňovací význam v spojeniach *veru hej, no hej, veď hej, oj hej, ba hej, ba veru hej.*

V Slovníku slovenského jazyka I (1959) sa uvádza, že častica *hej* vyjadruje prisviedčanie, súhlas, kladnú odpoveď (= áno), okrem toho pri otázke alebo rozkaze vyzýva spolubesedníka na súhlas.

V Morfológii slovenského jazyka (1966) sa častice preberajú v abecednom poriadku. O častici *áno* sa píše, že je výrazom na vyjadrenie súhlasu, prisviedčania, pritakávania (ale okrem tohto základného významu má aj význam zdôrazňovacej častice, ktorá podčiarkuje platnosť použitého výrazu, napr. *Zapaľujte, á n o, zapaľujte!* [Hviezdoslav]). O častici *hej* sa konštatuje, že sa významovo kryje s časticou *áno;* pridáva sa aj štylistické hodnotenie poučením, že štylisticky sú obidve tieto častice takmer rovnocenné, hoci častica *hej* je hovorovejšia a typická najmä pre živý dialóg.

V knihe 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny (1971) sa v stručnom príspevku o prisviedčacích slovách súhlasu *Hej, a či áno?* vyostril problém istej nesprávnej zaujatosti proti častici *hej* lapidárnym konštatovaním: „Obidve sú slovenské a správne. Že *hej* do slušnej spoločnosti nepatrí, to je omyl..." Dodáva sa: „Samotné slovo *hej* (a to je jeho prvotný význam) je pôvodne citoslovce vyjadrujúce nadšenie, radosť, radostný súhlas."

Uvedieme niekoľko príkladov na podporu uvedených zistení z Morfológie slovenského jazyka a Slovníka slovenského jazyka I:

Tvrdí sa, že sa možnosti umelcov zvýšili. *Hej* a zväčšilo sa ešte čosi. (A. Matuška) — *Hej,* prikývol Jančuš. (V. Mináč) — Nemám s tebou o čom hovoriť. — Ale ja *hej.* (J. Nižnánsky) — *Hej,* pamätám sa naňho. (J. Kostra) — Odíď mi z cesty, *hej?* (E. B. Lukáč)

Azda treba ešte pripomenúť, že častica súhlasu *hej* je náležitá nielen v konverzačnom a umeleckom štýle, ale aj v publicistickom štýle, kde zavše možno účinne využiť aj častice. (V odbornom štýle sú častice ako pomocné, neplnovýznamové slová nefunkčné.)

O častici *hej* viac ráz písal J. Stanislav (1944). Po J. Škultétym dával slovenské *hej* do súvislosti so staroslovienskym *ei.* Opätovne upozorňoval na citát z Matúšovho evanjelia (V kap., verš 37): *Bọdi že slovo vaše ei - ei ni - ni (Nechže vaše slovo je hej — hej, nie — nie).* J. Stanislav dokonca usudzuje (1956, 1958), že výrazy *ei — ei* a *ni — ni* pochádzajú z tej oblasti praslovančiny, z ktorej neskôr vzniklo stredoslovenské nárečie, veď dodnes je v slovenčine *hej.* V poľštine popri spisovnom *tak* je v nárečiach *hej* i *haj* (Machek, 1957). *Haj* býva aj vo východoslovenských okrajových nárečiach, ako zistil už dávnejšie S. Czambel. Aj horná luž. srbčina má prisviedčaciu časticu *haj.*

Vraciame sa k stredoslovenskej častici *ei* vo význame *hej (áno).* Slovenskí jazykovedci si zatiaľ náležite nepovšimli, že popri znení *hej* v slovenských nárečiach na juhu a na západe sa vyskytuje aj starobylá podoba *aj* (bez protetického *h,* ktoré mohlo vzniknúť až po 12. storočí).

Na základe našich zistení a dokladov z kartotéky nárečového oddelenia JÚĽŠ SAV je zjavné, že častica *aj* (vo význame *hej, áno*) sa doteraz vy-

skytuje na Slovensku najmä v dvoch oblastiach s priliehajúcimi ďalšími dvoma nárečovými skupinami.

1. Je to jednak pomerne väčšia oblasť na juhovýchod od Nitry v povodí Žitavy, ktorá od Nevidzian a Vrábeľ siaha na juh až ku Kolte s presahom do povodia Nitry na Komjatice, Šurany a Bánov.

2. Pri nej najďalej na západ tvoria osobitný ostrov dediny Jarok a starobylé Sládečkovce (r. 1113 Mussenic, t. j. Mučeník).

3. Ďalšia menšia oblasť je odtiaľ pomerne vzdialená. Je na okolí Trenčína, a to na ľavom brehu Váhu s dedinami Trenčianska Teplá, Dobrá, Kubrá, Kubrica až Soblahov; na pravom brehu Váhu patrí do nej Nemšová, Horná Súča a Dolná Súča.

4. Oddelená od nej je oblasť pod Javorinou: Brestovec (pri Myjave), Bzince, Hrušové, Lubina (kopanice), Moravské Lieskové (na kopanici Hrubá strana).

V kartotéke nárečového odd. JÚĽŠ SAV je doklad na *aj* vo význame hej i z okolia Prievidze *(A xlab_e Lazaňec? — Aj, Lazaňec),* ba dokonca aj z Gregoroviec (okr. Prešov): *Bula ši v mesce, aj?* (tu už viac vo význame však, pravda).[1]

Moravský dialektológ F. Bartoš (1886) uvádza *ai (aj)* 1. s významom *i* v slovenských a valašských nárečiach, 2. s významom ano (uh., též: ái), ale bez príkladu[2], kým v ďalšom svojom slovníkovom diele (Bartoš, 1905) uvádza *ai, aj* vo význame ano (horň.): *Našli ste to? — Ái.*

Výskyt častice *aj* vo význame hej, áno v našej jazykovednej literatúre pravdepodobne prvý zaznamenal J. Štolc (1949) v slovenských nárečiach za Dunajom v Maďarsku v obci Bánhida a Vértesszőlős, ktoré boli koloni-

[1] Pri výskume ľudovej slovnej zásoby ma na nárečové *aj* v Jarku vo význame áno upozornili najprv vo Veľkom Záluží. Túto osobitosť vo Vrábľoch si povšimol môj žiak J. Zajac, pochádzajúci z východného Slovenska. Na pomery v Trenčianskej Teplej ma upozornil dr. J. Liday, na stav v Nemšovej viac ráz dr. A. Patka. Výskyt *aj* vo význame hej si povšimla herečka SND E. Kristínová na kopaniciach v Lubinej, čo mi potom potvrdila pre dediny Hrušové učiteľka J. Bahnová a pre Bzince aj J. Sabršúl. — Učiteľka M. Procházková (za prispenia kolegov z príslušných dedín) mi veľmi presne zistila používanie *aj* v obciach Černík, Mojzesovo, Komjatice, Šurany, Bánov a Nitriansky Hrádok. Ing. P. Šrank pozná pomery vo Vinodole a v Malom Cetíne (teraz Nitrany). Oblasť dolnej Žitavy pozná môj žiak, spisovateľ dr. B. Tinák, rodák z Mane. Z Nevidzian mám doklady od učiteľa J. Boldiša, z Loviec od riaditeľa gymnázia v Prievidzi Š. Burana. Výskyt *aj* vo význame áno v oblasti dolnej Žitavy z obcí Kmeťovo, Maňa, Vlkas, Radava, Podhájska, Trávnica, Dolný Ohaj, Dedinka, Úľany nad Žitavou, Kolta medzi robotníčkami (v textilnom závode v Leviciach) mi pozisťoval môj žiak technológ Domin Novák.

Bolo by možné ešte doplniť výskyt častice *aj* (= áno) aj v iných dedinách, azda aj v iných oblastiach. Uvedené oblasti sa tu zaznamenávajú po prvý raz. (Ale napr. v Mojmírovciach a Cabaji-Čapore sa jej výskyt popiera.) Treba tiež spomenúť, že napr. v Nemšovej si mladšia generácia toto *aj* zavše ani neuvedomuje, tobôž ho nepoznajú ľudia pochádzajúci odinakiaľ.

[2] Skratka *uh.* sa nepochybne vzťahuje na nárečia vlastného Slovenska. — *Horň.* znamená „horňácke nářečí".

zované po začiatku 18. storočia slovenskými osadníkmi z oblasti Vrboviec (pri Myjave) a z oblasti Trenčína, Bánoviec, Topoľčian a Nitry. P. Király (1964) zistil *aj* až v 16 obciach zväčša so západoslovenským nárečím, ale aj v Kóspallagu so stredoslovenským nárečím, v Sári pri Budapešti a v Márianosztre. Doklad na *aj* (= hej) v Soblahove pri Trenčíne zaznamenal I. Ripka (1975).

Častica *hej* (pôv. *ej*) sa vysvetľuje z deiktickej častice *e-* v spojení so zámenom *jь*; častica *aj* (s protetickým *h haj*) sa skladá zo spojky *a* a zámenného tvaru *jь*: *a* — *jь* > *aj*.

Častica *áno* vznikla zo spojenia spojky *a* so zámenným tvarom *ono*: *a-ono*. Gemerské *án* vzniklo z *áno* onemením koncového *-o* (Stanislav, 1958, s. 687).

Je známe, že slovenské nárečia nie sú dostatočne preskúmané, najmä nie ich slovná zásoba, hoci jej význam aj pre širokú slovanskú oblasť nie je zanedbateľný. Najnovšie na to upozorňuje najmä Š. Ondruš vo svojich etymologických štúdiách. I nárečové *aj* vo význame spisovného hej, áno si zaslúži pozornosť ako zvyšok pôvodného stavu, ktorý húževnato odolával vplyvu západoslovenského kultúrneho jazyka z niekdajšieho kultúrneho centra Nitry, ale aj súčasnému vplyvu spisovnej slovenčiny.

V slovenských nárečiach sa však vyskytujú aj ďalšie častice vo význame prisviedčacej častice *áno, hej*.

V dedinách na okolí Levíc, napr. v Starom Tekove, Kozárovciach, Čajkove, Hronských Kľačanoch, ale aj dolu pri Nových Zámkoch v Palárikove sa bežne používa prisviedčacia častica *no* (pôv. citoslovce, príp. vznikla zo zámena; Machek, 1957):

Vy ste z Palárikova? — *No!* — Často chodievate do Levíc? — *No!* Máte vinicu a chyžku? — *No!* — Aj tekvičku na ťahanie vína zo suda? — *No!* — Aj čingír robíte? — *Nóóó!*

P. Király vo svojej súhrnnej štúdii z Maďarska zo slovenských dedín Mátraszentistván, Pitváros a Miske uviedol časticu *tak*, ktorá je známa ako základná prisviedčacia častica na Slovensku v dedinách na okolí Krupiny a v Novohrade (odvoláva sa na A. Habovštiaka). Porov. aj výkriky súhlasu po pôsobivých rečníckych otázkach, napr. *Chcete lepšie byty — Túžite po vyššom príjme? — T a k, t a k, t a k j e! — Prikývol že v e r u t a k.* (M. Figuli) — *T a k, v e r u t a k! prikyvoval sused otcovi.*

V takomto význame sa vyskytuje aj častica *da* v dedinách Pešťskej a Novohradskej stolice, nepochybne v súvislosti so slovenskými dedinami na Slovensku v Honte a Novohrade. Odvolávajúc sa na A. Habovštiaka, P. Király dokladá, že *da* (známe najmä z ruštiny, bulharčiny, srbochorvátčiny,

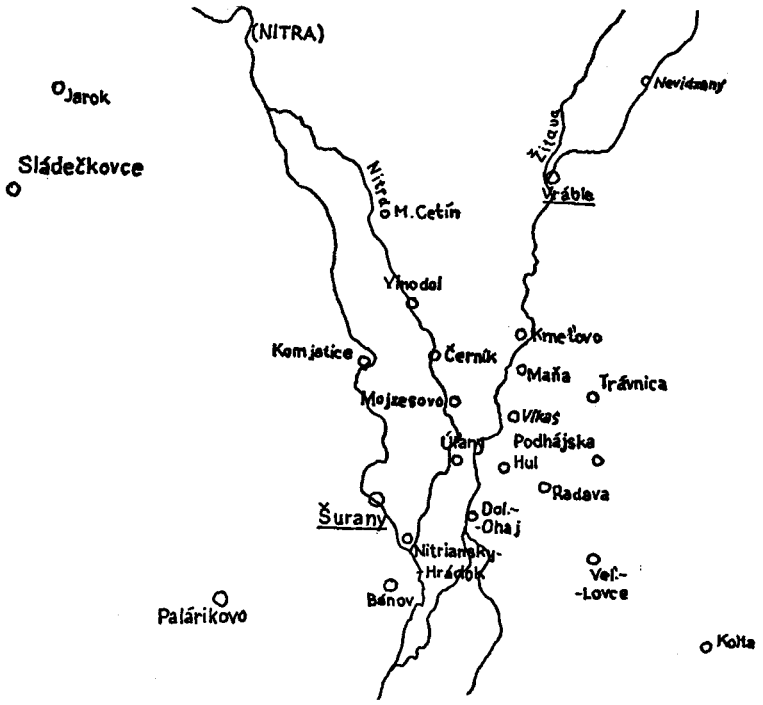

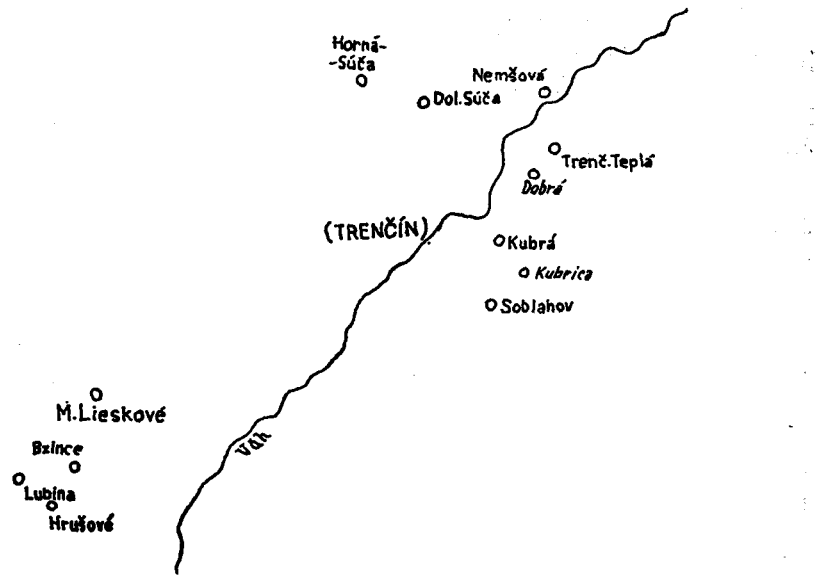

Dve nárečové oblasti na Slovensku s výskytom častice *aj*

slovinčiny, ale aj starej češtiny) sa nepoužíva samostatne, ale že stojí pri iných častiach a pri prisviedčaní má zdôrazňovaciu funkciu.[3]

P. Királyv cit. štúdii zaznamenáva z nárečí aj častice *aha, nuž, to* a tri prisviedčacie slová menného pôvodu *dobre, pravda, naozaj.*

Kým na prisviedčanie proti spisovnému *áno, hej* je v slovenských nárečiach veľká rozmanitosť aj iných prisviedčacích častíc (pravdepodobne preto, že ani v praslovančine nebola jednotná prisviedčacia častica), na popieranie (zápor) máme v spisovnej slovenčine iba časticu *nie.*

Morfológia spisovného jazyka (1966, s. 782) o záporovej častici *nie* učí, že je vytyčovacia, hodnotiaca (emocionálnejšie sú častice *čoby, horký, kdeže, figu),* kým *nie* ako dôvetok má význam pobádacieho *pravda, však že.* Vo vete *nie* vyjadruje prostý zápor, inokedy ako replika zápor znásobuje: *Myslíš si, že prišiel? N i e, veru neprišiel.* (Kukučín).

Slovník slovenského jazyka II (s. 377) uvádza, že častica *nie* s tvarmi slovesa *byť* popiera obsah celej vety *(Krv nie je voda),* inokedy nahrádza záporné sloveso *(Komu dáva, komu n i e)* alebo popiera platnosť niektorého vetného člena *(Drž sa rozumu a n i e slepej pýchy.* [Kukučín]). Vyjadruje zápornú odpoveď na kladnú alebo zápornú otázku: *Prídeš? (Neprídeš?) Nie.*

V súvislosti s citovaným slovenským nárečovým *aj* treba náležite zvýrazniť výskyt nárečovej zápornej častice *ni,* ktorá sa bežne vyskytuje v južných stredoslovenských nárečiach v Gemeri (Orlovský, 1975), vo východnom Novohrade (Matejčík, 1975) i v oblasti na západ od Lučenca.

Išla sa gu maťeri spítať, ši Paľo dňes príďe aľebo *ňi.* (Muraň) — ... ale pódá [reku] *ni* tak, ve so_mu nižd nespravil. (Revúca) — Ajaj, to nebulo tak, van e *ni* do ná zatrhnúťí. (Revúca) — Bolę zme sirotę, ňimalę zme volę, *ňi.* (Ábelová) — *Ňi* som takí dobrej ako męsľíťe. (Ábelová) — Či ty vieš, čo bude zajtra? Ja *ni,* ja *ni,* Eva. (Ballek)

V Ponitrí má zápor *nie* najčastejšie nárečovú podobu *ňije,* kým pod Javorinou *nije* (tvrdo), ale v Hrušovom staršia generácia vraví *nine (Tu n i n e makké ništ. — To n i n e žánna pravda.)* — Na Záhorí a v priľahlej západoslovenskej oblasti až za Trnavu je *ne.*

Vo Veľkom Záluží, obdobne ako v Ponitrí na juh od Topoľčian, namiesto *nie* počuť *ňí* (*é* > *í,* ako je *vém* > *vím, béli* > *bíli, čérni* > *čírni, ňesém* > *ňesím* a pod.).

Dôkladný nárečový výskum nepochybne prinesie ešte nejeden objav a rozšíri naše poznatky z bohatstva nárečovej lexiky a jej rozmanitých podôb.

---

[3] Pod Javorníkmi počuť *jo* (Veľké Rovné: *Bola si tam? J o).* P. Ondrus ho uvádza z Pitvároša. *Jo* je známe v češtine, u Hucúlov v Zakarpatskej Ukrajine, v Slovinsku v hovorovej reči i nárečiach a v dolnej luž. srbčine.

Literatúra

BARTOŠ, F.: Dialektologie moravská I. 1. vyd. Brno, Matice Moravská 1886, s. 170 (Kap. VIII. O příslovcích, částicích a mezislovcích).

BARTOŠ, F.: Dialektologický slovník moravský. Zv. 1. Praha 1905, s. 6.

HABOVŠTIAK, A.: Áno — nie. In: Jazyková poradňa. 1. vyd. Red. G. Horák, J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1957, s. 123—124.

KIRÁLY, P.: Formy prisviedčania v slovenských nárečiach v Maďarsku. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica. 16. Red. E. Pauliny. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1964, s. 123—128.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957, s. 127.

MATEJČÍK, J.: Lexika Novohradu. Vecný slovník. 1. vyd. Martin, Osveta 1975, s. 81.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 770.

ORLOVSKÝ, J.: Stredogemerské nárečia. 1. vyd. Martin, Osveta 1975, s. 262 (Muráň), s. 207 (častice) (Revúca).

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 326.

RIPKA, I.: Dolnotrenčianske nárečia. 1. vyd. Bratislava, Veda 1975, s. 187.

Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit. Red. V. Blanár a kol. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 288—291 *(nie, ne)*.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 1. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 466; Zv. 2 1960, s. 334, 377.

STANISLAV, J.: Kultúra starých Slovákov. 1. vyd. Bratislava, nákladom Slovenského rozhlasu 1944, s. 30.

STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1932, s. 430.

STANISLAV, J.: Dejiny slovenského jazyka. Zv. 1. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956, s. 218; Zv. 2, 1956, s. 541.

ŠTOLC, J.: Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. 1. vyd. Bratislava, Štátne nakladateľstvo 1949, s. 184.

1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. 1. vyd. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 78.

Milan Majtán

Z URBANONYMIE MESTA KRUPINY

(Názvy krupinských ulíc v minulosti a dnes)

1. Urbanonymá[1], t. j. názvy mestských topografických objektov, námestí (agoronymá), ulíc (hodonymá) a iných verejných priestranstiev,

[1] Porov. rus. *urbanonim (urbonim)*. PODOLSKAJA, N. V.: Slovar' russkoj onomastičeskoj terminologii. Moskva, Nauka 1978, s. 154.

názvy jednotlivých významných budov a mestských sídlisk tvoria osobitnú skupinu geografických názvov. V slovenskej onomastike sa im venovala dosiaľ minimálna pozornosť. Vyšla štúdia o názvoch ulíc mesta Prešova,[2] ďalšie sú v tlači,[3] na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove vzniklo niekoľko diplomových prác, v ktorých sa spracúvajú názvy ulíc z jednotlivých východoslovenských miest. Menší záujem vyplýva vari iba zo zdanlivého predpokladu, že samotné názvy (súčasné i historické) neprinášajú z čisto jazykového, resp. jazykovedného hľadiska taký zaujímavý materiál ako iné skupiny geografických názvov.

Viac pozornosti sa venuje tomuto druhu geografických názvov v Čechách[4], v Poľsku[5], ale najmä v Sovietskom zväze, kde iba za posledných pätnásť rokov vzniklo viac ako 70 štúdií a článkov spracúvajúcich jednotlivé stránky a druhy urbanoným[6], päťstostránková publikácia o názvoch ulíc Moskvy[7] a séria analytických štúdií, v ktorých sa spracúvajú rozličné typy názvov moskovských ulíc[8], publikácia o názvoch ulíc Odesy[9] atď.

2. V stredoveku a prakticky až do minulého storočia sa v mestách na Slovensku tvorili názvy ulíc, námestí, mestských brán, bášt a pod. predovšetkým podľa polohy a smeru (smerovania) a podľa národnostnej alebo remeselnej príslušnosti obyvateľov, zriedka aj podľa významnejších budov alebo iných objektov. Až od minulého storočia začala prevládať ten-

---

[2] BLICHA, M.: Názvy ulíc mesta Prešova. Nové obzory, *18*, 1976, s. 323–357.

[3] BLICHA, M.: Odraz mimojazykových aspektov v názvoch ulíc, Z hodonymie okresných miest Východoslovenského kraja (v zborníkoch PdF UPJŠ); KRIŠTOF, Š.: Nacionalistické tendencie pri pomenúvaní ulíc (v zborníku z II. českej onomastickej konferencie).

[4] ČAREK, J. – HLAVSA, V. – JANÁČEK, J. – LÍM, V.: Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška. Názvy mostů, nábřeží, náměstí, ostrovů, sadů a ulic hlavního města Prahy, jejich změny a výklad. Praha 1958. 538 s. (rec. V. Šmilauera v Zpravodaji Místopisné komise ČSAV (ZMK), *1*, 1960, s. 23–31); ROUBÍK, F.: Soupis označení domů v pražských městech. ZMK, *13*, 1972, s. 103–158, 433–484; SÁŇKA, H.: Názvy brněnských ulic. ZMK, *4*, 1963, s. 325–334; PLETZER, K.: Vývoj názvů českobudějovických ulic a jejich dnešní stav. ZMK, *4*, 1963, s. 316–324 a i.

[5] HANDKE, K.: Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy. Wrocław – Warszawa – Kraków, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN 1970. 182 s.; DZIKOWSKI, W. – KOPERTOWSKA, D.: Toponimia Kielc. Nazwy części miasta i obiektów fizjograficznych oraz nazwy ulic i placów. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1976. 219 s. a i.

[6] Pozri Onomastika. Ukazateľ literatury izdannoj v SSSR s 1963 po 1970 god. Red. N. V. Podoľskaja. Moskva, Akademija nauk SSSR, Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam 1976. 203 s.; Onomastika. Ukazateľ literatury izdannoj v SSSR v 1971–1975 gg. s priloženiem za 1918–1962 gg. Red. R. R. Mdivani, N. V. Podoľskaja. Moskva, Akademija nauk SSSR, Institut naučnoj informacii po obščestvennym naukam 1978. 301 s.

[7] Imena moskovskich ulic. Red. A. M. Pegova. Moskva, Moskovskij rabočij 1975. 536 s.

[8] Mikrotoponimija. Red. O. S. Achmanova et al. Moskva, Izdateľstvo Moskovskogo universiteta 1967, s. 71–97.

[9] SARKISJAN, K. – STAVNICER, M.: Ulicy rasskazyvajut. Odessa, izd. Majak 1973. 245 s.

dencia pomenúvať ulice podľa význačných osobností, miest, udalostí. Svojou podstatou orientačné názvy sa začali takto dopĺňať a nahrádzať tzv. dedikačnými (pamiatkovými, oslavnými) a inými názvami. Spoločensky neutrálne orientačné názvy pri pomenúvaní nových ulíc sa využívajú zriedkavejšie ako názvy istým spôsobom spoločensky angažované.

Súčasnou názvoslovnou normou je vyhláška Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky č. 93 z 18. júna 1970 o určovaní názvov ulíc a iných verejných priestranstiev. Táto základná úradná norma priamo vyznačuje vecný, formálny i jazykový rámec názvov. Vo vyhláške (§ 9) sa ustanovuje, že názvy ulíc a iných verejných priestranstiev (námestí, nábreží, sadov, mostov a pod.) sa určujú podľa významných udalostí, miest, osôb (nežijúcich) a podľa vecí, javov a pod. Názvy majú byť spoločensky opodstatnené, priliehavé, ľahko vysloviteľné a z jazykového hľadiska správne. Vyhláška pamätá i na národnostne zmiešané obce a územia a umožňuje určovanie a používanie názvov pochádzajúcich z príslušného etnika. Zásada sa formuluje tak, že názov možno utvoriť aj od základu inojazyčného slova (z jazyka českého, maďarského, ukrajinského, poľského, nemeckého a pod.), musí však zodpovedať pravidlám (zákonitostiam) slovenského jazyka.[10]

Nové názvy pri premenúvaní a názvy nových ulíc a námestí vznikajú administratívnymi postupmi podľa uvedenej názvoslovnej normy. Rozhodujúcim kritériom pri výbere názvov sa stalo kritérium ich spoločenskej vhodnosti. Spoločenský vývin, najmä prudký rozvoj našej spoločnosti v ostatnom polstoročí spôsobil a spôsobuje časté zmeny práve v názvoch utvorených na počesť, na oslavu jednotlivých udalostí a osobností. Naproti tomu staršie orientačné a „spoločensky neutrálne" názvy sa zachovali, zväčša ich nebolo treba meniť.

Na ilustrovanie môžu poslúžiť staršie i súčasné (do r. 1975) názvy ulíc zo stredoslovenského mesta Krupiny, ktoré malo najmä v čase tureckých vojen v 16.—17. storočí veľký význam pre obranu stredoslovenských banských miest (medirytina predstavuje mesto v 16. storočí — obr. 1).

Slovenské názvy a pomenovania častí mesta, námestí a ulíc sú doložené v mestských písomnostiach písaných po slovensky od 17. storočia: 1695, 1762, 1767, 1852 *Ring,* 1695 *Rink;* 1855 *Plac;* 1700 *Rink prostredny;* (1791 *nitrne mesto,* 1854 *vniterne mesto);* 1642, 1683, 1758 *Zvolenska ulica,* 1765 *dolna ulica Zvolenska,* 1700, 1760, 1852 *Dolna ulica;* 1691, 1765 *Prostredna ulička,* 1757 *Prestredna ulica,* 1700, 1760, 1852, 1853 *Prostredna ulica;* 1685, 1700, 1852, 1853 *Horna ulica;* 1685, 1686, 1760, 1791, 1852 *Nova ulica,* 1760

[10] MAJTÁN, M.: Názvy ulíc a iných verejných priestranstiev. Kultúra slova, 8, 1974, s. 128.

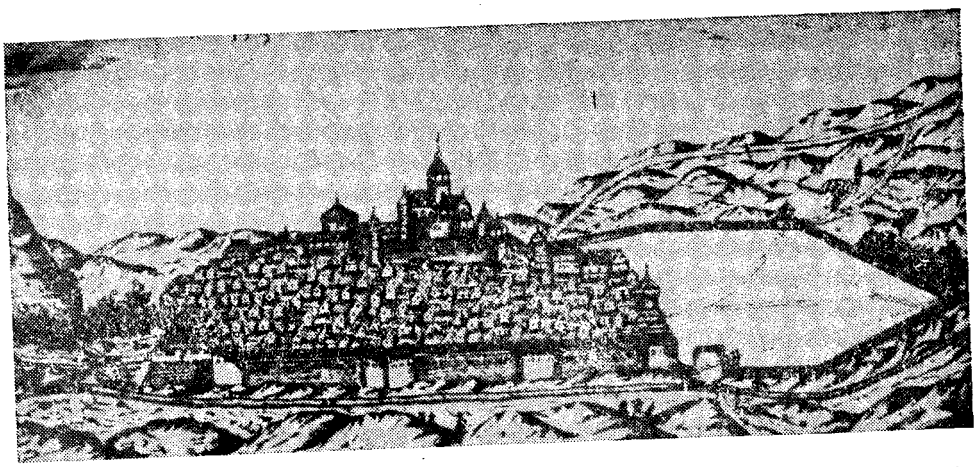

Medirytina Krupiny z diela G. Gualda Priorata Continuatione dell' historia di Leopoldo Cesare, Viedeň 1976

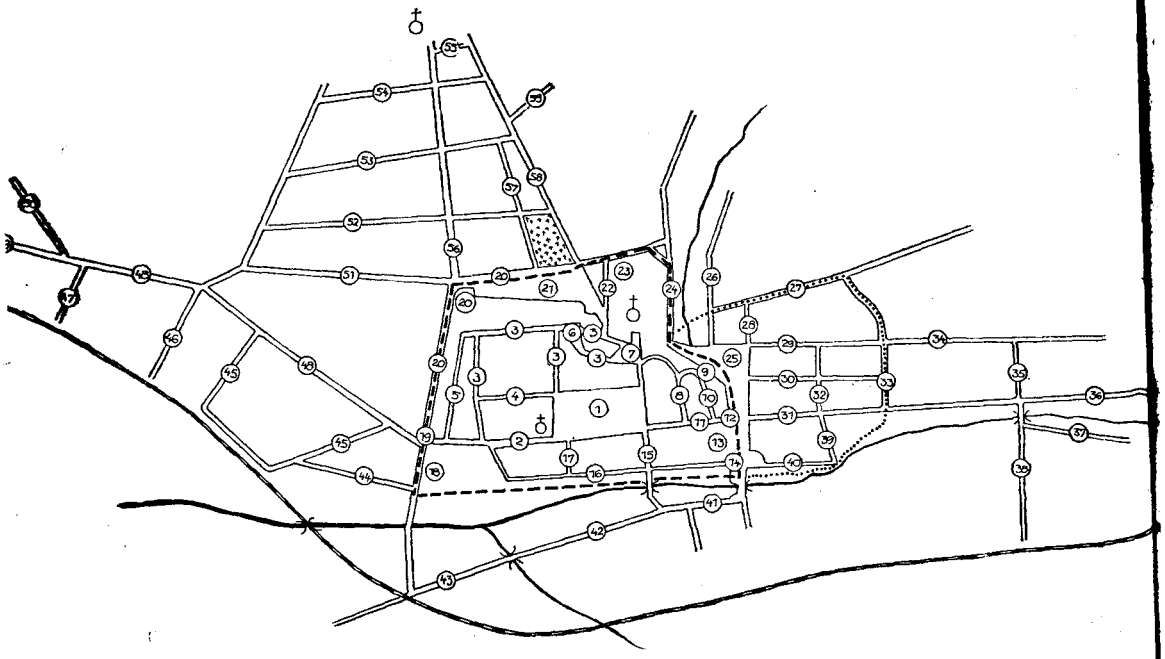

Náčrt plánu mesta dnes

Nova ulička; 1683, 1686, 1695, 1758, 1763 *Ulice* (pl. — dnešné *Saská, Nová, Horná, Prostredná, Palánková* a i. ulice, nachádzajúce sa na sever od starého mesta, zhruba v priestore, ktorý je na medirytine ohradený kolovou hradbou); 1692 *Pri koliech;* 1661 *Lazobna ulička;* 1682, 1683 *Slovenska ulica* (1685 *pri potoku za murom v Slovenskej ulici*); 1760, 1763 *Dlha ulica;* 1762 *Štiavnická ulica;* 1765, 1768 *Kralovska ulica;* 1767 *Potočna ulica;* 1767, 1852, 1853 *Meska ulica;* 1767 *Kostolna ulica;* 1675 *Hola bašta,* 1695 *Bašta;* 1675 *Rinčanska brana,* 1669, 1675, 1696 *Zvolenska brana,* 1644, 1766 *Horna brana;* 1683 *Cisarska brana;* 1734, 1763 *Dolna brana;* 1683, 1697 *Kralovska brana,* 1692 *Štiavnicka brana;* 1683 *Vodna brana;* 1685, 1700 *Kitlpoch,* 1769, 1852 *Kltipoch;* 1791, 1852 *Pri mure;* 1796 *Pri mreži;* 1769 *Za murom pri mreži;* 1769 *Pri meskej mreži,* 1769 *Pri dolnej mreži;* 1853 *Pri šarhovni;* 1854 *Na majerach.*[11]

Všetky názvy nemožno dnes presne identifikovať a lokalizovať, lebo po viacerých požiaroch aj vnútorné mesto bolo prestavované *(Dlhá ulica, Mestská ulica, Štiavnická ulica, Kráľovská ulica, Slovenská ulica).* Zo 17. storočia sú doložené aj názvy ulíc z niekdajšieho horného predmestia (na medirytine zo 16. storočia nezastavané miesto vnútri kolovej („palánkovej") ohrady — pozri aj súčasný plánok mesta), z 18. storočia aj z iných častí vonkajšieho mesta. Dolné predmestie sa zastavalo tiež iba neskôr. (Súčasná výstavba obytných domov je predovšetkým západne od starého mesta, priemyselná výstavba najmä na južnom okraji).

Prehľad vývinu názvov a náčrt plánu mesta (obr. 2) ukazujú súčasné a identifikované staršie názvy námestí, ulíc a iných verejných priestranstiev v Krupine.[12] Nie sú tu zaradené *Vrchy* (severozápadne od mesta), *Lazy* (západne od mesta) a *Kopanice* (severovýchodne od mesta), ako sa súhrnne nazývajú v Krupine osady a samoty nachádzajúce sa v katastri mesta mimo intravilánu.

Z prehľadu a zo zhodnotenia onymickej situácie týchto názvov zhŕňame:

1. Staré názvy orientačného typu sa zväčša zachovali dodnes, naproti tomu na začiatku tohto storočia zavedené oslavné názvy sa takmer všetky zmenili, niektoré i dva-tri razy. Pretože dedikačné názvy majú v súčasnosti veľkú prevahu, patria názvy ulíc vo všeobecnosti medzi najpohyblivejšie, najnestálejšie, najmenlivejšie toponymá, bezprostredne odrážajúce politickú situáciu v čase svojho vzniku a reagujúce na všetky spoločenské a politické zmeny a pohyby spoločnosti aj na administratívne zmeny, napr. zlučovanie obcí.

[11] Všetky doklady sú z písomností uložených v Mestskom archíve v Krupine.

[12] MATUNÁK, M.: Návrh jako by se maly pomenovať námestia, ulice, uličky a domoradia sv. kr. mesta Krupiny. Krupina 1901. 13 s. (paralelne po maďarsky: Korpona sz. kir. város terei, utcái, közei, házsorai elnevezésének tervezete. Korpona 1901. 12 s.)

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
1.	1695, 1762, 1767, 1952 Ring, 1695 Rink prostredný	nám. najsvätejšej Trojice, Trojičné nám., Szentháromság tér	Svätotrojičné nám.	Svätotrojičné nám.	Svätotrojičné nám.	nám. Červenej armády (Veľký rink, Hlavnuô nám.)
2.		Szécsényiho ul. Széchényi u.	Štefánikova cesta	Štefánikova ul.	Štefánikova ul.	ul. Československej armády
3.	1767 Kostolna ulica	Braxatorisovská ul., Braxatoris u.	Braxatorisovská ul.	Sládkovičova ul.	Sládkovičova ul.	Sládkovičova ul.
		Ipolyiho ul. Ipolyi Arnold u.	Moyzesova ul.	Moyzesova ul.	Moyzesova ul.	
		Olasovská ul. Olasz Pál u.	Olasovská ul.	Sládkovičova ul.	Sládkovičova ul.	(Kláštorská ul.)
		Piaristská ul. Piarista köz	Piaristská ul.	Piaristná ul.	Piaristská ul.	(Piariská ul.)
		Zámocká ulička Vár köz	Kostolná ul.	Kostolná ul.	Kostolná ul.	(Kostolná ul.)
4.		Plachýho ul. Plachy Lajos u.	Plachovská ul.	Piaristská ul.	Plachého ul.	Partizánska ul. (Panská ul., Plachovská ul.)
5.		Hajdúcky rad Hajdu sor	Hajdúcka ul. Hajdúchsky rad	rad Hajdúchov	Hajdúsky rad	Hajdúsky rad
6.		nám. Rákóczyho Rákóczy tér	Matunákovo nám. Olasovské nám.	Olasovské nám.	Olasovské nám.	Olasovské nám.
7.		Bočkayovské nám. Bockay tér	Bočkayovské nám.	Bočkayovské nám.	Bočkayho nám.	Bočkayho nám. (Pod kostolom)
8.		Berčéniho ulička Bercsényi köz	Matunákova ul.	Štúrova ul.	Bernolákova ul.	Bernolákova ul.
		Balaššovská ul. Balassa u.				

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
9.	1683 Vodna brana	Vodná ulička Víz köz				*(iba priechod,* Tesná ulička, *st.* Kufasorito)
10.		Krušičova ul. Krusich u.				ul. Andreja Kmeťa Kmeťova ul.
11.		Deákova ul. Deák Ferenc u.	Masarykova ul. (*časť*)	Pribinova ul. (*časť*)	Masarykova ul. (*časť*)	ul. Jozefa Hakena Hakenova ul.
12.	1669, 1675, 1696 Zvolenska brana 1644, 1766 Horna brana					(Hornia brána, *zbúraná*)
13.		Kurucká ul. Kurucz u.	Fančiho ul.	Fančiho ul.	Fančiho ul.	(*neexistuje, je tam záhradná reštaurácia*)
14.	1695 Bašta (?)	Tupá bašta				(Tupá bašta, *zbúraná*)
15.		Pográňovská ulička Pegrányi köz		Mudroňova ul.	Mudroňova ul.	Vodná ul.
16.		Madáčovská ul. Madách u.	Kuzmányho rad	Kuzmányho rad	Kuzmányho rad	Kuzmányho rad
		Szalayovská ul. Szalay László u.	Mudroňov rad	Mudroňov rad	Mudroňov rad	
17.		Balážova ulička Balás köz		Hruškovicova ul.		(Pri Benkovcach, *iba priechod*)
18.	1675 Hola bašta	Holá bašta	Holá bašta	Holá bašta	Holá bašta	(Stará bašta, Holá bašta, *zbúraná*)
19.	1683 Cisarska br. 1734, 1763 Dolna brana					(Dolnia brána, *zbúraná*)

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
20.		Bašťový rad Bástya sor	Baštový rad	Baštový rad	Baštový rad	(Za bašťou, Bašťovy rad) ul. 29. augusta
		Turecká bašta				
			švrť Heleny Šoltésovej *(časť)*	Hlinkova ul.	švrť Heleny Šoltésovej	
21.				park Andreja Hlinku	park Andreja Sládkoviča	park Andreja Sládkoviča
22.		Rákocovská ulička Rákóczi köz				*(bez názvu, iba priechod)*
23.		Husitská bašta	Husitská bašta			(Husická bašta, Rundieľňa)
24.		Kohárovský rad Kohány sor	Kohárovský rad	Táborský rad	Koháryho rad	Koháryho rad
25.	1855 Plac	nám. Belu IV. IV. Béla király tér	nám. Slobody	nám. Slobody	nám. Slobody	nám. Slovenského národného povstania (Malý pľac, Malý rink)
26.	1685, 1700 Kitlpoch, 1769, 1852 Kltipoch 1853 Kalterbach	Saská ul. Szász u.	Saská ul. Kltipoch	Saská ul.	Saská ul.	Saská ul. (Kltipoch)
27.	1685, 1686, 1760, 1791, 1852, Nova ulica 1760 Nova ulička	Nižňanského ul. Nyizsnyánszky u.	Nová ul.	Nová ul.	Nová ul.	Nová ul.
28.		Korunná ul. Korona köz				*(bez názvu, iba priechod)*
29.	1685, 1700, 1852, 1853 Horna ulica	Bórych ul. Bory u.	Borovská ul. Hornia ul.	Horná ul.	Horná ul.	Horná ul. (Hornia ul.)

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
30.	1691, 1765 Prostredna ulička, 1757 Prestredna ulica, 1700, 1760, 1852, 1853 Prostredna ulica	Paláštyho ul. Palásthy u.	Prostiednia ul. Kuzmányho ul.	Prostredná ul.	Prostredná ul.	Prostredná ul. (Prostrednia ul.)
31.	1642, 1683, 1758 Zvolenska ulica, 1765 Dolna ulica Zvolenska, 1700, 1760, 1852 Dolna ulica	cesta Františka Jozefa Ferencz József út *(časť)*	Dolnia ul. Masarykova cesta *(časť)*	Pribinova ul. *(časť)*	Masarykova ul. *(časť)*	ul. kpt. Jána Nálepku Nálepkova ul. (Dolnia ul., Krakovská ul. — *časť, aj č. 2, 11, 48)*
32.		Baloghova ulička Balogh köz		Zábojníkova ul.	Zábojníkova ul.	*(bez názvu, iba priechod)*
33.	1692 Pri koliech	Palánková ulička Palánk köz	Palánková ul.	Palánková ul.	Palánková ul.	Palánková ul.
34.			Kút	Kút	Kraskova ul.	ul. Ivana Krasku Kraskova ul. (Kút)
35.					Raisova ul.	ul. Petra Jilemnického Jilemnického ul.
36.		cesta Františka Jozefa Ferencz József út	Masarykova cesta *(časť)*	Pribinova ul. *(časť)*	Masarykova ul *(časť)*	ul. Klementa Gottwalda Gottwaldova ul. (Pri kostolci)
37.						ul. Albína Grznára, Grznárova ul. (Pri horňom mlyne)
38.						Plavárenská ul. (Pri plaviarni, Medzi humnama)

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
39.		Husárska ulička Huszár köz	Husárska ul. Legionárska ul.	Husárska ul.	Husárska ul.	Husárska ul.
40.		Fándiho ul. Fánchy u.	Búrova ul.	Gliarska ul.	Gliarska ul.	Gliarska ul.
41.		Mlynské nám. Malom tér			Majerský rad *(časť)*	ul. Víťazného februára
42.	1854 Na majerach	Majerský rad Major sor	Majerský rad	Majerský rad *(časť)*	Majerský rad *(časť)*	Majerský rad (Na majerach)
43.		Turecká ul. Török sor	Turecká ul.	Majerský rad *(časť)*	Majerský rad *(časť)*	ul. Dionýza Štúra
44.						ul. maršala Malinovského Malinovského ul.
45.			Vilová štvrť	Vilová štvrť	Jesenského ul.	ul. Janka Jesenského Jesenského ul. (Starô jarmočnisko, Pri bitungu)
46.				Mlynská ul.	Mlynská ul.	Mlynská ul.
47.				Staničná ul.	Staničná ul.	ul. Eduarda Urxa Urxova ul. (Pri stanici)
48.			Štefánikova ul. *(časť)*	Štefánikova ul. *(časť)*	ul. Československej armády *(časť)*	ul. Karola Marxa Marxova ul.
49.						ul. Osloboditeľov
50.					Tehelná ul.	Tehelná ul. (K šibeniciam)
51.						ul. Júliusa Fučíka Fučíkova ul.
52.						ul. Fraňa Kráľa

	Starší názov	1901 Matunák	1920—1939	1939—1945	1945—1951	1951—1975 (ľudový názov)
53.						ul. Antonína Zápotockého Zápotockého ul.
54.						ul. Pavla Orsága Hviezdoslava Hviezdoslavova ul.
55.						ul. Jána Kalinčiaka Kalinčiakova ul.
56.						ul. Jána Švermu Švermova ul. (Jarmočnisko, Nové jarmočnisko)
57.						ul. Ladislava Exnára Exnárova ul.
58.				Šoltésovej ul.	švrť Heleny Šoltésovej *(časť)*	ul. Eleny Maróthy Šoltésovej Šoltésovej ul.
59.						ul. Jozefa Gregora Tajovského Tajovského ul.

2. Viaceré ulice (i námestia) majú popri úradných názvoch iné, neúradné názvy, používané (najmä v staršej generácii) pri neoficiálnej komunikácii. Často sú to staršie, úradným zásahom zmenené názvy. Popri úradných podobách názvov existujú vo viacerých prípadoch v hovorovej i písanej forme aj ďalšie, zjednodušené podoby, napr. *ulica Andreja Sládkoviča — Sládkovičova ulica, ulica Klementa Gottwalda — Gottwaldova ulica.* Pri komunikácii získavajú prevahu jednoduchšie podoby typu *Sládkovičova ulica, Gottwaldova ulica* a iba v úradných dokumentoch, na uličných tabuliach a pod. sa zachovávajú z hľadiska používania ťažkopádnejšie úradné podoby. Výnimku tvoria názvy, ktoré nemožno takto zjednodušiť, napr. *námestie Červenej armády, ulica 29. augusta,* alebo názvy, v ktorých by vynechaním rodného mena mohlo dôjsť k zámene, napr. *ulica Dionýza Štúra* (nie Ľudovíta Štúra), *ulica Fraňa Kráľa* (nie Janka Kráľa).

3. Z hľadiska motivácie viac ako polovica súčasných úradných názvov krupinských ulíc vznikla podľa význačných politických a kultúrnych činiteľov (60 %), ďalšie majú názvy podľa udalostí, hnutí, inštitúcií, podľa názvov historických zamestnaní, podľa pomenovaní etnických skupín, podľa významných objektov, podľa polohy.

4. Zo slovotvorného hľadiska prevláda atributívny typ názvov so zhodou.

Marie Majtánová

PRÍDAVNÉ MENO **TURECKÝ** V STARŠEJ SLOVENSKEJ BOTANICKEJ TERMINOLÓGII

Prídavné meno *turecký* bolo v slovenčine predspisovného obdobia oveľa frekventovanejšie ako dnes.[1] Súviselo to s politickou situáciou Uhorska v 16.—17. storočí a aj s tým, že sa hojnejšie používalo v prenesených významoch a v terminológii. Okrem toho jestvovali dve rovnako znejúce, ale svojím pôvodom aj významom odlišné slová, homonymá:

1. Prídavné meno *turecký* utvorené z názvu stredoslovenskej historickej stolice *Turiec* (prv aj *Turec*) sa vyskytovalo najmä v staršom období predspisovnej slovenčiny (najviac dokladov je zo 16. stor.) a bolo príznačné pre severo-stredoslovenskú oblasť. Po druhej polovici 17. storočia sa už v písomných pamiatkach nevyskytuje. Na ilustráciu niekoľko dokladov:

[1] Slovenský jazykový materiál zo 16.—18. storočia čerpám z kartotéky Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pre pripravovaný slovenský historický slovník.

panv isspanv stolycze *Tvreczke* — 1548 Liptovská Ondrašová, panv jsspanv stolice *Tvreczkej* — 1562 Krasňany, wyczy_ysspan wydieku *Thureczkeho* — 1566 Príbovce, vice_isspan stolycze *thwreczkey* — 1570 Horná Mičiná, w *Thureczkom* widieku w Pribowczech — 1570 Horná Mičiná, pana vice_isspana widieka *tureckeho* — 1618 Blatnica, pana hlawnyho ysspana widieku *Tureczkeho* — 1633 Turany.[2]

2. Prídavné meno *turecký* odvodené od etnonyma *Turek* sa v slovenskom jazykovom materiáli z predspisovného obdobia vyskytuje mimoriadne často. Odráža skutočnosť, že Slovensko bolo od 16. storočia pomerne dlho bezprostredným susedom a južné kraje začas aj súčasťou rozpínavej tureckej veľkoríše a často bolo ohrozované a drancované tureckými nájazdmi.

Okrem bežných, dodnes známych a používaných spojení typu *turecký cisár, turecká hlava, turecká krajina, turecký list, turecká moc, turecký pán, turecké panovanie, turecké panstvo, turecký posol, turecký rab, turecké rabovanie, turecká sila, turecké tyranstvo, turecká ukrutnosť, turecké väzenie, turecká viera, turecká vojna, turecká zem* vyskytuje sa najmä na niekdajšom slovensko-tureckom pohraničí prídavné meno *turecký* v názvoch mnohých, dnes už takmer neznámych reálií, s ktorými náš ľud prichádzal bezprostredne do styku, napr. *turecký fáľol* (závoj), *turecká kamža, turecký kameň* (safír), *turecký strieborný kantár, turecká káva, turecký klobúk, turecký koberec, turecký koberec na stôl, turecké nite, turecká obliečka na vankúš, turecký pajš* (štít), *turecká panva na praženie, turecký paplón, turecká partéka* (tovar), *turecký hadvábny pás, turecký patelát* (druh jemného orientálneho plátna), *turecké plátno, turecký ručníček, turecký ručník, turecká sukňa, turecké šitie* (vyšívanie), *turecké šitie kvetisté, turecký závoj, turecké zlato* (na vyšívanie), *turecký zobon* (vojenský plášť) a i.

Veľmi často sa prídavné meno *turecký* využívalo aj v názvoch rastlín, napr. *turecký bôb, turecká bukva, turecký cesnak, turecký hrach, turecký hrebík, turecká káva, turecké lilium, turecký pepr, turecká pšenica, turecké rebarbarum, turecká režucha, turecké žito.*

V súčasnej slovenskej botanickej terminológii sa takéto názvy nevysky-

---

[2] Slovenská podoba pomenovania turčianskej stolice *Turiec/Turec* sa vyskytuje v časovom rozpätí 16.—18. stor. — doklady sú iba v nepriamych pádoch. Ďalšie od slova *Turiec* odvodené prídavné meno *turčiansky* je podľa skúmaného materiálu doložené zo 16. storočia iba raz (z Bánoviec nad Bebravou); jeho dokladov pribúda od sklonku 17. storočia, keď sa vyskytuje aj v pamiatkach z Turca a blízkeho okolia (Žilina, Liptov). V staršej slovenskej botanickej terminológii je prídavné meno *turčiansky* doložené iba raz: *Brassica napus, Streckrübe, Koscharübe, thurczer Rübe, édes répa, turčanska repa* — 1795. Označuje sa tak kvaka *Brassica napus var. napobrassica* (L.) RCHB., ktorej pestovanie sa propagovalo v časoch osvietenstva.

tujú, z dnešných nárečí poznáme iba niektoré, napr. *turecký hrebíček, turecký klinček, turecký klinec, turecká pšenica, turecký rozmarín, turecká slivka, turecké žito.*[3]

V minulosti sa tak pomenúvali viaceré pôvodne cudzokrajné druhy rastlín, ktoré sa u nás v tom čase udomácňovali, a to nielen druhy zo Stredomoria a Orientu, ale aj druhy z Ameriky. V ich historických latinských názvoch, ako aj v starších slovenských, resp. slovanských názvoch sa častejšie striedajú prídavné mená *turcicus, indicus,* t. j. *turecký, indický,* odrážajúce vtedajší názor, že Amerika je vlastne „Západná India". Väčšina starších slovenských botanických názvov obsahujúcich prídavné meno *turecký* má paralely v staršej češtine, v staršej nemčine, v staršej maďarčine, v staršej poľštine, lebo ide o mená pôvodne neľudové, umelé, šíriace sa prostredníctvom herbárovej alebo záhradníckej literatúry:

t u r e c k ý b ô b (*phaselus, vel phaseolus turecký bôb — hrach, wlasky hrach, fizol* — 1763 SLOV KAM). Ide o fazuľu *Phaseolus L.,* ktorá sa do Európy dostala z tropickej Ameriky a používala sa aj ako okrasná rastlina. Pomenovanie typu *turecký bôb* sa vyskytuje aj v staršej maďarčine *török bab* a v staršej poľštine *bób turecki,* odkiaľ sa pravdepodobne dostalo do slovenského slovníka kamaldulských mníchov.

t u r e c k ý b ô b (*smilax turecky bob, strjkáč* — 1763 SLOV KAM). Tento termín označuje juhoeurópsku rastlinu prestup bodľavý *Smilax aspera L.,* ktorá sa používala v lekárstve. Názov poznáme iba zo slovenčiny (v poľštine jestvuje sémanticky blízke pomenovanie *wloski bób*).[4]

t u r e c k á b u k v a (*myrobalanum bukwa turecká* — 1763 SLOV KAM). Pravdepodobne ide o tzv. behenové oriešky, plody moringy arabskej *(Moringa arabica),* z ktorých ázijské národy odpradávna lisovali jedlý olej, používaný aj v lekárstve.

t u r e c k ý c e s n a k (*ulpicum weliky česnek, turecký česnek* — 1763 SLOV KAM). V Kamaldulskom slovníku sa uvádza ešte slovenské synonymum *weliky česnek* s ďalším latinským ekvivalentom *aphroscorodon.* Obidvom stredovekým latinským názvom zodpovedajú súčasné názvy *Allium ursinum L.* alebo *Allium vineale L.,* t. j. *cesnak medvedí* a *cesnak poľný.* Tieto druhy sú však domáce a v staršom čase boli pomerne dobre známe, lebo sa používali pri liečení ľudí i dobytka. Pri názve *turecký cesnak* môže preto ísť o *Allium moly L.,* t. j. stredomorský poddruh cesnaku medvedieho.

---

[3] Nárečový materiál čerpám z kartotéky dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV. Za sprístupnenie ďakujem PhDr. I. Ripkovi, CSc., vedúcemu oddelenia.

[4] V staršej latinskej terminológii sa názvom *Smilax* označuje *Smilax aspera L.* V 16. storočí lekár a botanik Mattioli zaviedol do odbornej literatúry termín *Smilax hortensis* pre fazuľu *Phaseolus L.* Pri identifikácii slovenského materiálu nie je preto možné vždy jednoznačne stanoviť, o akú rastlinu ide.

turecký hrach (*Phaseolus — török bab — Schminkbon — turecki hrach* — 1707 SLOV LYC; *Smilax — török bab — turecky hrach* — 1648 SLOV TRN; *dolichus dalekost běhu et turecky hrach* — 1763 SLOV KAM). Bol to najčastejšie používaný názov pre fazuľu *Phaseolus L.* Jeho paralely nachádzame aj v staršej češtine — *turecký hrách* a poľštine — *groch turecki.*

turecký hrebíček, turecký hrebík (*Flos africanus turecky hrebyček* — 1672 — RADY — O; *Africanus flos — török szegfü — türkisch Neglein — turecki hrebik* — 1707 SLOV LYC). Nazývali sa tak rôzne druhy obľúbenej okrasnej pôvodom severoamerickej rastliny aksamietnice *Tages L.* Podobne aj v staršej poľštine *goździk turecki, turek.* V súčasných slovenských nárečiach *turecký hrebíček* (Bratislava—vidiek, Myjava, Topoľčany), *turecký klinec* (Martin, Novohrad), *turecký klinček* (B. Bystrica).

turecká káva (*Phasioli turcici Kawa turečka* — 18. stor. RADY — A). Ojedinelý názov vzťahujúci sa na fazuľu *Phaseolus L.* je doložený iba zo slovenčiny z populárneho rukopisu záhradníckeho charakteru z 18. storočia. Širší kontext ukazuje, že ide o popínavý druh fazule. Názov *turecká káva* bol motivovaný podobnosťou plodov fazule a kávových zŕn.

turecké lilium (*tulipa, tulipán, turecké lilium* — 1763 SLOV KAM). Termín označuje obľúbené, pôvodne východoeurópske okrasné rastliny vypestované v mnohých krížencoch a v botanickej terminológii zhrnuté pod názov tulipán Gesnerov *Tulipa gesneriana* L. V staršej češtine sa používal názov *turecké lilium,* v staršej poľštine ojedinele *lilia turecka.*

turecký pepr (*Capsici seu Piper rubrum, Török bors, Türkischer Pfeffer, turecký pepř* — 1745 FARM TORK; *turecký pepr* — 1787 MED — A; *Capsicum annuum, spanischer Pfeffer, červene korenj, turecky pepr* — 1795 PRÍR KRAL; *pepir indicky ginak tureckj* — 18. stor. SLOV JAS). Plody tejto pôvodne juhoamerickej papriky ročnej *Capsicum annuum L.* sa používajú predovšetkým ako korenina. Pomenovanie typu *turecký pepr,* kalkované z latinského *Piper turcicum,* sa vyskytovali aj v iných európskych jazykoch, napr. v češtine *turecký pepř,* v poľštine *pieprz turecki,* v srbochorvátčine *turski popr,* v ukrajinčine *tureckij perec.* Iné staršie latinské názvy ako *Piper peruvianus, Siliquastrum peruvianum, Piper brasiliensis, Capsicum brasilianum, Piper indicum, Cardamonum arabicum, Piper hispanicus* poukazujú na pôvodnú domovinu, príp. na cesty prevzatia tejto rastliny.[5]

turecká pšenica (*turecká aneb indická pssenjce, frumentum indicum, indisch Korn* 18. stor. SLOV JAS). Ojedinelý doklad z pamiatky,

[5] Sémanticky blízke pomenovanie *turecké korení,* doložené v Bernolákovom Slowári, sa vzťahuje na ľuľok paprikovitý *Solanum pseudocapsicum L.*

ktorá sa opiera o české názvy z Mattioliho herbára, sa vzťahuje na kukuricu siatu *Zea mays L.* Porov. *turecké žito.*

turecké reubarbarum (*tureczke reubarbarum* — 17. stor. MED LIPT). Názov je doložený bez bližšieho určenia ako horší druh rebarbory. Pravdepodobne ide o rebarboru pontickú *Rheum rhaponticum L.*, ktorá sa k nám dovážala z východnej Európy, najmä z povodia Volgy. Používala sa v lekárstve i pri čarodejníckych praktikách, ale nebola taká obľúbená ako „pravá" rebarbora, t. j. rebarbora vlnitá *Rheum undulatum L.* Pomenovanie *turecké reubarbarum* poznáme iba zo slovenčiny.

turecká režucha (*draba, režucha turecká; drymophonon, režucha turecká* — 1763 SLOV KAM). Pomenovanie sa vzťahuje na dodnes obľúbenú okrasnú rastlinu kapucínku väčšiu *Tropaeolum majus* L., ktorú v staršej češtine nazývali *řeřicha turecká,* v lužickej srbčine *turkowske kraski.* Jej domovinou bola pôvodne Južná Amerika, na čo poukazujú staršie poľské názvy *režucha peruwiańska, režucha indyjska,* ako aj latinské pomenovania *Nasturtium indicum* a *Arabis.*

turecké žito (*melica, turecké žito; milium indicum, turecké žito* — 1763 SLOV KAM). Uvedeným latinským ekvivalentom zodpovedá dnešné pomenovanie cirok obyčajný *Sorghum vulgare* PERS. Je to dnes už u nás nepoužívaná obilnina, ktorej domovina bola v tropickej Afrike. V stredoveku sa jej známosť šírila z východného Stredomoria najmä cez Španielsko, kde ju pestovali Arabi. Pomenovanie *turecké žito* poznáme iba zo slovenčiny.

turecké žito (*tureczke žito* — 1763 Rumanová, okr. Nitra; *Zea mays, török-búza, kukoritza, türkischer Weitzen, turecke žito,* kukurica 1973 SLOV PANKL). Je to kukurica siata *Zea mays* L., pôvodne juhoamerická obilnina, ktorej pestovanie sa v teplejších európskych krajinách rýchlo šírilo. Názvy nadväzujúce na latinské pomenovanie *Frumentum turcicum,* t. j. *turecké obilie,* nachádzame v starších obdobiach v rôznych európskych jazykoch, napr. české *turecké žito, turecká pšenice, turkyně,* poľské *pszenica turecka,* lužickosrbské *turkowska pšeńca, turkowska pšenica,* litovské *turakiškiejie kviečiai, turkiniai kvietiai, turkiškiejie kviečiai,* nemecké *türkischer Weizen, Türkischkorn, Türkenkorn.* V súčasných slovenských nárečiach sú popri názve *turecké žito* (Senica, Skalica, Myjava, Trnava) aj jednoslovné názvy typu *turešina, turošina, turkyňa.*[6]

Záverom možno zhrnúť: V slovenčine predspisovného obdobia jestvovali dve rovnako znejúce, ale svojím pôvodom aj významom odlišné prídavné

[6] Porov. aj VÁŽNÝ, V.: Príspevky k slovenskému dialektickému slovníku. In: Sborník Matice slovenskej. 2. Red. J. Vlček. Turč. Sv. Martin, nákladom Matice slovenskej 1924, s. 14, 73—74.

mená *turecký*[1] — *turecký*[2]. Prvé z nich, utvorené od mena stredoslovenskej stolice *Turiec/Turec*, bolo časovo a možno aj lokálne ohraničené. Druhé, odvodené od známeho etnonyma *Turek*, bolo oveľa frekventovanejšie, čo súviselo s politickou situáciou Uhorska, resp. Slovenska v 16. a 17. storočí. Osobitnú úlohu zohralo v staršej slovenskej botanickej terminológii, kde slúžilo ako druhové označenie viacerých cudzokrajných, v tom čase na Slovensku sa udomácňujúcich druhov rastlín. Niektoré z týchto názvov zľudoveli a ako súčasť ľudového botanického názvoslovia sa používajú dodnes.

Použité skratky:

FARM TORK — TORKOS, J.: Taxa pharmaceutica posoniensis. Bratislava 1745.
MED — A — Poznamenánj vžitečného lekárstwj. B. Bystrica, tlač: J. J. Tumler 1787.
MED LIPT — Herbár liptovský, 17. st. Rkp.: MTAK Budapešť, sign. 19. M. Cod. Kis 8° 20.
PRÍR KRAL — KRALOWÁNSKY, A.: Naturalis historiae compendium. Levoča 1795.
RADY — A — Poznámky a rady hygienické, prírodopisné, meteorologické, ekonomické, 18. st. Rkp.: SNM Martin, sign. 491/592.
RADY — O — Ovocinársky rukopis z r. 1672: UK Bratislava
SLOV JAS — Nomina herbarum. (Výpisky mien rastlín). 18. st. Rkp.: MS Jasov.
SLOV KAM — Syllabus dictionarij latino-slavonicus, 1763. Rkp.: UK Budapešť, sign. H 64. 948 s.
SLOV LYC — LYCZEI, I.: Catalogus onomasticus latino-hungaro-germano-slavonicus vocum difficiliorum Itineris oeconomici. Trnava 1707.
SLOV PANKL — PANKL, M.: Compendium oeconomiae ruralis, 1793. Bratislava, tlač: J. M. Landerer 1793. (V SHS sa použil index difficiliorum vocabulorum lat.-maď.-nem.-slov.)
SLOV TRN — Verborum in institutione grammatica contentorum in ungaricvm et slavonicum translatio. Trnava, tlač: F. J. Mayr 1648.

Emília Nemcová

EXAKTNÉ METÓDY PRI ANALÝZE DIELA IVANA KRASKU

V dnešných časoch, keď sme svedkami prudkého rozvoja vied, ako naliehavá a aktuálna sa ukazuje otázka exaktnosti a využitia metodických postupov abstraktnejších vied, aplikácie teórie informácie, pojmov a postupov matematickej štatistiky a kybernetiky aj v jazykovede. Využitie exaktných metód tvorí v súčasných vedách oblasť, ktorá je veľmi rozsiahla a podlieha rýchlemu rozvoju.

Úspešná aplikácia exaktných metód predpokladá nielen výber vhodných metód, ale aj presné vymedzenie skúmaného súboru javov. V tejto štúdii budeme pracovať so súborným dielom Ivana Krasku (1956) — poézia, próza

a preklady — obsahujúcim 15 890 slov, ktoré nazývame parolovými a označujeme znakom N. Spojením parolové slovo označujeme lexikálne jednotky utvorené z jedného abecedného alebo číselného znaku alebo zo spojenia týchto znakov, ktoré sú v súvislom texte oddelené medzerou. Z tohto súboru parolových slov vyčleňujeme 6648 slovných tvarov a 3561 lexikálnych hesiel. Slovné tvary sú parolové slová s určenými gramatickými kategóriami a frekvenciou. Lexikálne heslá tvoria slovnú zásobu jazyka. Sú to samostatné lexikálno-sémantické jednotky, slovné tvary transformované do základného tvaru, so zreteľom na ich frekvenciu v danom texte. Hlavný dôraz kladieme na poéziu, pretože tvorí ucelený súbor všetkých básní I. Krasku. Preklady a prózu používame len ako informačnú a porovnávaciu súčasť tvorby básnika.

1. Pri rozbore diela potrebujeme predovšetkým zistiť vzťahy medzi prvkami textu (Mistrík, 1967) — index opakovania (iterácie) I_i, index tematickosti (gravitnosti) I_g a index pútavosti (exkvizitnosti) I_e. Z abecedného frekvenčného slovníka lexikálnych hesiel, ktorý sme zostavili zo súborného diela I. Krasku, sme zistili počet lexikálnych hesiel L_{f_1} s frekvenciou 1 a $L_{f_{1>}}$ s frekvenciou vyššou ako 1. Vzájomným porovnaním vzorcov na výpočty uvedených indexov dostávame vzťah:

$$I_i = \frac{N}{L}\,;\; I_g = \frac{20 \,.\, L_{f_{1>}}}{N}\,;\; I_e = \frac{20 \,.\, L_{f_1}}{N}\,.$$

$$I_e + I_g = \frac{20 \,.\, L_{f_1}}{N} + \frac{20 \,.\, L_{f_{1>}}}{N} = \frac{20 \,.\, L_{f_1} + 20 \,.\, L_{f_{1>}}}{N} = \frac{20 \,.\, (L_{f_1} + L_{f_{1>}})}{N}\,.$$

$$\text{Keďže } L_{f_1} + L_{f_{1>}} = L\text{, potom } I_e + I_g = \frac{20 \,.\, L}{N}\,.$$

$$\text{Vieme, že } I_i = \frac{N}{L}\text{, teda } \frac{1}{l_i} = \frac{L}{N} \text{ a } I_e + I_g = \frac{20}{I_i}\,.$$

Keďže číslo 20 bolo uvažované ako konštanta, aby pri výpočtoch I_e a I_g boli indexy väčšie ako 1, môžeme ho nahradiť jednotkou. Potom dostaneme rovnicu, ktorá vyjadruje závislosť troch základných veličín potrebných pri analýze textu:

$$I_e + I_g = \frac{1}{l_i}\text{, pričom } \frac{1}{l_i} \text{ nadobúda hodnoty z uzavretého intervalu } \left\langle \frac{1}{N};\, 1 \right\rangle.$$

Ak I_i ukazuje, akú frekvenciu má priemerne lexikálne heslo v texte, potom $\frac{1}{I_i}$ vyjadruje objem slovníka, t. j. akú časť textu vyčerpávajú jednotlivé lexikálne heslá.

Teda vo všeobecnosti z rovnice vyplýva, ako je rozdelený (aditívne) objem slovníka daného diela medzi tematickosť a pútavosť. Ak je objem slovníka $\frac{1}{I_i}$ konštantný (ak rozoberáme viac diel približne rovnakého rozsahu s rovnakým indexom), platí:

a) čím je tematika diela bohatšia, tým je nižšia pútavosť (väčší výskyt slov s frekvenciou väčšou ako 1),

b) čím je tematika diela chudobnejšia, tým je vyššia pútavosť (vyjadrená vyšším výskytom slov s frekvenčnou hodnotou 1).

2. Aplikujeme uvedené vzťahy na Kraskovo dielo. Celé dielo I. Krasku rozdelíme na päť súborov, ktoré predstavujú:

D — Doplnky (dvadsať básní publikovaných po smrti autora),
I — Prvotiny a iné básne,
II — Nox et solitudo,
III — Verše,
Próza.

Pre lepšiu orientáciu uvádzame tabuľku 1 potrebných hodnôt — počet lexikálnych hesiel $L_{f_1>}$ s frekvenčnou hodnotou väčšou ako 1 a L_{f_1} s frekvenčnou hodnotou 1, ďalej hodnoty indexu I_g tematickosti (gravitnosti) a index I_e pútavosti (exkvizitnosti). Hodnoty v zátvorkách sú hodnoty vynásobené vyššie uvedenou konštantou 20.

Tabuľka 1

Súbor	L_{f_1}	L_{f_1}	I_e	I_g
D	500—63,6 %	251—33,4 %	0,27 (5,47)	0,14 (2,75)
I	719—62,2 %	437—37,8 %	0,24 (4,81)	0,15 (2,93)
II	642—63,9 %	363—36,1 %	0,27 (5,40)	0,15 (3,03)
III	811—64,8 %	441—35,2 %	0,25 (5,10)	0,14 (2,75)
Poézia	1493—55,8 %	1185—44,2 %	0,14 (2,80)	0,11 (2,28)
Próza	867—59,4 %	592—40,6 %	0,18 (3,50)	0,12 (2,49)
Celé dielo	1947—55,7 %	1549—44,3 %	0,13 (2,50)	0,10 (2,00)

Index tematickosti (Mistrík, 1970) vyjadruje bohatstvo tematiky, ukazuje na stupeň využívania tematických slov v texte. Index pútavosti poukazuje na zvláštnosť lexiky, určuje stupeň lexikálnej príťažlivosti textu. Tabuľka 1 ukazuje, že vo všetkých Kraskových zbierkach prevláda temer dvojnásobne pútavosť nad tematickosťou. Hodnoty indexov I_g a I_e pre celú poéziu sa vyrovnávajú, pretože štyri rôzne súbory (zbierky) dohromady

poskytujú štyrikrát viac tematických okruhov, teda pútavosť sa rozdrobuje a index tematickosti — bohatstvo tematiky — sa zvyšuje.

Preto pri analýze diel jednotlivých básnikov je potrebné venovať pozornosť rozboru jednotlivých zbierok, aby nedošlo ku skreslenému pohľadu na celé dielo.

3. Index opakovania (iterácie) I_i má pre jednotlivé zbierky I. Krasku hodnoty:

$$I_i \text{ pre D} = \frac{1828}{751} \doteq 2{,}4$$

$$I_i \text{ pre I} = \frac{2988}{1156} \doteq 2{,}6$$

$$I_i \text{ pre II} = \frac{2391}{1005} \doteq 2{,}4$$

$$I_i \text{ pre III} = \frac{3203}{1252} \doteq 2{,}6$$

Jedno lexikálne heslo sa v poézii I. Krasku opakuje dvakrát až trikrát. Vyrátajme, v koľkých tvaroch priemerne sa vyskytuje jedno lexikálne heslo v Kraskovej poézii a koľkokrát sa daný tvar v poézii opakuje. V tabuľke 2 uvádzame celkový počet všetkých (parolových) slov a celkový počet slovných tvarov jednotlivých slovných druhov, označených takto: I — substantíva, II — adjektíva, III — zámená, IV — číslovky, V — slovesá, VI — príslovky, VII — predložky, VIII — spojky, IX — častice, X — citoslovcia. Ďalšie skupiny tvarovo nemenných slov označujeme takto: XI — latinské slová, XII — talianske slová, XIII — cigánske slová, XIV — skratky, XV — číselné skratky. Neohybné slovné druhy (okrem prísloviek), pretože nemajú viac ako jeden tvar, pri ďalších výpočtoch neberieme do úvahy. Zaveďme index tvárnosti I_t, potrebný v našom prípade. Je daný vzťahom

$$I_t = \frac{S_t}{L_t}.$$

Tento index hovorí, v koľkých tvaroch sa vyskytlo jedno lexikálne heslo v danom texte, pričom S_t je počet slovných tvarov v texte bez tvarov neohybných slovných druhov a L_t je počet lexikálnych hesiel v texte bez lexikálnych hesiel neohybných slovných druhov.

V Kraskovej poézii je 5546 slovných tvarov (prózu a preklady vynechávame), z toho 5309 slovných tvarov ohybných slovných druhov a prísloviek. Rovnako z pôvodných 2678 lexikálnych hesiel dostávame pre L_t hodnotu 2441. Po dosadení do vzťahu pre výpočet indexu tvárnosti I_t sme vyrátali

$$I_t = \frac{5309}{2441} = 2{,}17 \doteq 2.$$

Jedno lexikálne heslo sa v Kraskovej poézii vyskytuje priemerne len v dvoch tvaroch.

Tabuľka 2

Slovný druh	Slovný tvar	D	I	II	III	Poézia	Preklady	Próza	Celé dielo
I	2472	488	881	676	834	2879	132	1143	4154
II	1205	181	268	316	369	1134	32	405	1571
III	382	304	375	256	435	1370	92	659	2121
IV	73	14	29	21	14	78	7	32	117
V	1897	305	579	439	634	1957	110	1139	3206
VI	350	120	198	212	258	788	45	430	1263
VII	51	193	297	229	307	1026	61	464	1551
VIII	52	112	185	134	202	633	38	393	1064
IX	71	82	132	68	115	395	21	189	605
X	15	19	28	26	27	100	6	28	134
XI	20		4	10	5	19		4	23
XII	1				1	1			1
XIII	28		5			5		40	45
XIV	17		4	5	2	11		8	19
XV	14	10	3	1		14		2	16
Spolu	6648	1828	2988	2391	3203	10 410	544	4936	15 890

Ďalej zavádzame index I_s opakovania slovných tvarov pomocou vzťahu

$$I_s = \frac{N_s}{S_t},$$

kde N_s je počet parolových slov daného textu ohybných slovných druhov i s príslovkami. Z 10 410 všetkých parolových slov v Kraskovej poézii dostávame hodnotu $N_s = 8206$. Zo vzťahu pre výpočet indexu opakovania slovných tvarov I_s po dosadení hodnôt

$$I_s = \frac{8206}{5309} = 1{,}54 \doteq 1{,}5$$

zisťujeme, že jeden slovný tvar sa opakuje jedenapolkrát (teda približne každý druhý slovný tvar sa opakuje dvakrát a zvyšná polovica sa vyskytuje len raz).

4. V tejto analýze nás zaujímala predovšetkým gramatická a lexikálna stránka Kraskovej poézie a fakt, do akej miery môžu exaktné metódy pomôcť pri rozbore básnického diela, podložiť či spresniť výsledky analýzy

alebo byť impulzom pre nové metodologické úvahy. Básnický slovník I. Krasku je neobyčajne mnohotvárny a variabilný. V štyroch súboroch básní autor disponuje takou slovnou zásobou, ktorá mu dovoľuje používať jedno lexikálne heslo len minimálne — dvakrát, príp. trikrát — a to len v dvoch gramatických tvaroch. Index opakovania slovných tvarov má veľmi nízku hodnotu $I_s = 1{,}5$. Teda zisťujeme nielen variabilnosť lexiky, ale aj jedinečnosť, neopakovateľnosť prvkov gramatickej stavby. I. Kraskovi jeho slovný fond umožňuje vyhnúť sa formálnej monotónnosti a plne využívať možnosti jazyka.

Ako ukazuje tabuľka 1, okazionálnych (s frekvenčnou hodnotou 1) slov je v jednotlivých súboroch poézie I. Krasku dvakrát viac ako slov s frekvenčnou hodnotou väčšou ako 1. Index exkvizitnosti I_e má teda dvojnásobnú hodnotu ako index gravitnosti I_g. Pútavosť jednoznačne prevláda nad tematickosťou.

Lexika poézie I. Krasku je charakterizovaná dynamickosťou, jedinečnosťou a pútavosťou. Nižšie tematické zastúpenie poukazuje na technickú vyspelosť a schopnosť autora využívať v prospech exkvizitnosti všetky možnosti svojej bohatej slovnej zásoby.

Hodnoty indexov pútavosti I_e a tematickosti I_g sú približne v rovnakom pomere. Pri všetkých štyroch súboroch exkvizitnosť prevláda dvojnásobne nad tematickosťou. Avšak pomer hodnôt týchto indexov pre celú Kraskovu poéziu sa zmenil — hodnoty sú približne rovnaké. Index exkvizitnosti I_e klesol skoro o polovicu; počet okazionálnych slov, pravda, tiež klesol. Pútavosť sa skresľuje, pretože sa rozdrobuje medzi štyri súbory. Index tematickosti však ostáva temer nezmenený. To znamená, že aditívnym zlúčením súborov sme nedostali predpokladaný štyrikrát väčší počet tém, ale že témy jednotlivých zbierok sa vzájomne prekrývajú.

To potvrdzuje, že pri aplikácii exaktných metód sa vyžaduje práca s presne vybranými súbormi prvkov. Nepresnosť alebo ľahostajnosť pri výbere analyzovaných súborov by viedla ku skresleniu hodnôt a výpočtov, čo by skresľovalo aj názory na využitie exaktných metód v literárnej vede a lingvistike.

Literatúra

KRASKO, I.: Lyrické dielo. 1. vyd. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1956. 131 s.
MISTRÍK, J.: Frekvencia slov v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Veda 1967. 728 s.
MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970. 424 s.

Ladislav Dvonč

Z ORTOEPICKEJ PROBLEMATIKY SLOVENSKÉHO KONSONANTIZMU

1. V diskusii o slovenskej ortoepii sme v osobitnom príspevku venovali pozornosť ortoepickým problémom z oblasti slovenského vokalizmu (Dvonč, 1979). V tomto príspevku si všímame ortoepické problémy z oblasti slovenského konsonantizmu.

2.1. Spoluhláska *v* a jej varianty. — Á. Kráľ píše, že „máme veľký počet slov, v ktorých splynuli do jednej slabiky samohláskové skupiny s členom *u* po inej samohláske", napr. *audiometria, auditívny, auditórium, auto* atď. O samohláskové skupiny tu ide iba z fonetického hľadiska. Z fonologického hľadiska tieto prípady predstavujú spojenie vokálu so spoluhláskou *v* (Peciar, 1947/48, s. 84). Podľa A. Kráľa sa tieto skupiny v niektorých slovách vyslovujú aj dvojslabične, napr. *flauta, leukémia, reuma.* Podľa mojich pozorovaní sa slová *flauta* a *leukémia* vyslovujú s jednoslabičným *au* resp. *eu,* iba pri slove *reuma* sa vyskytuje jednoslabičná aj dvojslabičná výslovnosť *eu,* v derivátoch však skôr jednoslabičná výslovnosť (napr. *reumatický*).

Menej ustálená je podľa Á. Kráľa výslovnosť tých prevzatých slov, v ktorých „po samohláskovej skupine s členom *u* na druhom mieste nasleduje spoluhláska *l*", napr. *crawl* (reps. *kraul*), *faul, joule.* Túto neustálenosť autor vysvetľuje podobne ako neustálenosť výslovnosti slov, v ktorých druhým členom skupiny je *i,* napr. *detail, email, koktejl* (angl. *cocktail*) atď. (pozri Dvonč, 1979). Úplne ustálená je však podľa neho jednoslabičná výslovnosť v slovách *faulovať, krauliar,* lebo slabičná hranica tu prebieha medzi *u* a *l.* Podľa môjho pozorovania sa *au* v slovách *kraul* (zaužívaná je už táto poslovenčená podoba, takisto aj v odvodených slovách, napr. *kraulový, krauliar*), *faul, joule,* podobne aj *aul, Saul* atď. vyslovuje jednoslabične. Z fonologického hľadiska ide pri týchto slovách zase o spojenie vokál + spoluhláska *v.*

Slovo *náukobeh* sa podľa Á. Kráľa vyslovuje ako *náu̯kobex,* teda s tautosylabickým *áu,* ale slovo *náuka* ako *ná-uka* čiže s heterosylabickým *á-u.* Podľa môjho pozorovania pri slove *náuka* sa uplatňuje aj jednoslabičná výslovnosť *(náu̯ka).* Dvojslabičná je výslovnosť *áu* v slove *náučný* (uvádza aj Á. Kráľ).

Á. Kráľ ďalej hovorí o neustálenosti výslovnosti *v,* keď pred ním v tej istej slabike predchádza artikulačne a akusticky veľmi blízka hláska *u (ú),* napr. *čuv, náčuv, obuv, obuvník, posuv, posuvka, prezuvka, cúvnuť, po-*

čúvnuť. Spomína tu aj ojedinelé *o* pred *v: sov*. Podľa neho je tu výslovnosť *cúu̯nuť, ču̯, náču̯, obu̯, obuu̯ňík, počúu̯nuť, posu̯, posu̯ka, prezu̯ka, sou̯*, ale aj *cúvnuť, čuv, náčuv, ňemluvňa, obuv, obuvňík, počúvnuť, posuv, posuvka, prezuvka, sov*, pri slove *nemluvňa* Kráľ však uvádza iba výslovnosť s *v*. Autor rovnako posudzuje slová so skupinou *-uv*, resp. *-ov* na konci slov i slová typu *cúvnuť, nemluvňa*, v ktorých *v* stojí pred spoluhláskou *n, ň*. Ale slová typu *čuv, náčuv, sov* patria do širšej skupiny slov, v ktorých je *v* na konci slova po samohláske alebo slabičnom *r, l*, napr. *stav, lev, div, kov, prv, slív, osív*. Tu sa písané *v* vyslovuje iba ako *u̯*. Slová typu *cúvnuť* patria však do inej skupiny slov, v ktorých po *v* nasleduje zvučná (sonórna) spoluhláska *n, ň, l, ľ*. V slovách *posuvka, prezuvka* sa *v* pred neznelou spoluhláskou vyslovuje ako *u̯*, teda rovnako ako *v* na absolútnom konci slova. V tomto prípade zas ide o širšiu skupinu slov, v ktorých spoluhláska *v* stojí pred akoukoľvek neznelou spoluhláskou a po akejkoľvek predchádzajúcej samohláske alebo slabičnom *r, l*.

Podľa Á. Kráľa (1974, s. 295) výslovnosť *v* koliše aj vtedy, keď po *v* vnútri slova nasleduje spoluhláska *n, ň, l, ľ, r*, napr. *dávno, gazdovlivý, havran, hlavne, hlavnica, hlavný, hnevlivec, hnevník, hrivna, hrivnák, kaučukovník, krvný, lavra, lovný, manévre, medovník, mnohovravný, montovňa, naivný, narovnať, návnada, navnivoč, nemravník, nezrovnalosť, obrovnávka, olovrant, opevnenie, ozdravovňa, pavlač, Pavol — Pavla, pavlovovský, pevnina, pevný, pivnica, počúvnuť, povraz, povrieslo, pravdovravný, právnik, právny, rovnať, rovnica, rovnobežka, rovnováha, seberovný, sedatívny, selektívny, slávny, slovník, správny, ševró, škovran, šporovlivý, zívnuť, zrovnať* a v mnohých ďalších. Á. Kráľ sa tu odchyľuje od poučiek v Pravidlách slovenského pravopisu. Podľa Pravidiel pred spoluhláskami *n, ň, l, ľ* sa vyslovuje obojperné alebo pernozubné *v*, napr. *dávno, slávny, hlavný, húževnatý, družstevník, spevník, obuvník, pavlač, hnevlivý* atď., pred spoluhláskou *r* iba pernozubné *v*. Podľa mojich pozorovaní sa *v* pred *n, ň, l, ľ* vyslovuje obojperne alebo pernozubne, častejšie však obojperne, ak medzi *v* a nasledujúcimi spoluhláskami *n, ň, l* alebo *ľ* je morfematický švík, napr. *slávny, družstevný, šporovlivý, gazdovlivý, obuvník, pevný* atď., hoci na hranici medzi predponou a základom slova je skôr pernozubné *v (návnadu, navnivoč)*. Ak tu nie je morfematický švík, uplatňuje sa výslovnosť s pernozubným *v*, napr. *pavlač, Pavla* (od *Pavol*), *pavlovský, Pavlov* atď. Tvar *Pavla* sa vo výslovnosti odlišuje od tvaru *Paula* (od mena *Paul*), podobne meno *Pavlov* sa vyslovuje s *v* na rozdiel od mena *Paulov*, ktoré sa vyslovuje s *u̯*. Pred spoluhláskou *r* sa podľa mojej mienky vyslovuje pernozubné *v*, čiže v tomto prípade súhlasím s poučkou, ktorá je v Pravidlách slovenského pravopisu.

Súhlasím však s náhľadom Á. Kráľa a J. Sabola, že po spoluhláske *r* a *l*

na konci slova by sa malo *v* vyslovovať ako *u̯* (Kráľ, 1974, s. 295), napr. *nerv — neru̯, sálv — sáľu.*

V 2. časti príspevku o spoluhláske *v* a jej variantoch Á. Kráľ hovorí (s. 340), že pri slove *pilav/pilaf* by sa mala pripustiť iba výslovnosť *pilau̯*, nie aj *pilaf*, ako je to v Slovníku slovenského jazyka. Myslím, že tu ide o nedorozumenie. V SSJ sa uvádza: *pilav* i *pilaf*, -u m. kuch. druh jedla, ryža dusená s kúskami mäsa: *baraní pilaf*. Ide tu o slovo, ktoré sa používa v dvoch podobách, totiž *pilav* s *v* a *pilaf* s *f*. Podoba *pilav* sa vyslovuje tak ako iné slová s koncovým *v* po samohláske, teda *pilau̯*, podoba *pilaf* s *f*. SSJ nič nehovorí o výslovnosti. Á. Kráľ tu ďalej hovorí, že by sa nemala pripustiť ani výslovnosť slova *nervstvo* ako *nerfstvo*, ale iba *nervstvo* alebo *neru̯stvo*. Sám som za výslovnosť *neru̯stvo;* táto výslovnosť korešponduje s navrhovanou výslovnosťou slova *nerv* ako *neru̯*.

2.2. Spoluhlásky *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* pred *e, i*. — Pri výklade o spoluhláskach *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* Kráľ venuje veľkú pozornosť otázke výslovnosti spoluhlások *l* a *ľ*, najmä však otázke mäkkého *ľ* v spisovnej slovenčine. Konštatuje, že najslabšie ohnivko v rade *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* predstavujú spoluhlásky *l — ľ* (Kráľ, 1975a, s. 10). Ďalej hovorí (s. 12—13), že spoluhláska *ľ* nie je v spisovnej slovenčine taká ustálená ako spoluhlásky *ť, ď, ň*. S týmito konštatáciami možno iba súhlasiť. Podľa Á. Kráľa (1975b, s. 46) neustálenosť výslovnosti *l — ľ* predstavuje jeden z nežiadúcich vplyvov našej pravopisnej sústavy na výslovnosť. Niet pochybností, že slovenský pravopis, čo sa týka vyznačovania výslovnosti spoluhlások *ť, ď, ň, ľ* nie je úplne dokonalý, ak berieme do úvahy skutočnosť, že písané *te, de, ne, le* sa v domácich slovách má v zásade vyslovovať ako *ťe, ďe, ňe, ľe*, v cudzích slovách ako *te, de, ne, le*. Nemožno však tvrdiť, že by neustálenosť výslovnosti *l — ľ* bola motivovaná stavom v našom pravopise. Keby to tak bolo, museli by sme sa s takýmto vplyvom stretávať aj pri spoluhláskach *t — ť, d — ď, n — ň*. Písané *te, de, ne, ti, di, ni* v domácich slovách sa však v zásade vyslovuje správne ako *ťe, ďe, ňe, ťi, ďi, ňi* okrem prípadov, v ktorých sa má vysloviť *t, d, n*. Pri spoluhláskach *l — ľ* sa prejavuje kolísanie vo výslovnosti vo všetkých pozíciách pred *e, i*, teda je to jav systémovej povahy, kým pri spoluhláskach *t — ť, d — ď, n — ň* sa kolísanie uplatňuje iba pri niektorých jednotlivých slovách. Preto by som pokladal za správne, keby sa v kodifikácii spisovnej slovenčiny uplatnila zásada, že písané *le, li* sa môže vyslovovať ako *ľe, ľi* alebo *le, li*.

Á. Kráľ sa venuje aj výslovnosti spoluhlások *ť, ď, ň* v jednotlivých konkrétnych prípadoch, v ktorých je v bežnej jazykovej praxi kolísanie (Kráľ, 1975b, s. 49). Slovo *poveternostný* sa podľa neho vyslovuje ako *poveternostní* s *t*, ale aj *poveťernostní* s *ť*. Á. Kráľ je v slovenskej jazykovede prvý, kto pri slove *poveternostný* pripúšťa aj výslovnosť s *ť*. Nazdávam sa, že tu

netreba meniť doterajšiu kodifikáciu. Myslím, že pri výslovnosti slova *poveternostný* s *t* zohráva dôležitú úlohu podoba slova *vietor* a jeho pádových foriem, v ktorých je vždy spoluhláska *t*. Je rozdiel medzi slovom *vietor* s tvarmi *vetra, vetru* atď., v ktorých je iba *t* (a tak je *t* aj v derivátoch), a napr. slovami *žatva, Anna, kotva, družstvo*, pri ktorých sa popri tvaroch s tvrdými spoluhláskami vyskytujú aj tvary s mäkkou spoluhláskou, napr. *žatva, žatvy, žatve, Anna, Anny, Annu, kotva, kotvy, kotve, družstvo, družstva* atď. s *t, n*, ale *žatiev, Anne, Anien, kotiev, družstiev* s *ť, ň* (tieto spoluhlásky sú aj v derivátoch *žatevný, anenský, kotevný, družstevný* atď.). Mám pochybnosti aj o tom, či je výslovnosť slov *veternica, veterný, veterník, veterno* s *ť* natoľko ustálená, ako predpokladá Á. Kráľ. Aj tu predpokladám výslovnosť s *t*.

Slová *tis, tisina, Tisa, Potisie, Tisovec* žiada Á. Kráľ (1975b, s. 50) vyslovovať s *ť*. Aj podľa H. Bartka (1944, s. 305) sa slová *tis, Tisa* a *Tisovec* vyslovujú s *ť*. Výslovnosť názvu *Tisovec* s *ť* žiada aj M. Majtán (1968, s. 220—221). Sporná je tu výslovnosť názvu *Tisa*. U nás sa totiž berie ako názov cudzieho pôvodu, názov cudzej, maďarskej rieky, a preto sa ako iné cudzie slová vyslovuje s *t*, nie s *ť*. V tejto súvislosti treba tiež spomenúť, že v skupine vlastných mien sa neraz uplatňuje skôr výslovnosť s *t, d, n* než s *ť, ď, ň*, na čo poukázal J. Jacko (1977, s. 365—374). To sa ukazuje nielen v oblasti toponým, ale aj antroponým. Napr. priezvisko *Tiso* sa bežne vyslovuje s tvrdým *t*. M. Majtán v cit. príspevku spomína aj názvy *Dolný* a *Horný Tisovník* a *Tisinec*, ktoré tiež žiada vyslovovať s *ť*. J. Jacko ukázal, že názov *Tisinec* sa v miestnom úze nevyslovuje *cišiňec*, ako sa nazdáva M. Majtán (a tejto výslovnosti by zodpovedala spisovná výslovnosť s *ť*), ale *tišiňec*, a preto žiada kodifikovať výslovnosť názvu *Tisinec* s *t*.

J. Jacko v cit. štúdii venuje pozornosť aj otázke výslovnosti ďalších slovenských miestnych názvov s *te, de, ne* a *ti, di, ni*.

So spoluhláskami *ť, ď, ň* navrhuje výslovnosť tieto názvy: *Batizovce, Semeteš, Štefanovce, Štefurov, Temeš, Terchová, Magura-Tertež, Tešedíkovo, Tibava, Adidovce, Dekýš, Devičany, Devičie, Dežerice, Nebojsa, Necpaly, Nedanovce, Nedašovce, Neded, Nededza, Nedelište, Nedožery, Nechválova Polianka, Nekyje na Ostrove, Nemcovce, Nemčice, Nemčiňany, Nemecká, Nemečky, Nemešany, Nemšová, Nenince, Neporadza, Nesluša, Nesvady, Neverice, Nevidzany, Nevoľné, Nezbudská Lúčka*, ako aj ďalšie názvy, pri ktorých je evidentná súvislosť s apelatívnou oblasťou, napr. *Tehelne, Tehla, Tesáre, Teplá* atď. Za sporné pokladám vyžadovanie výslovnosti názvu *Batizovce* s *ť*. Podľa môjho pozorovania tento názov, ktorý je všeobecne známy na celom území Slovenska, sa vyslovuje so spoluhláskou *t*. Kolísanie môže byť v niektorých jednotlivých prípadoch, ktoré sú málo známe alebo dokonca vôbec nie sú širšie známe. Všetky tieto názvy nemožno preto klásť na jednu rovinu, ale treba ich starostlivo rozlišovať. Isté ťažkosti môže vyvolávať aj návrh, aby sa názov *Tibava* vyslovoval s *ť*, ale názov *Tiba* s *t* (pozri ďalej). Rovnaké ťažkosti môžu vznikať pri stanovení vý-

slovnosti názvu *Temeš*. J. Jacko ho žiada vyslovovať s *ť*, hoci sám spomína, že známy poslovenčený názov cudzieho mesta *Temešvár* (ktorý sa na začiatku zhoduje s názvom *Temeš*) sa u nás vyslovuje s *t*. Preto by sme azda mali prijať aj výslovnosť názvu *Temeš* s *t*. V týchto prípadoch pri všetkom úsilí o stanovenie jednotnej výslovnosti musíme počítať s istou mierou kolísania.

So spoluhláskami *t, d, n* J. Jacko navrhuje vyslovovať tieto názvy: *Tejeď, Tekeriš, Tešmák, Terany, Tiba, Debraď, Dechtáre, Dechtice, Delava, Demjata, Detrík, Haniska*. Myslím, že s týmto stanoviskom možno vcelku súhlasiť. Iba azda pri názvoch, ktoré majú zakončenie pripomínajúce niektoré slovenské slovotvorné prípony, môže sa uplatňovať kolísanie (berú sa ako domáce názvy), napr. *Tešmák, Detrík*.

Podľa Á. Kráľa (1975c, s. 101) meno *Martin* sa vyslovuje s *t*. Iný náhľad má J. Jacko (1977, s. 368). Upozorňuje, že v osobnom mene *Martin* a aj v miestnom názve *Martin* sa v ostatnom čase veľmi často vyslovuje *ť*. Poukazuje aj na to, že na niektorých miestach východného Slovenska a podobne aj na západnom Slovensku je známa podoba *Marcin*, ktorej v spisovnom jazyku zodpovedá podoba *Martin* s *ť*. J. Jacko cituje aj náhľad J. Stanislava, že meno *Martin* sa má vyslovovať s *t*, lebo taký je celkový systém v cudzích slovách. Podľa môjho názoru tento výklad nemožno prijať. Meno *Martin*, či už ide o rodné meno alebo miestny názov, nemožno dnes kvalifikovať ako cudzie slovo. Nesporný je jeho cudzí pôvod (Kopečný, 1974, s. 99), ale dnes je to už meno v slovenčine úplne zdomácnené. V slovenčine je dávno známe a aj všeobecne používané. Výrazom zdomácnenia je zmena *t* na *ť* pred *i*. Výslovnosť *t, d, n, l*, resp. *ť, ď, ň, ľ* je veľmi citlivým ukazovateľom stupňa adaptácie jazykového prostriedku prevzatého z iného jazyka (Sabol, 1975, s. 18—21). Skutočnosť, že stále treba upozorňovať na „správnu" výslovnosť mena *Martin* s *t*, jasne dokazuje, že toto meno sa už pociťuje ako domáce slovo, v ktorom pred *i* má byť *ť*. Meno *Martin* zdomácnelo rovnako ako napr. základ *latin-* v slovách *latinčina, latinský* atď.

Á. Kráľ (1975c, s. 102) sa zmieňuje aj o tom, že pred príponou *-izovať* sa v prevzatých slovách vyslovuje spoluhláska *l*. Pri slove *bagatelizovať* (s. 103) však pripúšťa popri výslovnosti s *l* aj výslovnosť s *ľ* *(bagateľizovať/bagateľizovať)*. Je to jediná odchýlka od výslovnosti slov na *-izovať* s *l*. Podobne hovorí, že pred príponou *-ista* sa vyslovuje tvrdé *t, d, n, l*, vyslovuje sa však podľa neho *husľista* aj *huslista*. Táto konštatácia prekvapuje, keď berieme do úvahy skutočnosť, ktorú spomína Á. Kráľ sám (1975a, s. 10), že „najslabšie ohnivo v rade *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* predstavujú spoluhlásky *l, ľ*" a že „spoluhláska *ľ* nie je v spisovnom jazyku taká ustálená ako ostatné ‚mäkké' spoluhlásky *(ť, ď, ň)*" (s. 12—13). Čakali by sme totiž, že pred príponami *-ista, -izovať* sa skôr vyskytnú spoluhlásky *ť, ď, ň* ako spoluhláska *ľ*. Kráľovo určenie výslovnosti slov *bagatelizovať* a *huslista* pokladám preto za sporné.

V cit. štúdii (1979) sme sa zmienili o tom, že podľa Á. Kráľa slovo *evanjelik* sa má vyslovovať s diftongom *ie* a s predchádzajúcou spoluhláskou *ň*. Podobne Á. Kráľ žiada vyslovovať aj slovo *evanjelium*. Výslovnosť týchto slov zapisuje takto: *evaňielik, evaňjeli-um*. Tu je prekvapujúce, že hovorí o výslovnosti s dvojhláskou *ie* a o predchádzajúcom *ň*, ale inak tu už zapisuje *l*. So zreteľom na takýto stupeň zdomácnenia by sme predpokladali, že tu bude *ľ* namiesto *l*.

Podrobnejší rozbor výslovnosti *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* pred *e, i* ukazuje, že doterajšiu kodifikáciu v tomto bode treba spresniť vo všeobecnosti aj v jednotlivostiach.

2.3. Znelostná asimilácia. — Á. Kráľ preberá niektoré prípady znelostnej asimilácie v domácich aj cudzích slovách. Pri domácich slovách si všíma výslovnosť slova *smena* (Kráľ, 1976a, s. 50—52). Je jednoznačne za výslovnosť *zmena* so *z*. Skutočnosť je však dnes taká, že pri súčasnom písaní slova *smena* so *s* sa uplatňuje aj výslovnosť podľa pravopisu. Ešte zreteľnejšie sa táto výslovnosť uplatňuje pri názve denníka *Smena*. Ak by sa pri slove *smena* a aj pri vlastnom mene *Smena* mala jednoznačne uplatniť Kráľom požadovaná výslovnosť so *z*, potom by sa tento cieľ najskôr dosiahol tak, že by sme namiesto pravopisnej podoby *smena* a *Smena* používali podoby *zmena* a *Zmena*. Išlo by tu o uplatnenie spôsobu písania, ktorý sa v minulosti uplatnil pri slovách typu *zjazd, zväz* atď.

Á. Kráľ zaujal aj stanovisko k otázke, či sa slová, resp. tvary *kresieb, prosieb* (tvary gen. pl. subst. *kresba, prosba*) majú vyslovovať so *s* alebo so *z* (na diskusii o výslovnosti týchto tvarov, ktorá prebiehala na stránkach Slovenskej reči, sa zúčastnili G. Horák, V. Uhlár a L. Dvonč). Podľa Á. Kráľa z hľadiska zákonitostí znelostnej asimilácie v spisovnej slovenčine je výslovnosť *kresieb, prosieb* výnimočná a nesystémová (Kráľ, 1976b, s. 111). Ďalej píše: „Práve druhý pád množného čísla je ukazovateľom východiskovej (základnej) podoby koreňa s vkladnou samohláskou alebo dvojhláskou. Vyslovuje sa teda *[kňiška]*, ale *[kňižiek]*, a na druhej strane zasa [*oska*], ale aj [*osiek*] atď. Poukázali sme aj na to, že prvý pád jednotného čísla v slovách s pohyblivou samohláskou plní v morfologickom systéme tú istú funkciu. Vyslovujeme [*obrázok — obráska, obrásku . . .*]. Z týchto skutočností sme odvodili záver, že pred pohyblivou a vkladnou samohláskou (dvojhláskou) sa v spisovnej slovenčine znelostná asimilácia neuskutočňuje. To ukazuje, že aj v tvaroch *kresieb, mlatieb, veštieb* treba za spisovnú pokladať výslovnosť *kresiep, mlaťiep, vešťiep*“ (Kráľ, 1976b, s. 111—112). V tejto súvislosti treba pripomenúť, že v uvedenej diskusii nebol spor o výslovnosti tvarov *mlatieb, veštieb*, ale iba o výslovnosti tvarov *kresieb, prosieb*. V prípade *knižka — knižiek* rozhodujúca je výslovnosť v gen. pl. V tvare *knižiek* sa pred dvojhláskou *ie*, teda v pozícii maximál-

neho fonologického rozlišovania, vyslovuje spoluhláska *ž*, preto pri slove *knižka* hovoríme o spoluhláske *ž* vo všetkých pádoch (v niektorých sa asimiluje na *š*). Obdobne výslovnosť tvaru *obrázok* so spoluhláskou *z* (teda opäť v pozícii maximálneho fonologického rozlišovania) rozhoduje o tom, že tu ide o fonému *z*. Tvary gen. pl. *prosieb, kresieb,* ako o tom svedčí doterajšia kodifikácia, sa vyslovujú so *z*. Aj tu ide o výslovnosť spoluhlásky v pozícii maximálneho fonologického rozlišovania. Podľa toho v slovách *prosba, kresba* je fonéma *z*, nie *s*. Treba predpokladať, že v jazykovom vedomí používateľov spisovnej slovenčiny existujú nielen korene *pros-* (napr. v slovese *prosiť*) a *kres-* (napr. v slovese *kresliť*), ale aj korene *proz-* a *krez-* (v slovách *prosba, kresba,* písaných so *s*). Existenciu adjektíva *prosebný,* v ktorom sa vyslovuje *s*, možno vysvetliť ako pozostatok staršieho stavu (používa sa ako hotový derivát) alebo ako prevzatie z češtiny. Prečo sa vyvinul takýto stav, pokúsil som sa vysvetliť v príspevku na stranách Slovenskej reči (Dvonč, 1974). Tým však vôbec nepopieram súvislosť slova *prosba* so slovesom *prosiť*, resp. slova *kresba* so slovesom *kresliť*.

V príspevku o znelostnej asimilácii v cudzích (prevzatých) slovách Á. Kráľ (1976c, s. 271) hovorí o znelostnej asimilácii v prípadoch, keď sa pôvodná neznelá spoluhláska (zvyčajne *s*) nachádza v koreni slova medzi dvoma samohláskami, napr. *mesalín, visáž, hosana/hosanna, resorpcia, resorbovať,* v ktorých sa podľa Á. Kráľa vyslovuje *z*. Výslovnosť so *z* sa podľa neho ustaľuje v slovách *maestoso, spirituoso, resumé,* slovo *vernisáž* sa vyslovuje so *s*. Podľa mojich pozorovaní je trochu iná situácia pri slove *resumé*. Na rozdiel od Á. Kráľa, ktorý zaznamenáva výslovnosť *rezümé,* odporúčam rešpektovať aj výslovnostnú a pravopisnú podobu *rezumé,* ktorá je už dosť častá (Dvonč, 1967, s. 316). Zhodujem sa s Á. Kráľom, že sa má používať výslovnostná aj pravopisná podoba *muzulman,* nie aj *musulman*.

Do osobitnej skupiny zaraďuje Á. Kráľ prípady, v ktorých sa po zvučných spoluhláskach píše *s*. Konštatuje, že je tu *z*, napr. *forsytia, garsoniéra, konsonant, konsonovať, konsonancia, personalizmus, personifikovať, skansen* (pripomína, že sa už vyskytuje aj písaná podoba *skanzen*), *šansón, šansoniérka, vice versa, versus* atď. V pripojenej redakčnej poznámke na s. 272 sa hovorí, že výslovnosť slov typu *resorpcia, konsonant, personál, šansón* so spoluhláskou *s* je častejšia. Pri jej kodifikácii nemožno podľa redakcie tento fakt obísť. Sám by som súhlasil s mienkou, že slovo *resorpcia* sa vyslovuje so *z*, ostatné spomenuté slová sa vyslovujú so *s*.

3. V tomto príspevku rovnako ako v predchádzajúcom som zaujal stanovisko k niektorým ortoepickým problémom, ktoré nastolil Á. Kráľ v svojom seriáli príspevkov na stránkach Kultúry slova. Na viaceré ortoepické otázy mám iný náhľad ako autor tohto seriálu. Nazdávam sa, že iba dô-

kladnejšie otvorené osvetlenie nastolených otázok sa bude môcť s úžitkom využiť pri stanovení ortoepickej normy spisovnej slovenčiny. A iba o to mi šlo v týchto mojich poznámkach.

Literatúra

BARTEK, H.: Správna výslovnosť slovenská. 1. vyd. Bratislava – Turčiansky Svätý Martin, J. Horáček 1944. 320 s.

DVONČ, L.: Resumé, rezumovať. Slovenská reč, *32*, 1937, s. 316–317.

DVONČ, L.: O výslovnosti tvarov *prosieb, kresieb*. Slovenská reč, *39*, 1974, s. 359–365.

DVONČ, L.: Z problémov slovenskej ortoepie. Slovenská reč, *44*, 1979, s. 30–38.

JACKO, J.: Výslovnosť slabík *ti-, te-, de-, ni-* v miestnych názvoch typu *Tibava, Teriakovce, Dechtáre, Haniska*. Slovenská reč, *42*, 1977, s. 365–374.

KOPEČNÝ, F.: Průvodce našimi jmény. 1. vyd. Praha, Academia 1974. 152 s.

KRÁĽ, Á.: Spoluhláska *v* a jej varianty. Kultúra slova, *8*, 1974, s. 292–293, 338–344.

KRÁĽ, Á., 1975a: Tvrdé a mäkké spoluhlásky. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 9–15.

KRÁĽ, Á., 1975b: Spoluhlásky *t, d, n, l – ť, ď, ň, ľ* v domácich slovách. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 46–51.

KRÁĽ, Á., 1975c: Spoluhlásky *t, d, n, l – ť, ď, ň, ľ* v prevzatých slovách. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 101–106.

KRÁĽ, Á., 1976a: Systematika znelostnej asimilácie. Kultúra slova, *10*, 1976, s. 48–52.

KRÁĽ, Á., 1976b: Systematika znelostnej asimilácie IV. Kultúra slova, *10*, 1976, s. 108–113.

KRÁĽ, Á., 1976c: Znelostná asimilácia v prevzatých slovách II. Kultúra slova, *10*, 1976, s. 289–294.

MAJTÁN, M.: O výslovnosti názvov obcí *Tisovec, Dolný Tisovník, Horný Tisovník, Tisinec*. Kultúra slova, *2*, 1968, s. 220–221.

PECIAR, Š.: O fonologickom hodnotení samohláskových skupín v cudzích slovách. Slovenská reč, *13*, 1947/48, s. 72–83.

SABOL, J.: Výslovnosť spoluhlások *ď, ť, ň, ľ* pred *e, i, í, ia, ie, iu*. Kultúra slova, *9*, 1975, s. 18–21.

Jozef Jacko

TVORENIE A SKLOŇOVANIE VLASTNÝCH MIEN TYPU **RIMAVAN** A **SPIŠAN**

Substantívne deriváty typu *Trnavan, Ondavan, Rimavan, Kokavan, Záhoran, Gemeran, Spišan* a pod. sa v spisovnej slovenčine už dávnejšie začali využívať na pomenovanie rozličných súborov, podnikov, inštitúcií, výrobkov, dopravných prostriedkov (najmä rýchlikov) a pod. Vznikol nový slovotvorný model s príponou *-an*, ktorý je už dávnejšie známy napríklad z vlastného mena *Tatran*.

L. Dvonč (1977) v príspevku *Tatran – pôvod a skloňovanie* hovorí, že pomenovanie *Tatran* je svojím pôvodom životné podstatné meno mužského

rodu, ktorým sa označuje obyvateľ Tatier. Utvorené je slovotvornou príponou *-an*, ako sú utvorené aj iné mená, napr. všeobecné podstatné mená *zem — zeman, ostrov — ostrovan, obec — občan, vidiek — vidiečan, kraj — krajan, mesto — mešťan*, alebo vlastné mená, napr. *Levoča — Levočan, Brezno — Brezňan, Paríž — Parížan, Šariš — Šarišan* a iné.[1]

I J. Horecký (1971) konštatuje, že príponou *-an* je v súčasnej spisovnej slovenčine utvorených niekoľko apelatív v rámci názvov osôb, napr. *ostrovan, krajan, mešťan, vidiečan, dolňan, horňan.*

J. Ružička (1968) upozorňuje, že v novom cestovnom poriadku z roku 1965 sa aj u nás uplatňuje medzinárodný zvyk označovať expresné vlaky osobitnými vlastnými menami. Medzinárodné rýchliky sa volajú napríklad Balt-Orient-Expres, Metropol-Expres, Polonia-Expres, Saxonia-Expres, Hungaria-Expres, Varsovia-Expres, Pannonia-Expres. Aj niektoré vnútroštátne rýchliky, ako hovorí J. Ružička, dostali vlastné meno, napr. Tatran-Expres, Bratislavan-Expres. J. Ružička sa odvoláva na Oľgu Májekovú, ktorá upozornila na zmenu názvu Slovenská strela na *Bratislavan-Expres*, pričom poznamenáva, že sa jej názov rýchlika *Bratislavan-Expres* nepozdáva, lebo obyvateľské meno je *Bratislavčan*, a nie „Bratislavan". Na záver formuluje J. Ružička odpoveď na otázku Oľgy Májekovej takto: „Pri premenovaní Slovenskej strely na *Bratislavan-Expres* sa použil český názov „Bratislavan", paralelný napríklad s názvom „Ostravan". Spisovne by musel tento názov znieť *Bratislavčan, Bratislavčan-Expres*, lebo tvar *Bratislavčan* je v spisovnej slovenčine ako pomenovanie obyvateľa Bratislavy pevne a výrazne ustálený." J. Ružička teda v názve rýchlika *Bratislavan-Expres* vidí paralelu českého obyvateľského názvu Ostravan, nie osobitný slovotvorný model s príponou *-an*.

Na rozdiel od obyvateľských mien *Trnavčan, Ondavčan, Rimavčan, Kokavčan, Gemerčan, Bratislavčan* a pod., ktoré sú v slovenčine mužského životného rodu, názvy jedinečných pomenovaní typu *Trnavan, Ondavan, Rimavan, Kokavan, Gemeran, Bratislavan* a pod. sú neživotné podstatné mená mužského rodu. Takéto vlastné mená utvorené slovotvornou príponou *-an* sa niekedy stotožňujú s pomenovaniami mužských obyvateľov miest a obcí, napr. Nitra — *Nitran* (obyvateľ i názov rýchlika), Košice —

[1] Podľa nášho názoru názov vydavateľstva beletrie Tatran nie je svojím pôvodom životné podstatné meno mužského rodu, ktorým sa označuje obyvateľ Tatier. Je to neživotné podstatné meno utvorené od zemepisného názvu *Tatry* príponou *-an*. Už J. Hollý používal podobu *Tatranci* (v epose Sláv sa zrazia mierumilovní *Tatranci*, Slováci s lúpežnými Čudmi). Obyvatelia Tatier (prenesene Slovenska) sa aj v minulosti nazývali *Tatranci*. Okrem vydavateľstva beletrie sa v slovenčine názvom *Tatran* už v minulom storočí nazýval almanach *Tatran* (vyšiel v r. 1872 v Skalici). J. Palkovič v r. 1832—1845 vydával časopis *Tatranka*. V súčasnosti sa názvom *Tatran* pomenúva aj rýchlik, ktorý premáva na trati Bratislava—Košice. Známe sú aj pomenovania telovýchovných jednôt typu *Tatran Prešov*.

Košičan (obyvateľ i názov rýchlika), v niektorých prípadoch je však medzi obyvateľskými menami mužského rodu a týmito názvami rozdiel, napr.: *Kokavčan — Kokavan, Gemerčan — Gemeran, Spišiak — Spišan, Záhorák — Záhoran* atď.

Podľa dokladov z dennej tlače najväčšiu skupinu vlastných mien na *-an* tvoria názvy rozličných súborov (folklórnych, speváckych, divadelných a pod.), napr.:

Hodnotným kultúrnym programom sa predstavil mládežnícky súbor *Kokavan* z Kokavy nad Rimavicou (Práca, 26. 3. 1973, s. 6). — V rámci programu vystúpil aj folklórny súbor *Očovan* (Práca, 3. 1. 1977, s. 8). — Divadelný súbor *Ondavan* pri OB Stropkov... (Práca, 24. 5. 1977, s. 6). — ...neskôr robotnícky spevokol *Záhoran* (Nedeľná Pravda, 17. 6. 1977, s. 4). — Robotnícky spevácky súbor *Bradlan* pri ZK ROH Železničné opravovne a strojárne v Trnave... (Práca, 22. 3. 1974, s. 6). — Tradície robotníckych spevokolov reprezentoval trnavský *Bradlan* (Smena na nedeľu, 10. 2. 1978, s. 7). — Medzi najatraktívnejšie súbory v okrese Poprad patrí tanečno-spevácky súbor *Štrban* zo Štrby (Práca, 25. 10. 1975. s. 10). — ...súbor *Čerchovan* veľmi úspešne reprezentoval... (Práca, 13. 9. 1977, s. 6). — Divadelný súbor *Ondavan* pri OB Stropkov... (Javisko, *9*, 1977, č. 7, s. 194). — Spevácky súbor *Oravan* (Práca, 19. 12. 1977, s. 4).

Názvy rozličných súborov majú niekedy formu ženských podstatných mien alebo formu zdrobnených podstatných mien. Vo všetkých prípadoch treba ako základnú predpokladať podobu s príponou *-an*, od ktorej sú tieto názvy (obyčajne ženského rodu) odvodené:

V kultúrnom programe vystúpi súbor *Záhoranka* a s pásmom poézie E. M. Chalupová (Práca, 24. 10. 1975, s. 6). — Hrá a spieva *Dargovanka* (Nedeľná Pravda, 12. 5. 1978, s. 20). — *Oravanka* rozdáva radosť (Pravda, 3. 2. 1978, s. 5). — Piesne i tance reprezentujú napríklad súbory Magura a Tatraľan v Kežmarku, Jánošík zo Svitu, *Ždiaranka* zo Ždiaru a ďalšie. V tieto dni vznikla pri hudobnej škole v Spišskej Belej *Belanka* (Práca, 12. 5. 1978, s. 6).[2]

[2] Podobu zdrobnených podstatných mien majú názvy súborov *Ždiaranček* a *Sekulánek*, napr.: Vzorom, ako odievať súbory, môže byť *Ždiaranček* zo ZDŠ v Ždiari... (Východoslovenské noviny, 1. 4. 1977, s. 4). — *Ždiaranček* často vystupuje... (Práca, 21. 1. 1978, s. 10). — ...cenu festivalu si odnáša *Sekulánek* zo ZDŠ Sekule... (Práca, 18. 5. 1977, s. 6). Pri názve detského súboru *Ždiaranček* sa taktiež predpokladá mužská podoba *Ždiaran*. Pri názve detského speváckeho súboru *Sekulánek* vidíme formu miestneho úzu. Od miestneho názvu *Sekule* je v súčasnej spisovnej slovenčine kodifikované obyvateľské meno mužského rodu v podobe *Sekulčan*. Pri názve detského súboru *Sekulánek* sa síce predpokladá prípona *-an* ako v prípade *Ždiar — Ždiaran* (rozdiel je v kvantite), ale zdrobňovacia prípona má nárečovú podobu *-ek*. Norme súčasnej spisovnej slovenčiny zodpovedá iba podoba *Sekulanček*.
Slovotvorný model s príponou *-an(ka)* sa podľa dokladov z dennej tlače využíva na tvorenie názvov súborov aj od iných ako zemepisných názvov, napr.: Súbor piesní a tancov *Bezanka*... (Smena, 8. 4. 1978, s. 6). — V trojhodinovom programe vystupovali spolu s dychovou hudbou *Mierovanka* z Hlohovca v Leopoldove... (Život, 2. 2. 1978, s. 40).

Druhú skupinu podstatných mien utvorených od miestnych a iných zemepisných názvov príponou *-an* tvoria názvy rozličných inštitúcií (podnikov, závodov, družstiev a pod.), napr.:

Iba nedávno dali do prevádzky moderný obchod *Šíravan* — obchod s textilom... (Práca, 22. 6. 1974, s. 9). — Výrobné družstvo invalidov *Rimavan* v Rimavskej Sobote... (Práca, 20. 11. 1974, s. 6). — V decembri sa zlúčili do jedného okresného podniku služieb a výroby s názvom *Žiaran* (Práca, 7. 1. 1976, s. 6). — Žatva na JRD *Podhoran* v Podlužanoch (Práca, 28. 7. 1976, s. 1). — Skvelé výsledky JRD ČSSP *Záhoran* v Gajaroch. — V JRD *Záhoran* to vedia (Roľnícke noviny 10. 8. 1976, s. 3). — V obci Jablonica, okr. Senica, pred reštauráciou *Záhoran*... (Práca, 4. 10. 1976, s. 3). — Agilné výrobné družstvo *Rimavan* v Rimavskej Sobote (Východoslovenské noviny, príloha, 2. 12. 1977, s. 11). — *Kokavan,* VD, Kokava nad Rimavicou. *Rimavan,* výrobné družstvo invalidov... (Katalóg služieb pre motoristov. Bratislava, Slovenská kartografia 1976).

V menšej miere sme sa v dennej tlači stretli s názvami na *-an* utvorenými od miestnych a iných zemepisných názvov ako s pomenovaniami rozličných výrobkov, napr.:

S 35 tisícami hl piva značky *Trnavan* a *Záhoran*... (Práca, 8. 7. 1974, s. 3) — V tomto roku pribudnú ďalšie novinky — pečivo na víkend *Šíravan*... (Smena, 17. 11. 1978, s. 7).

Názvom *Šíravan* sa v poslednom čase v niektorých mestách Slovenska pomenúva aj druh chleba. Na Zemplínskej šírave sme sa stretli aj s názvom vína *Šíravan.*

Z dokladov vidíme, že niekedy sa tým istým názvom pomenúva výrobok aj nejaká organizačná jednotka (družstvo, obchod a pod.), napr. *Šíravan, Záhoran, Oravan* a pod.

Príponou *-an* od miestneho názvu *Podbrezová* je utvorený aj názov závodného časopisu pracujúcich Švermových železiarní *Podbrezovan,* ktorý vychádza dvakrát za mesiac. Obyvateľské meno mužského rodu má podľa súčasnej kodifikácie od miestneho názvu *Podbrezová* príponu *-čan: Podbrezovčan.* S pomenovaním závodného časopisu *Podbrezovan* (vychádza od Slovenského národného povstania) sme sa stretli aj v odborárskom denníku Práca (28. 6. 1974, s. 7) v tejto vete: *Stranu pripravil kolektív závodného časopisu Švermových železiarní P o d b r e z o v a n.*

Diaľkové rýchlikové spoje (vlaky) majú dnes samostatné názvy, ktoré sa chápu ako vlastné mená. Sú pomenované najmä podľa miestnych a iných zemepisných názvov, podľa priezvisk, ale aj názvami utvorenými príponou *-an.* Podľa vlastných mien (priezvisk a zemepisných názvov) sú pomenované napr. tieto rýchliky: *Jánošík, Petrov, Bathory, Dukla, Labo-*

rec, Gerlach, Devín, Tekov, Vtáčnik, Zemplín, Dargov, Urpín, Mamaia a pod. Názov *Gemeran* je však utvorený od zemepisného názvu *Gemer* príponou *-an*. Obyvateľské meno od zemepisného názvu *Gemer* sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvorí príponou *-čan: Gemerčan.* Na trati Bratislava (Praha)—Žilina—Košice premáva rýchlik *Spišan.* Názov *Spišan* je utvorený od zemepisného názvu *Spiš* (kraj, bývalá župa, stolica na východnom Slovensku) príponou *-an* (obyvateľské meno od zemepisného názvu *Spiš* má v súčasnej spisovnej slovenčine ustálenú podobu *Spišiak*). Názvy niektorých ďalších rýchlikov majú názov zhodný s obyvateľským menom utvoreným od príslušných miestnych názvov, napr.: *Detvan, Moravan, Košičan, Nitran, Horehronec* a pod.

Výskumom sme zistili, že názvy dopravných prostriedkov (rýchlikov) typu *Gemeran* sa pociťujú ako neživotné podstatné mená, a preto majú neživotné skloňovanie vo všetkých pádoch. V Morfológii slovenského jazyka (1966) sa konštatuje, že skloňovanie podľa vzoru životných podstatných mien majú aj názvy jedinečných dopravných prostriedkov (lodí, vlakov); napr.: *Pútnik — Pútnikovi, Pútnika; Morský vlk — Morskému vlkovi, Morského vlka; Ostravan — Ostravanovi, Ostravana.* Z vyše 20 študentov a učiteľov Pedagogickej fakulty v Prešove ani jeden nepoužil skloňovanie podľa vzoru životných podstatných mien *(cestovať v Gemeranovi),* ale všetci použili spojenia s tvarmi *v Gemerane, v Spišane, v Ostravane.* Všetci však použili spojenie *cestovať v Košičanovi.* Životné i neživotné skloňovanie sa u spomínaných respondentov prejavilo v názve rýchlika *Nitran.* Jedni hovorili *cestovať v Nitrane,* iní *v Nitranovi.* Ukazuje sa, že pri názvoch dopravných prostriedkov utvorených od zemepisných názvov príponou *-an* je v súčasnej spisovnej slovenčine tendencia skloňovať názvy takýchto dopravných prostriedkov ako neživotné podstatné mená; napr. *Gemeran — v Gemerane, Spišan — v Spišane, Ostravan — v Ostravane.* Ide tu o podobný prípad ako pri názve dopravného prostriedku *Tatran,* ktorý sa skloňuje ako neživotné podstatné meno, na čo upozornil už L. Dvonč v citovanom príspevku. L. Dvonč (1964) už skôr upozornil na životné a neživotné skloňovanie slova *Detvan.* Hovorí, že slovo *Detvan* sa skloňuje ako životné podstatné meno, keď sa ním označuje literárne dielo. Naproti tomu skloňuje sa neživotne, keď sa ním označuje spolok. L. Dvonč ďalej konštatuje, že názvy spolkov, združení a spoločností sa vo všetkých pádoch skloňujú ako neživotné podstatné mená, napr. *Dal Slovanu (nie „Slovanovi") prvé dva góly. — Podľahol doma Baníku (nie „Baníkovi"). — 5. novembra referoval Kukučín v Detvane (nie v „Detvanovi") o Turgenevovom románe Dym.* S týmto konštatovaním L. Dvonča treba súhlasiť. Zistili sme, že názvy rozličných inštitúcií (spolkov, súborov, podnikov a pod.) utvorených príponou *-an* od miestnych a iných zemepis-

ných názvov sa v súčasnej spisovnej slovenčine skloňujú ako neživotné podstatné mená. Presviedčajú nás o tom i doklady z tlače:

V *Rimavane* ju vyrábajú už 15 rokov... (Nedeľná Pravda, 31. 3. 1978, s. 18). — Začiatky *Bradlanu* majú svoje korene... — ... aj starý otec pôsobil v *Bradlane* (Práca, 22. 3. 1974, s. 6.).

Záver. V súčasnej spisovnej slovenčine existuje slovotvorný model na tvorenie vlastných mien s príponou *-an*. Podľa tohto modelu sa od zemepisných názvov tvoria názvy rozličných súborov, inštitúcií (podnikov, závodov, družstiev), výrobkov, novín, dopravných prostriedkov a pod. Obyvateľské mená od rovnakých zemepisných názvov sa však tvoria iným slovotvorným postupom, spravidla príponou *-čan* (*Ondava — Ondavan — Ondavčan, Trnava — Trnavan — Trnavčan, Gemer — Gemeran — Gemerčan, Spiš — Spišan — Spišiak, Ostrava — Ostravan — Ostravčan, Štrba — Štrban — Štrbčan, Kokava — Kokavan — Kokavčan, Podbrezová — Podbrezovan — Podbrezovčan, Dargov — Dargovan[ka] — Dargovčan, Záhorie — Záhoran — Záhorák* a pod.). V niektorých prípadoch sa tým istým názvom na *-an* pomenúvajú viaceré veci, napr. *Širavan* (obchod i výrobok), *Oravan* (súbor i televízny prijímač) a pod. Nové názvy s príponou *-an* sa v súčasnej spisovnej slovenčine pociťujú ako neživotné podstatné mená a skloňujú sa podľa vzoru dub.

Literatúra

DVONČ, L.: Nie je Detvan ako Detvan. In: Jazyková poradňa. Zv. 3. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1964, s. 137—139.
DVONČ, L.: Tatran — pôvod a skloňovanie. Večerník, *21*, 1977, č. 128 (1. júla), s. 3.
HORECKÝ, J.: Slovotvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 94; Tenže: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 105 a 131.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 91.
RUŽIČKA, J.: „Bratislavan-Expres"? In: Jazyková poradňa. Zv. 5. Red. G. Horák — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 181.

Pavel Rohárik

O VÝSKUME NIEKTORÝCH HLÁSKOSLOVNÝCH JAVOV SLOVENSKÉHO NÁREČIA V NADLAKU

V slovenskej jazykovednej literatúre sa doteraz o jazyku nadlackých Slovákov písalo málo. Jediným prameňom, ktorý sa dotýka aj nárečia nad-

lackých Slovákov, je štúdia S. N. Armašovej Z hláskoslovia stredoslovenských nárečí v rumunskom Banáte. Tento článok bol uverejnený v zborníku Jazykovedné štúdie X (1969, s. 267–270). Keďže prevažná časť jeho záverov nezodpovedá skutočnému stavu, ba nezriedka ho skresľuje, rozhodli sme sa na tento príspevok reagovať.

Pokladáme za potrebné pripomenúť, že budeme reagovať iba na tie zistenia S. N. Armašovej, ktoré sa týkajú Nadlaku alebo len Nadlaku, pretože slovenský jazyk v iných obciach dobre nepoznáme.

Uvedieme jednotlivé závery, ku ktorým dospela autorka článku, a pripojíme k nim svoje pripomienky:

1. Odvolávajúc sa na knihu E. Paulinyho Fonologický vývin slovenčiny, S. N. Armašová píše: „V konzonantizme sa najmarkantnejšie stredoslovenský charakter prejavuje dvoma starými javmi, a to zmenou *dl* > *l*, *ch* > *s*. V banátskych nárečiach je *l* za *dl* takmer bez ohľadu na postavenie skupiny *dl*." Z Nadlaku sa uvádzajú príklady *poľa domu* a *spravoľiví*.

No v nárečí nadlackých Slovákov je to naopak. Tu skôr musíme hľadať príklady na to, kde sa skupina *dl* nezachováva, ako na to, kde táto skupina zostala. Možno konštatovať, že skupina *dl* (i *tl*) zostala v nárečí nadlackých Slovákov všade takmer bez zmeny — okrem niektorých výnimiek.

Skupina *dl* sa zachovala:

a) na začiatku slova, napr. *dláto, dlabať, dlaň, dláviť, dlapčiť, dlangať* a pod.;

b) v slovotvornom základe alebo vnútri slova: *spravodľiví, spravodľivosť, modľitba, modľiť sa, podľa* atď.;

c) v sufixe *-dlo: šidlo, bidlo, trdlo, sedlo, zrkadlo, motovidlo, zubadlo, spúšťadlo, ťahadlo, česadlo, jedlo, ďivadlo* a pod.;

d) v slovesných tvaroch typu *spadla, sadla, zvedla, zredla, zedla, sedla (sa)* atď.;

e) v pozícii slabičného *l̥: dĺžka, dlháň, dĺžnik, dlžoba, dlhočizní, dlx, dlhuo, dĺžni, dlhí* a pod.;

f) kolísanie existuje v slovách: *sedľiak — seľiak, modľidbi — moľidbi* (ranné služby v kostole), ale v druhom prípade len individuálne u príslušníkov najstaršej generácie.

Dl sa zmenilo na *l* v slovách: *vili/viľi, viličky/viľičky* (S. N. Armašová preberá tieto dva príklady z knihy E. Paulinyho Fonologický vývin slovenčiny ako *vili, viľičky*, pretože v Nadlaku sa používajú tvary *viličke/viľičke)* a v slovách *paláš, palášiť*, prevzatých z maďarčiny (hoci je *padlou, padlovať, vypadlovať* a pod. — tiež z maď.).

A ako je to so spojením „poľa domu"? Treba povedať, že tu nejde o predložku *podľa*, ktorá sa spája s 2. pádom, a že spojenie *poľa domu* je pre Nadlak netypické. Nebyť určitého navádzania naň, určite by sa nebolo

dostalo ani do nepresne vyplneného Paulinyho a Štolcovho Dotazníka pre výskum slovenských nárečí. V uvedenom dotazníku je na s. 51 pod číslom 446 popri iných uvedené aj spojenie *vedľa domu*, na ktoré sa malo odpovedať. V nadlackom nárečí však nejestvuje spojenie *vedľa domu*, ale iba *pri dome, príp. popri dome* (predložka *vedľa* je v tomto nárečí neznáma).

Je veľmi pravdepodobné, že informátor sa upriamil na genitív *domu*, a nie na význam celého výrazu *vedľa domu*. A tu si pomohol tak, že si jednoducho „vypožičal" slovko *poľa* z iného slovného spojenia. V Nadlaku totiž existujú tri-štyri ustálené spojenia, v ktorých sa predložka *poľa* vyskytuje. Dosť časté je spojenie *poľa nás (seďeľi zme poľa nás, sretľi zme sa poľa nás, poľa nás sa peknie stromi* a pod.). Menej frekventované je spojenie *poľa vás (póďem poľa vás, poľa vás je blato, poľa Jančikou jesto sľúke, poľa Roskošou je stuňa, poľa Kukučkou sa pasu husi* a pod.). A zriedkavé, ba výnimočné je ustálené spojenie *poľa ceste hruda* (s významom „nič neznamenajúce" ako „hruda, ktorá leží popri ceste, mimo nej"). V týchto prípadoch však slovko *poľa* zastupuje predložky, ktoré sa spájajú so 6. alebo 7. pádom *(pri našom dome, pred naším domom, popri našom dome, pri vašom dome, popri vašom dome, pri Rozkošovom dome, pred Jančikovým domom, okolo Kukučkovho domu, pri ceste hruda, popri ceste hruda* a pod.).

Spoluhláska *d* v tomto nárečí vypadáva v niektorých prípadoch zo skupiny *dn*. Vo viacerých slovách, kde sa táto skupina vyskytuje, výslovnosť kolíše, napr.: *sadnúť, padnúť, kradnúť, vidno*, popri *sanúť, panúť, kranúť, vino*, ale len: *poriani, lahoní, triedni, biedni*.

2. O vokalickom systéme S. N. Armašová píše: „Vo vokalizme uvedieme viac javov, lebo popri typických stredoslovenských črtách vyskytujú sa i výsledky novšieho vývinu vplyvom rumunského prostredia." (s. 267)

Pri striedniciach *e, o* a za *ь, ъ* uvádza autorka z Nadlaku aj tieto príklady: *von, eden* (popri *edon*), *kodi* (s poznámkou, že zriedka i *kedi*). Tvar *von* v nadlackom nárečí nejestvuje, hoci je v ňom striednica *o*. Tu sa používajú tvary *vo, voka, tavo, tavoka*, napr.: *choj vo, choj tavo*, zriedkavejšie *choj voka* alebo *tavoka;* podobne: *tánvo je zima, tánvoka je zima* (miesto *vonku je zima*). Ani číslovka *jeden* sa v Nadlaku nevyskytuje ako *eden*. Tvar tejto číslovky sa v Nadlaku síce rozkolísal, ale nie v striednici. Ňou je vždy dôsledne *o: edom — edon*. Rozkolísaná je výslovnosť koncovej spoluhlásky *(m — n): edom chlapec, edon chlapec*. Ani v slove *kedi* neprevažuje striednica *o*, pravidelnejšie je striednica *e*, teda *kedi príďeš, kedi budeťe zabijať, kedi buďe svadba, voľakedi si k nám xodiu, a teraz ľen kedi-tedi*. Zriedkavá je forma *kodi* u jednotlivcov z najstaršej generácie.

3. Za skupinu **ort, *olt* sa podľa S. N. Armašovej pravidelne aj v nadlackom nárečí vyskytujú skupiny *rat, lat* („reflex *rat, lat* <**ort, *olt* sa

vyskytuje na celom skúmanom území" — s. 268). Z Nadlaku S. N. Armasová uvádza tieto príklady: *rasporok, roľa* (na inom mieste *roľa*, ale tejto nedôslednosti sa v článku nevenuje pozornosť), *lanski, lani, lakeť, ražďa, rásť*.

Ak porovnávame jednotlivé slová a tvary, ktoré tu uvádza S. N. Armaşová, so slovami — tvarmi v nadlackom nárečí, nemôžeme sa ubrániť domnienke, že autorka ich prevzala z uvedenej knihy E. Paulinyho (len kde-tu jej vypadol dĺžeň alebo mäkčeň). Stačí porovnať:

S. N. Armaşová	E. Pauliny	Stav v nadlackom nárečí
rasporok	rásporok	rásporok
raľa, roľa	raľa (zriedkavé)	roľa (veľmi zried. „raľa")
lanski	lanskí	lánski
lani	laňi, vlaňi	vlaňi
ražďa	rážďa	rážďa (zried. ráždia)
rásť	rásť (i ťažšie postrehnuteľné riasť)	riasť
lakeť	lakeť	lakeť

Ako vidieť, rozdiely sú značné. I napriek tomu možno konštatovať, že v nadlackom nárečí je za skupinu *or-, ol-* silné *ra-, la-*, ako to E. Pauliny zisťuje pre celú strednú slovenčinu. Môžeme uviesť aj ďalšie príklady: *rásoxa, rázvora, rakita* atď. Popritom v Nadlaku sa však vyskytuje i *ro-* v slove *roľa: tánvo na roľi* a slovo *riasť*. Slovo *ražeň* má dvojakú podobu: *ražeň* i *rožeň, na ražňi — na rožňi* (zriedkavejšie), a to pravdepodobne preto, že toto slovo sa používa veľmi zriedkavo; mnohí Nadlačania jeho význam ani nepoznajú. Samohláska *o* sa vyslovuje aj v slove *rosť* (rasca). A sú aj určité náznaky, že slová *roľa* a *raľa* sa významovo diferencujú.

4. Ťažko pochopiť, ako S. N. Armaşová iba v Nadlaku objavila tvar *rásť* miesto tvaru *riasť*, ktorý, ako v poznámke uviedla, je vo všetkých obciach okrem Nadlaku (teda v tých obciach, z ktorých S. N. Armaşová predkladá materiál). Tento tvar je v nadlackom nárečí nereálny. Niekoľko príkladov: *a aki si ti už nariasou, ťebe načim ešťe veľa nariasť, ten strom dosiau pekňe riasou, tomu jačmeňu načim ešťe riasť.*

5. S. N. Armaşová tvrdí a dokazuje, že nadlacké nárečie nepozná dlhé samohlásky *é, ó*, že miesto nich má dvojhlásky a že ich skracuje i v prevzatých cudzích slovách (pritom autorka ako príklady uvádza slová *štadion* a *gol*).

V tomto nárečí je však situácia opačná: dlhé *ó* je práve tam, kde by mala byť vzhľadom na spisovný jazyk dvojhláska *ô (uo)*. To znamená, že dlhé samohlásky *ó, é* sa vyskytujú v domácich i prevzatých slovách, napr.: *vóľa, póďem* (popri zried. *pójďem*), *vósmi, móžem, dvóďem* (popri *dvójďem*),

pomóš, vóňa, góľa (bocian, z maď.), *próba* (najmä u krajčíra; inak *oprobuj, sprobuj*), *móda, sóda, pivónia, média* (popri *médija*, z rum. — priemerná výsledná známka v škole), *vitéza* (z rum. — rýchlosť motorového vozidla), *frižidér* (z rum. — chladnička), *décember* atď. Pritom najmä dlhé *é* sa vyslovuje v slovách, ktoré nadlackí Slováci najnovšie prebrali z rumunčiny, alebo v slovách, ktoré prostredníctvom rumunčiny prenikajú do ich slovnej zásoby. Keďže rumunčina dlhé *é* (a dlhé samohlásky vôbec) nepozná, môžeme vari skôr hovoriť o tom, ako si toto nárečie cudzie slová vokalicky prispôsobuje a upravuje, než o tom, že vo vokalizme podlieha cudzím vplyvom. Podobne je to aj so slovami *štadion* a *gol*. Nanajvýš by sme mohli v niektorých prípadoch pripustiť individuálnu nesystémovú výslovnosť týchto dvoch slov.

6. Ale vonkoncom to však už nemožno pripustiť v slovách *vétor, ňésť, povédať, pósni* (večer), ako to vidí S. N. Armašová, hoci o dva riadky vyššie napísala: „Dlhé *é*, ó toto nárečie nepozná . . ." Takáto výslovnosť v nadlackom nárečí jednoducho nejestvuje. V Nadlaku sa totiž dvojhlásky *ia, ie, iu* (a čiastočne aj *uo*) vyslovujú zhodne s výslovnosťou v spisovnej slovenčine; len slovo *vietor* sa vyslovuje s krátkou samohláskou: *fúka velkí vetor*, ale *ňiesť: čo vám načim doňiesť s pľacu, poviedať: misím mu to. poviedať, puosni* (večer): *čo sa buďeš puosťiť, ňevariť aňi puosno aňi masnuo.*

7. Ďalej S. N. Armašová konštatuje: „Ani dlhé samohlásky nie sú také pevné ako v nárečiach na Slovensku. Často sa zamieňajú krátkymi samohláskami . . . a dvojhláskami".

Toto tvrdenie pre nadlacké nárečie neplatí. Je síce pravda, že na rozdiel od spisovného jazyka dĺžka chýba napr. v 3. os. pl.: miesto *spievajú* je *spievaju*, miesto *pijú — piju*, miesto *volajú — volaju* a pod., a ani v 7. p. sg. a v 2., 3., 4., 6. a 7. p. pl. zámen a prídavných mien nie je dĺžka: *s tim xlapcom, s tima ženámi, ot tix ďeťí, s peknim xlapcom, s peknima ženámi* a pod., ale inde sme zjavnú stratu kvantity nezaznamenali. V iných tvaroch (ktorých je viacej) — naopak — sme ju ako systémovú našli, napr. v 7. p. pl. všetkých substantív, ktoré priberajú príponu *-ami: ženámi, rohámi, kolesámi*, v 7. p. pl. substantív, ktoré priberajú *í* (popri *-ami/-ámi*, rytm. zákon): *s klieští, s piuki, z gazdí*, v 1. p. pl. adjektív vzoru otcov: *otcoví sinovia, susedoví xlapci*, v tom istom páde privlastňovacích zámen: *mojí braťia, tvojí sinovia* a pod. . . . a aj v niektorých ďalších slovách: *sálaš, jármo, šecká, voják* atď.

8. Dvojhláska *uo* sa podľa záverov, ku ktorým dospela S. N. Armašová, v týchto nárečiach realizuje trojako — ako *vo, vuo* a *uo:*

a) vnútri slova: *skvor, nvoš, stvol, pvost, kvom, bvob, ňedvojďem, do hvor;*

b) na konci slova: *senutvuo mľieko, višnvuo ďieuča, maľinkvuo, hlbokvuo miesto, peknuo ďieťa, drahvuo ďieuča;*

c) na inom mieste v článku sú ešte dva príklady z Nadlaku: *muoj sin, vuoľa.*

Ale aj napriek tomu S. N. Armašová tvrdí: „V Nadlaku a v Semlaku sa dvojhláska *uo* realizuje ako *vo*, keď sa vyskytuje vnútri slova, alebo ako *vuo*, keď sa vyskytuje na konci slova." A hneď nato vyvodzuje teóriu o vzniku variantu *vuo:* „Variant *vuo* za dvojhláskou *uo* sa nevyskytuje ani v jednom nárečí na Slovensku. Možno predpokladať, že tento variant vznikol zo splývania tvarov *uo* a *vo*, v ktorých sa potom spoluhláska *v* cítila ako samostatná, takže zo skupiny *vo* sa ďalej vyvinula skupina *vuo* v pozícii na konci slova."

Aký je skutočný stav v Nadlaku? Tam sa dvojhláska *uo* realizuje takto:

a) *uo* ako *o: moj sin* (nie *muoj sin*), *mojmu, mojho, vou* (vôl), *kou* (kôl), *stou* (nie *stvol*);

b) *uo* ako *ó: póďem* (popri zried. *pójďem*), *vóľa* (nie *vuoľa*), *vósmi, pomóš, móš, móžem, vóňa, pomóžem;*

c) *uo* ako *uo: kuon/ň* (nie *kvom*), *nuoš* (nie *nvoš*), *buop* (nie *bvop*), *senutuo mľieko* (nie *senutvuo mľieko*), *pišnuo ďiouča* (nie *višnvuo ďieuča*), *maľinkuo, hľbokuo mesto* (nie *maľinkvuo, hlbokvuo miesto*), *peknuo ďieťa* (tu je asi omylom zápisu zhoda), *drahuo ďiouča* (nie *drahvuo ďieuča*), *dobruo ďieťa* (nie *dobrvuo dieťa*) a pod.: *hustuo, ťaškuo, slatkuo, kisľuo, končituo;*

d) *uo* ako *vó: dvóďem, ňedvóďem* (popri zriedkavejšom *dvójďem, ňedvójďem*), ale aj *duoďem, ňeduoďem* (zried. *duojďem, ňeduojďem*); tu je výslovnosť rozkolísaná;

e) *uo* ako *vo* sa vyskytuje individuálne, zriedkavo vtedy, keď sa slovo príliš zdôrazňuje: *skvor, kvoň, peknvo, dobrvo;* nie je to však jav systémový;

f) *uo* ako *vuo* nejestvuje; nikde ho nenašli ani dobrí znalci dolnozemských nárečí (P. Ondrus, E. Pauliny a J. Štolc) a nevyslovuje sa ani v nadlackom nárečí.

Pozornosť si zasluhujú tri príklady z Nadlaku: *stvol, do hvor* a *višnvuo ďieuča*, ktoré uvádza S. N. Armašová. Ani jeden z uvedených príkladov nemohol byť zachytený v nadlackom dialekte. V ňom sa totiž — bez ohľadu na príslušnosť slova k slovnému druhu — vyslovuje každé koncové *l* ako *u: videu, robiu, písau, vou* (vôl), *stou* (stôl), *kou* (kôl) a pod. Preto tvar „stvol" je nenáležitý a v tomto nárečí sa pociťuje ako vykonštruovaný.

Ani spojenie „do hvor" sa v bežnom kontexte v Nadlaku nemôže vyskytnúť, a to už aj preto nie, že tu hory nie sú; preto slovo *hora* je tu veľmi málo frekventované. Ak sa toto pomenovanie náhodou dostane do reči,

tak vždy len v singulári, teda *do hore*. A ak bol na tento genitív plurálu navedený informátor podľa citovaného dotazníka na s. 74 (č. 589), musel by jednoznačne odpovedať *do horou*, lebo bez ohľadu na rod sa takmer vždy v tomto nárečí tvorí gen. pl. príponou *-ov/ou: do jahodou, miskou, kolesou, puškou, chlapou* atď.

A ani tvar a spojenie *višnvuo ďieuča* sa v Nadlaku nevyskytuje, lebo slová „višní" a „ňižní" sú tu neznáme. A neznáme je aj slovo *ďieuča* (iba *ďiouča — ďioučence*).

9. S. N. Armašová zaznamenáva kolísanie kvantity koncového *i* v 7. p. pl. Uvádza tieto príklady: *z ďieučenci*, ale aj *z ďieučenci, s chlapcí*, ale aj *s chlapci, z gazdí*, ale aj *z gazdi* a vyvodzuje: „Teda pociťuje sa tendencia krátiť dlhé slabiky aj v tejto polohe."

Vyššie sme sa zmienili o tom, že na rozdiel od spisovného jazyka sa v nadlackom nárečí stretávame s väčším počtom dlhých samohlások. Ako príklad sme uviedli aj tieto tvary. Teda nijaké krátenie ani kolísanie sa tu nevyskytuje. Pravda, popri tvaroch inštr. pl. s koncovkou *-í* jestvujú, a častejšie, tvary s príponami *-ami/-ámi: s klieští — s kliešťami, s chlapcí — s chlapcámi, s ojí — s ojámi, s potkoví — s potkovámi*. Vyskytujú sa aj tvary inštr. pl. s príponou *-iami: husľiami, dlaňiami, paňiami, tabuľiami, posteľiami* a pod.

10. Nepozdáva sa nám ani termín *banátske nárečia*. Nie sme si celkom istí, či je výstižný. Obce Butín, Vukovú, Šemlak — Veľkú Moravu, z ktorých S. N. Armašová uvádza materiál, nič alebo len veľmi málo spájalo s Nadlakom. Pritom obce Semlak a Šemlak — Morava — nazdávame sa — už dávno nepredstavujú prostredie, kde by sa mohol robiť taký jazykový výskum, ktorý by mal širšiu platnosť alebo ktorý by mohol viesť k váž-nejším záverom. Okrem toho Nadlak nikdy k banátskemu regiónu nepatril. Banát je územie z druhej strany Maruše. Ak by bol k nemu Nadlak patril, neboli by Nadlačania chodievali do Banátu. Boli by bývali v ňom.

Záverom zhŕňame:

1. Ak sa S. N. Armašová v krátkom trojstránkovom článku dopustila toľkých chýb, omylov a nepresností vo výskume jednej lokality, potom právom môžeme pochybovať o hodnovernosti jej záznamov a údajov z ostatných lokalít.

2. Otázka je, prečo sa S. N. Armašová dopustila toľkých chýb, omylov a nepresností. Nevedno, do akej miery poznala nadlacké nárečie, do akej miery sa s ním zblížila. Nevieme ani to, na akej úrovni robila S. N. Armašová tento jazykový výskum. Je na škodu, že chýbajú v ňom väčšie kontexty; bližšie údaje a príklady sú izolované. Takto sa môžeme domnievať, že autorka sa často spoliehala na informáciu svojich študentov — a že sa opierala o spoluprácu takých, ktorí nadlacké nárečie už neovládali a ne-

osvojili si ešte spisovný jazyk. Ba možno ani nevedeli určiť hranicu medzi nimi. Usudzujeme tak, vychádzajúc z príkladov, z ktorých jasne cítiť snahu po superkorektnosti: *stvol, do hvor* a pod. Alebo ako si vysvetliť fakt, že v článku sa niekoľkokrát objavuje slovo *ďieuča* namiesto nadlackého tvaru *ďiouča*.

3. Nadlacké nárečie sa nevyznačuje nijakými takými novými znakmi, ktoré by sa nevyskytovali v niektorých nárečiach na Slovensku, hoci ich S. N. Armašová signalizovala. Môžeme len súhlasiť s J. Štolcom, ktorý v článku Slovenské jazykové ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykového výskumu (Zborník Ústavu pre zahraničných Slovákov Matice Slovenskej Slováci v zahraničí, 1, Martin 1971, s. 39) napísal: „V stredoslovenských nárečiach na Dolnej zemi najmä vo zvukovej a morfologickej stavbe niet nijakých nových znakov, ktoré by neexistovali v niektorom nárečí južnej skupiny stredoslovenských nárečí na Slovensku." Súčasne však treba pripomenúť, že v Nadlaku vzniklo, sformovalo sa a konzervovalo také nárečie stredosl. typu, aké nenájdeme v žiadnej lokalite na Slovensku.

Ukážka nárečia z Nadlaku

Rozprávala Zuzana Jančiková, nar. 1903 v Nadlaku. Veľa číta a rada rozpráva.

Zo života na „salaši"

Som bola ešťe mladá žena, ke_com sa vidala za Jančika. Tag zme išľi na sálaš bívať aj z mojim mužom. A tak ke_com už na sálaši bola, tag mi moj apouš tak poviedau: „Teras si dobre rozhútaj, ako máš čeľaď opatrovať. Žebi si ňevarila aňi puosno aňi masnuo, ľen šecko, žebi bola čeľaď opatrená." No potom prišou rís. Išľi zme kosiť žito. Tu mi doňiesli šes párou risešou. To boľi dvanáśťi ľuďia. Tak teraz ja som sa misela obracať, žebi som ja tim načas navariľa, šecko žebi bolo dobruo a žebi sa mojmu apoušovi páčilo. No potom uš keť to bolo hotovo, prišla mašina tlačiť žito. Tak keť prišla mašina, prišli mašináši. Boľi dvaciaťi piati. Potom čo posluháči, čo pomáhaľi žito voziť do Nadlaku zo sálašu, ľebo sálaš bou dvanác kilometrou vzďialeni ďeďako od Nadlaku. Tí pomáhári — ľen zme variľi za edon velkí kotľík. Napiekľi zme makouňíke dvanác, tvarožníke. Haluške zme variľi na druhuo jeďeňia. Dvacadve lokše z brinzou, s tvarohom, z makom. Dobre zme ix opatriľi a potom nám robiľi tí ľudia tak, ako sa patrí. No už zaz ľen toto prešlo. Potom prišľi úhoračke. Moj muš úhoriu strňisko, žebi tá zem bola dobrá, a mňe naručiu: „A ti žena šecko žebi si tamnu opatrila. Na sluhu maj starosť, žebi šecko bolo fšore, ľebo ja som teraz vždi f práci tánvo v roboťe."

No uš potom prišľi lámačke. Zaseg sme išľi lámať kukuric. To bola aj velmej robota velká. Začala sa lámačka septembra dvaciatiho piatiho a potom tí robotňíci zaz len lámaľi tú ťaškú robotu, zaz len zme jin druhí raz variľi a zaz zme jin xistaľi, žebi len vládaľi.

Nahrané na magnetofónovú pásku a prepísané v Nadlaku v januári 1965

SPRÁVY A POSUDKY

Gejza Horák šesťdesiatročný

Dňa 25. februára 1979 sa dožíva PhDr. Gejza H o r á k, CSc., vedúci vedecký pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, šesťdesiatich rokov. Toto životné jubileum oslavuje v dobrom zdraví, a to v kruhu priateľov a spolupracovníkov, ktorí spolu s ním sa už dlhé roky usilujú o zvyšovanie kultúry spisovnej slovenčiny a toto úsilie opierajú o hlbšie poznanie spisovnej reči a jej vývinu.

Pri päťdesiatke dr. Gejzu Horáka sme načrtli rozvoj štyroch zložiek v diele nášho jubilanta. Dnes môžeme konštatovať, že náš jubilant si v ostatnom desaťročí svojho plodného života ďalej rozvíjal začaté práce z problémov spisovnej slovenčiny, a to najmä vo výskume systému slovenčiny, ďalej vo výskume štýlového rozvrstvenia súčasnej spisovnej slovenčiny, napokon v široko chápanej jazykovej výchove. Zanechal výskum nárečí. Novou zložkou jeho práce je živý záujem o spisovnú výslovnosť, menovite rozvíjanie zásad ortoepie a pomoc pri kodifikácii spisovnej výslovnosti. Z toho vidieť, že spisovnú reč nechápe ako útvar bytostne spätý len s nárečiami. Čiastkové výsledky jubilantovej bádateľskej činnosti sa ukazujú ako aktuálne a progresívne v rozvoji celej súčasnej slovakistiky.

Vo výskume systému slovenčiny spracúval G. Horák aj v ostatných rokoch problémy verbálnych kategórií. Tu pokračoval v práci, ktorej základné zložky sú uložené v Morfológii slovenského jazyka (1966), a zjemňoval svoju analýzu citlivým rozborom čŕt aj tých najzložitejších prípadov. Preto jeho referát na medzinárodnej konferencii *Niekoľko poznámok o predikačných kategóriách* (1969), ako aj štúdia *Sekundárna funkcia času v spisovnej slovenčine* (1975) majú veľký teoretický význam, podobne ako aj jeho všeobecnojazykovedná úvaha *Niekoľko poznámok o jazykovom znaku* (1974) a štúdia *Vecný pojem príznaku a jeho slovnodruhový korelát* (1972).

Rovnako závažné sú aj Horákove úvahy zo skladby. Sústredenú pozornosť venoval otázkam súvetia, ako to ukazujú dve štúdie: *O triedení vedľajších viet* (1973) a *Účinková veta s hyperbolickým významom* (1977), ktoré sú na dobrej teoretickej úrovni, práve tak ako jeho úvaha *K transpozícii modálnosti* (1973), prednesená na celoštátnom syntaktickom sympóziu.

Veľa jednotlivých pozorovaní obsahujú aj recenzie viacerých monografií, ktoré sa zaoberajú parciálnymi problémami slovenskej gramatiky, alebo podávajú systematický opis celej gramatiky.

Pravda, celkom osobitne treba zdôrazniť záujem nášho jubilanta o slovnú zásobu spisovnej slovenčiny. Nejde pritom už len o posúdenie spisovnosti alebo štýlovej vhodnosti jednotlivých slov. Je to vlastne nová oblasť výskumu, ktorá vyplynula z poverenia vypracovať koncepciu česko-slovenského slovníka a realizovať ju potom s pracovným tímom lexikografov vo forme jednozväzkového vedeckého slovníka, v ktorom by sa konfrontovala živá slovná zásoba dvoch

blízkych slovanských jazykov. Táto práca sa už chýli ku koncu, keďže po vykonaní zložitých korektúr sa očakáva tlač slovníka i jeho vyskladnenie do konca r. 1979. Ide o základné lexikografické dielo, ktoré bude mať nielen veľký vedecký význam, ale aj značný dosah pre ustálenie a kultivovanie jazykového úzu na Slovensku.

V ostatných rokoch sa u nás zväčšil záujem o ortoepiu. Ukázalo sa totiž, že je nevyhnutné znova preskúmať spisovnú výslovnosť a kodifikovať jej normu. G. Horák sa zúčastnil na tejto práci úvahami všeobecnejšieho rázu aj rozborom konkrétnych prípadov. Tu možno pripomenúť článok *Výslovnosť tvarov prosieb, kresieb* (1973) a repliku *Znova o výslovnosti tvarov typu prosieb* (1977), ako aj celý rad poznámok o javiskovej reči, drobných pozorovaní a kritických pripomienok, uverejnených v jazykovedných časopisoch i v publikačných orgánoch divadiel. Ide o výsledky užitočnej expresívnej činnosti v rámci spolupráce Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Zväzu slovenských dramatických umelcov (porov. správu v Kultúre slova v ročníkoch 1976—1978).

Zo štylistických prác G. Horáka chceme poukázať iba na jeho jazykové rozbory niektorých novších literárnych textov a prekladov. Dobrú úroveň majú najmä jeho úvahy o diele Jána Jonáša a o dielach Vincenta Šikulu v časopisoch Slovenská reč a Kultúra slova, ako aj rozbory a posudky niektorých prekladov z francúzštiny. Trvalú hodnotu majú aj Horákove príspevky o jazyku a štýle G. Zechentera-Laskomerského (1977), lebo sa opierajú o intímnu znalosť materiálu.

Z ľudskej povahy nášho jubilanta, ako aj z narastajúceho dopytu spoločnosti po drobnom poučení o jazykovej správnosti vyplýva veľký počet príspevkov, rád a vysvetlení, ktoré tvoria vlastne aj v ostatnom desaťročí podstatu činnosti G. Horáka v oblasti jazykovej kultúry. Najlepším svedectvom o tom je knižka *1000 poučení zo spisovnej slovenčiny* (v dvoch vydaniach r. 1971 a 1974), ktorú sám zostavil a vo veľkej časti aj autorsky zaplnil.

Aj pri tejto príležitosti treba pripomenúť záujem G. Horáka o recitačné preteky, na ktorých sa zúčastňoval ako poradca a člen poroty. Preto neprekvapuje, že písal o týchto kultúrnych udalostiach aj do dennej tlače.

Spoločenská angažovanosť viedla G. Horáka aj k oceneniu publicistickej činnosti Ladislava Novomeského a k úvahe o vzťahu Novomeského k spisovnej slovenčine.

V porovnaní s tvorbou G. Horáka do jeho päťdesiatky treba konštatovať isté zjednodušenie v činnosti za ostatné desaťročie. Súvisí to aj s pracovnými a spoločenskými komplikáciami v živote nášho jubilanta po krízových rokoch. No po prekonaní istej depresie vrátil sa G. Horák k svojim obľúbeným pracovným okruhom a vedel doviesť ku koncu aj zložitý projekt česko-slovenského slovníka, čím preukázal okrem iného aj dostačujúcu politickú vyspelosť a pracovnú disciplínu.

Treba si želať, aby náš jubilant mohol pokračovať po nastúpenej ceste aj v budúcich rokoch. Preto mu pri jeho životnom jubileu želáme dobré zdravie a pevnú vôľu vydržať v kruhu vyspelých spolupracovníkov v rozvíjaní slovenskej jazykovedy a kultúry spisovnej slovenčiny.

J. Ružička

Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1969–1977

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1949–1968 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *34*, 1969, s. 93–104. K predchádzajúcemu súpisu uvádzame doplnky.

a) Doplnky k bibliografii za roky 1949–1968

1966

Je nedostatok Slovákov-novinárov? — Večerník, 5. 10. 1966, s. 2.

Poznámky o pojme slovný základ a o slovníčkoch v učebniciach. — In: K teórii vyučovania slovenského jazyka a literatúry. Red. K. Palkovič. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 83–86.

Slovenčina moja. — Predvoj, *2*, 1966, č. 24, s. 1, 6–7 (spoluúčastník besedy o problémoch jazykovej praxe na Slovensku).

Vedou za čistotu materčiny. — Pravda, 16. 8. 1966, s. 2 (rozhovor J. Šajtlavu s G. Horákom o Jazykovej poradni Československého rozhlasu v Bratislave).

Slovenčina naša. — Pravda, 10. 12. 1966, s. 2. — Tamže: Trocha optimizmu (24. 12. s. 2).

Nový rok a nový rok. — Ľud, 1. 1. 1966, s. 7. — Tamže: Jednotka (3. 1., s. 5). — Trojkráľový (4. 1., s. 5). — Králi a krále (5. 1., s. 5). — Sneh (6. 1., s. 5). — Hrať na gitare (7. 1., s. 5). — Kto (8. 1., s. 5). — Celkom (9. 1., s. 5). — *Uhol* a *uhoľ* (11. 1., s. 5). — Slovenčina naša (12. 1., s. 5). — Ľubľana (13. 1., s. 5). — Ľubozvučná (14. 1., s. 5). — Štyri (15. 1., s. 5). — Veškeré výdavky (16. 1., s. 5). — Koľkého je? (18. 1., s. 5). — Torta (19. 1., s. 5). — Krémovník (20. 1., s. 5). — *Rad* a *rada* (21. 1., s. 5). — *Robotníčok* nie *robotníčiek* (22. 1., s. 5). — Dobrú chuť! (23. 1., s. 5). — Písať kriedou (25. 1., s. 5). — Hlásky žalujú. (Neuberaj!) (26. 1., s 5). — Hlásky žalujú. (Nevymieňaj!) (27. 1., s. 5). — Dva Ľudy (28. 1., s. 5). — Priveľké dúfanie (29. 1., s. 5). — Pobežíš = budeš bežať (30. 1., s. 5). — Buď pokojný (1. 2., s. 5). — *V Bratislave*, ale *na Brezovej* (2. 2., s. 5). — Kôš (3. 2., s. 5). — *Očariť* a *počariť* (4. 2., s. 5). — *Klince*. (Priamy a obrazný význam.) (5. 2., s. 5). — *Nádobka na špáradlá*. (Hľadám, hľadajte.) (6. 2., s. 5). — Nie *predčiť*, ale *prevýšiť* (8. 2., s. 5). — Rohlík? (9. 2., s. 5). — Chcieť (10. 2., s. 5). — Hlásky žalujú. (Nepredlžuj!) (11. 2., s. 5). — Mimo (12. 2., s. 5). — Hmla (13. 2., s. 5). — Diskusia (15. 2., s. 5). — Hrúza (16. 2., s. 5). — List (17. 2., s. 5). — Bohovsky (18. 2., s. 5). — Hlásky žalujú. Neuberaj! (19. 2., s. 5). — Pozor na schodoch (20. 2., s. 5). — *Ťažká otázka*, ale *tvrdý oriešok* (22. 2., s. 5). — Komu pätorku? (23. 2., s. 5). — Dávať príklad (24. 2., s. 5). — Škára (25. 2., s. 5). — Začali vyrábať (26. 2., s. 5). — *Kedy* a *keď* (27. 2., s. 5). — Zabúdame na jeden slovesný tvar (1. 3., s. 5). — Krv (2. 3., s. 5). — Nie *obdržať*, ale *dostať* (3. 3., s. 5). — Kužeľ (4. 3., s. 5). — Vylepšiť? (5. 3., s. 5). — *Popolnice* a *smetiaky* (6. 3., s. 5). — *Tohoročný* a *tohtoročný* (8. 3., s. 5). — Štyri milióny (9. 3., s. 5). — Sypať hrach na stenu (10. 3., s. 5). — *Šiška* a *šuška* (11. 3., s. 5). — Nebezpečenstvo (12. 3., s. 5). — Vreckovka (13. 3., s. 5). — Vyčítať (15. 3., s. 4). — Vravievať (16. 3., s. 5). — Kus reči? (17. 3., s. 5). — *Snažiť sa*, ale aj *usilovať sa* (18. 3., s. 5). — Čochvíľa (19 3., s 5). — Jar (20. 3., s. 5). — Oveľa mladší (22. 3., s. 4). — Veľa ráz 23. 3, s. 5). — Všetci (24. 3., s. 5). — *O päť minút* a *za päť minút* (25. 3., s. 5). — Lízanka (26. 3., s. 5). — Lamie mláďa (27. 3., s. 5). — Stmavia? (29. 3., s. 4). — Besiedky (30. 3., s. 5). — Fľaštičky (31. 3., s. 5). — Dosiahnuť (1. 4., s. 5). — *Maturoval*, ale *bol promovaný* (2. 4., s. 5). — Sála (3. 4., s. 5). — Prípad pre poučenie (5. 4., s. 4). — *Ohlas* aj *ozvena* (6. 4., s. 5). — *Roľa* a *rola* (7. 4., s. 5). — Bezočivý (8. 4., s. 5). — Nula stupňov (9. 4., s. 5). — Úľ — v úli (10. 4., s. 5). — Horúce minúty (12. 4., s. 4). — Pazúr — pazúry (13. 4., s. 5). — Pri telefóne (14. 4., s. 5). — Chrbát — na chrbte (15. 4., s. 5). — Smeti (16. 4., s. 5). — Vykajte správne! (17. 4., s. 5). — Rezeň — rezne (19. 4., s. 4). — Hlášky? (20. 4., s. 5). — Tri — jeden (21. 4., s. 5). — Skleník (22. 4., s. 5.) — Ani (23. 4., s. 5). — Jaseň — jaseňový (24. 4., s. 5). — Diskusia o slovníku (27. 4., s. 5). — Nezľavujeme ani päták? (28. 4., s. 5). — Nenahýnajte sa z okien (29. 4., s. 5). — Dážď — v daždi (30. 4., s. 5). — Tento raz (1. 5., s. 5). — Kohútov sad v Dolnom Kubíne (2. 5., s. 5). — *Nedajbože* nie je *nebodaj* (3. 5., s. 5). — Chyba,

chybný (4. 5., s. 5). — Napomáhať (5. 5., s. 5). — Maškrtný, maškrta (6. 5., s. 5). — Spomienkové predmety (7. 5., s. 5). — Obhryzené korene (8. 5., s. 5). — Vytrieť z pamäti (10. 5., s. 4). — Omlúvenka? (11. 5., s. 5). — Chýbali ste nám (12. 5., s. 5). — Úder (13. 5., s. 5). — *Šach* i *šachy* (14. 5., s. 5). — Päťkorunák (15. 5., s. 5). — Kto tipuje, vyhrá (17. 5., s. 5). — Pečivo (18. 5., s. 5). — *Chorý* aj *nemocný* (19. 5., s. 5). — Bdejte nad riekami! (20. 5., s. 5). — *Zrovnávať* a *porovnávať* (21. 5., s. 5). — V okolí Trnavy (22. 5., s. 5). — Miesta na sedenie (24. 5., s. 4). — *To* a *skutočnosť* (25. 5., s. 5). — Maznať, rozmaznať (26. 5., s. 5). — Saláma (27. 5., s. 5). — Celý rad (28. 5., s. 5). — Rodina slovesa *ísť* (29. 5., s. 5). — Vyznať sa v dačom (31. 5., s. 4). — Uštipnúť — uštipnutie, poštípať — poštípanie (1. 6., s. 7). — Vyše hlavy, kilometra, tristo rokov (2. 6., s. 5). — *Odťať* — dobre, „uťať" — zle (3. 6., s. 5). — Vreckovka (4. 6., s. 5). — Pohladkať (5. 6., s. 5). — Najbúrkovejší mesiac (7. 6., s. 5). — *Mária*, ale *Marta* (8. 6., s. 5). — „Aké staré sú vaše deti"? (9. 6., s. 5). — Zaobchádzanie s ľuďmi (10. 6., s. 5). — *Trúba* nie je *rúra* (11. 6., s. 5). — Puzdro (12. 6., s. 5). — Márnomyseľnosť (14. 6., s. 4). — Múčkovci a Slezákovci (15. 6., s. 5). — „Podstatne" skôr (16. 6., s. 5). — Krava v chlieve? (17. 6., s. 5). — V záhradke (18. 6., s. 5). — „Robí kočiša" (19. 6., s. 5). — Snadný? (21. 6., s. 4). — Novopečený (22. 6., s. 5). — Kde nás pichá? (23. 6., s. 5). — Hanbite sa? (24. 6., s. 5). — „Fenka" (25. 6., s. 5). — Zaobchádzanie s ľuďmi (26. 6., s. 5). — *Cvikla*, nie „cvikľa" (26. 6., s. 4). — „Postrádané" mača (29. 6., s. 5). — *Naviazať* a *nadviazať* (30. 6., s. 5). — Dostať na úlohu (1. 7., s. 5). — *Obísť sa* a *zaobísť sa* (2. 7., s. 5). — Pasažier (3. 7., s. 5). — *Deň* a *prsteň* (5. 7., s. 4). — My sme (6. 7., s. 5). — Na Liptove? (7. 7., s. 5). — „Kolko" a „velký" (8. 7., s. 5). — „Predzásobiť"? (9. 7., s. 5). — *Po prvé*, nie *„za prvé"* (10. 7., s. 5). — Poblíž (12. 7., s. 4). — Zlý zvyk (13. 7., s. 5). — Medovník (14. 7., s. 5). — Bez vysvetlenia (16. 7., s. 5). — Zápalisto rečniť (17. 7., s. 5). — Nie „paruka" ... (19. 7., s. 4). — Chudák Vajanský! (20. 7., s. 5). — *Neobdivujte „sa"*, lež *obdivujte* (21. 7., s. 5). — Kozub (22. 7., s. 5). — Počúvadelské jazero (23. 7., s. 5). — Uskutočniť (24. 7., s. 5). — Paríž (26. 7., s. 4). — Stretnutie by nestačilo? (27. 7., s. 5). — Zbaviť sa „od niečoho" (28. 7., s. 5). — Radšej vrecko (29. 7., s. 5). — Švajčiarske domčeky (30. 7., s. 5). — Zadovážte si ju! (31. 7., s. 5). — Boli sme na maliny (2. 8., s. 4). — Mládza a mladina (3. 8., s. 5). — Oberačky (4. 8., s. 5). — Zvonček (5. 8., s. 5). — Vziať nohy na plecia (6. 8., s. 5). — *Kôň*, ale *konský* (7. 8., s. 5). — Dve koruny šesťdesiat (9. 8., s. 4). — Zatvárame dvere (10. 8., s. 5). — *Niektorý z nás* a *niektorí z nás* (11. 8., s. 5). — *Povrchný* a *povrchový* (12. 8., s. 5). — V jedenadvadsiatich prípadoch (13. 8., s. 5). — Strana slovenskej obrody (14. 8., s. 5). *„Pred* i *po jarmoku"* (16. 8., s. 4). — Ľud, dva ľudy, čitatelia píšu ľudu (17. 8., s. 5). — *Kedy* a *keď* (18. 8., s. 5). — Ešte raz ... (19. 8., s. 5). — Obslužné (20. 8., s. 5). — ... *na stenu* a či *o stenu*? (21. 8., s. 5). — Nepatrí sa už (23. 8., s. 4). — Pozor na väzby slovies (24. 8., s. 5). — Čosi lepšie ako „zelená" (25. 8., s. 5). — Rusovce — rusovský (25. 8., s. 5). — „Prevádzate"? (27. 8., s. 5). — Insitné (naivné) umenie (28. 8., s. 5). — Chlieb (30. 8., s. 4). — „Predajňa ovocím a zeleninou"? (31. 8., s. 5). — Prvý september (1. 9., s. 5). — Nielen písať ... (2. 9., s. 5). — Jedny hodinky ... (3. 9., s. 5). — Švagriná (4. 9., s. 5). — Utorok (5. 9., s. 4). — Zrnko zo zrnka (7. 9., s. 5). — Kyslé mlieko (8. 9., s. 5). — *Vyberač* a *výberca* (9. 9., s. 5). — *Žraloky*, ale aj *slimáky* (10. 9., s. 5). — Dobre si vyberajte (11. 9., s. 5). — Šarkan (13. 9., s. 4). — Oči pásť (14. 9., s. 5). — Samopašný, samopaš, samopašnosť (15. 9., s. 5). — Už aj v športke ... (16. 9., s. 5). — Neodporúčajme ho ani v úvodzovkách! (17. 9., s. 5). — Uhorky (18. 9., s. 5). — *Vyhubiť* a *vykynožiť* (20. 9., s. 4). — Sedemdesiat sukieň ... (21. 9., s. 5). — Perla — perál (22. 9., s. 5). — *Do videnia* a *do počutia* (23. 9., s. 5). — Náhodná kontrola (24. 9., s. 5). — *Zástavka, zastávka* (25. 9., s. 5). — Ako volať *á*? (27. 9., s. 4). — O jednom zlozvyku (28. 9., s. 5). — [Stejný, stejne] (29. 9., s. 5). — Sekunda (30. 9., s. 5). — Treba a „zapotreby" (1. 10., s. 5). — *Líce* a *opak* (2. 10., s. 5). — Neostávalo ani iné (4. 10., s. 4). — Ležadlo (5. 10., s. 5). — Niekoľké závody? (6. 10., s. 5). — *Medvede* a *kuchári* (7. 10., s. 5). — „Jedná sa" = ide o (8. 10., s. 5). — *Naskutku* nie je *naozaj* (9. 10., s. 5). — *Mostová* ulica, ale *Vlčkova* ulica (11. 10., s. 4). — *Oddych* a *odpočinok* (12. 10., s. 5). — Meno mu riadne skloňujte! (13. 10. s. 5). — *Oblaky* a *mraky* (15. 10., s. 5). — Cesta im bola ...? (16. 10., s. 5). — Pristane nám to ... (18. 10., s. 4). — Glóbus (19. 10., s. 5). — *Žltok* a *bielok* (20. 10., s. 5). — Obnovec (21. 10., s. 5). — Pekné prirovnanie (22. 10., s. 5). — Rovnako je to, tak je to (23. 10., s. 5). — Vonkoncom? (25. 10., s. 3). — Úspora? (26. 10. s. 5). — Pavol (27. 10., s. 5). — „Zavazadlo" = batožina (28. 10., s. 5). — *Vyčítať* a *výčitka* (29. 10., s. 5). — Má to niečo v sebe (31. 10., s. 5). — O niekoľko rokov ... (1. 11., s. 3). — Kráľovná

„odsúhlasila" (2. 11, s. 5). — Klavirista (3. 11., s. 5). — Chrbát — za chrbtom (4. 11., s. 5). — Ale (5. 11., s. 5). — Pančuchy (6. 11., s. 5). — Začať od Adama (7. 11., s. 3). — *Proti* a *pre* (9. 11., s. 5). — Cibriť (10. 11., s. 5). — Žltý — žltnúť (11. 11., s. 5). — Kolky (12. 11., s. 5). — *Kŕmiť* a *chovať* (13. 11., s. 5). — Darčeková služba (15. 11. s. 3). — Ešte raz *lizanka* (16. 11., s. 5). — Som hladný (17. 11., s. 5). — Otec nie je doma (18. 11., s. 5). — „Sýry a ovocné šťavy" (19. 11., s. 5). — O koľko?... (20. 11., s. 5). — Doberať niekoho (22. 11., s. 3). — Zasklievanie oblokov (23. 11., s. 5). — Brčkavé vlasy (24. 11., s. 5). — Pár „razy"? (25. 11., s. 5). — *Na ulici* aj *v novinách* (26. 11., s. 5). — *Oči vášť* a *paša pre oči* (27. 11., s. 5). — *Nárokom* a *náročky* (29. 11., s. 5). — Drvivá väčšina (30. 11., s. 5). — „Hulvát"? (1. 12., s. 5). — *Žreby* a *žrebovanie* (2. 12., s. 5). — „Televíznici"? (3. 12., s. 5). — Sladkastý (4. 12., s. 5). — Vedome (6. 12., s. 3). — „Ovšem"? (7. 12. s. 5). — Srdcová choroba (8. 12., s. 5). — Len čo (9. 12., s. 5). — „Až by ste prišli..." (10. 12., s. 5). — Odborové riaditeľstvo (11. 12., s. 5). — „Kýbeľ"? (13. 12., s. 3). — Oblátky (14. 12., s. 5). — *Tvorivý*, nie „tvorčí" (15. 12., s. 5). — Soracúvať (16. 12., s. 5). — Čudák (17. 12., s. 5). — Byť na nič (18. 12., s. 5). — Cifra (20. 12., s. 3). — Machula (21. 12., s. 5). — Plece (22. 12., s. 5). — Počúvajú vás... (28. 12., s. 5). — „Ku príkladu"? (29. 12., s. 5). — Významná konferencia (30. 12., s. 5). — Dopad (31. 12., s. 6).

1967

Rudo Moric, Oktávia ide stovkou. — In: Rozbory umeleckej prózy. Red. J. Mistrík — J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 162—172.

Štedrá studnica. — Pravda, 7. 1. 1967, s. 2. — Tamže: Troška náprav ného cúdenia. (Nechcete vyhrať?) (11. 2., s. 2). — Čo hamuje jazykovú kultúru (18. 2., s. 2). — Dobré hlasy (18. 3., s. 2). — Štedrá studnica (2) (8. 4., s. 2). — Štedrá studnica (3) (17. 6., s. 2). — Štedrá studnica (4) (9. 12., s. 2).

Úprimné slovo J. Vernarskému. — Večerník, 23. 2. 1967, s. 2.

„Carlton reštaurácia"? — Ľud, 1. 1. 1967, s. 5. — Tamže: Zrnko (10. 1., s. 3). — Reštaurácia Carlton (11. 1., s. 5). — Zabudneme na vrchy? (12. 1., s. 5). — Klobása (13. 1., s. 5). — Utekať a bežať (14. 1., s. 5). — *Voľačo zimné* a *dačo všeobecné* (15. 1., s. 5). — Vystrábiť sa (17. 1., s. 3). — Používať výraz (18. 1., s. 5). — Colné a devízové vyhlásenie (19. 1., s. 5). — Dušiť sa (20. 1., s. 5). — *Iveta* a *Ivetta* (21. 1., s. 5). — Burčiak (22. 1., s. 5). — Odsek (24. 1., s. 3). — Praktická žena „nepere" doma (25. 1., s. 5). — Vrecko (26. 1., s. 5). — Živé pomenovanie (27. 1., s. 5). — *Verenec* a *verenica* 28. 1., s. 5). — *Bez zmeny*, nie ‚bezo zmeny' (29. 1., s. 5). — Hrať na husliach, hrať na hrebeni, hrať na jednej strune (31. 1., s. 3). — *Trstenica* a „rákoska" (1. 2., s. 5). — Saláma (2. 2., s. 5). — *Šesťdesiať*, nie „šesťdesiať" (3. 2., s. 5). — *Naprávať*, nie *napravovať*" (4. 2., s. 5). — *Nákova* i *nákovka* (5. 2., s. 5). — *Obísť* a *zaobísť sa* (7. 2., s. 3). — Cibriť si rozum (8. 2., s. 5). — Jasľová lekárka (9. 2., s. 5). — *Hmla*, nie ‚mlha' (14. 2., s. 3). — *Menej prevádzať* a viacej *robiť!* (15. 2., s. 5). — *Batožina* aj „zavazadlo"? (18. 2., s. 5). — Priznajme si chyby (22. 2., s. 5). — *Ozvena* i *ohlas* (24. 2., s. 5). — *Usušiť sa* a *uschnúť* (25. 2., s. 5). — *Obnovec* a *ponova* (26. 2., s. 5). — Je na tom čosi (28. 2., s. 3) — Cicavce (1. 3., s. 5). — *Márnomyseľnosť a márnivosť* (2. 3., s. 5). — Raky, ktoré... (11. 3., s. 5). — Opýtaný, nie „dotazovaný" (12. 3., s. 5). — Sadzba (14. 3., s. 3). — *Práčok*, nie „práčiek" (15. 3., s. 5). — Ľubľana sa skloňuje ako Žilina (26. 3., s. 5). — Špička (17. 3., s. 5). — Spln (18. 3., s. 5). — Hrúza času (29. 3, s. 5). — „Námatková" kontrola? (30. 3., s. 5). — Pionieri sa pekne správajú (31. 3., s. 5). — V novom obleku (1. 4., s. 5). — Na každú príležitosť (2. 4., s. 5). — Materiál (4. 4., s. 3). — Hojdačka (5. 4., s. 5). — *Zaoberať sa* i *zapodievať sa* (6. 4., s. 5). — Postavenie mimo hry (7. 4., s. 5). — Prerokovať vec (8. 4., s. 5). — Voľačo z výslovnosti (9. 4., s. 5). — Zdvojené spoluhlásky (11. 4., s. 3). — Nie „previesť" — *vykonať* (12. 4., s. 5). — Polievať kvety (13. 4., s. 5). — Nie „jednoho", lež *jedného* (14. 4., s. 5). — Tma ako... (15. 4., s. 5). — Cinobaňa — cinobanský (16. 4., s. 5). — Chlap do chlapa, oštiepok do oštiepka (18. 4., s. 3). — Hrianky (5. 5., s. 5). — Dvadsaťjeden rokov (17. 5., s. 5). — Darebák (18. 5., s. 5). — ...na vlastné nebezpečie? (19. 5., s. 5). — Čo je to? (20. 5., s. 5). — *Súd* a *úsudok* (21. 5., s. 5). — *Predať* nie je *odovzdať* (23. 5.,

s. 3). — Uhádnite (24. 5., s. 5). — „Dielčie" výsledky? (25. 5., s. 5). — Obrátkabátnik (26. 5., s. 5). — Čudák (27. 5., s. 5). — Nedodržať slovo (28. 5., s. 5). — Tiesňava (6. 6., s. 3). — Predstavovať a byť (7. 5., s. 5). — Rad Bieleho leva (8. 6., s. 5). — Keď (9. 6., s. 5). — *Na slnku* ale *v chládku* (10. 6., s. 5). — Učušať (16. 6., s. 5). — Návratné chyby (17. 6., s. 5). — Treba nám slovo načim? (18. 6., s. 5). — Nezabúdajme na dobré rady! (20. 6., s. 3). — Colné a devízové vyhlásenie (21. 6., s. 5). — „Predajná doba"? (22. 6., s. 5). — Kontrolovať plán (23. 6., s. 5). — Ešte vykanie (24. 6., s. 5). — *Promovať* a *byť promovaný* (1. 7., s. 5). — „Čo nevidieť" (2. 7., s. 5). — Lucerna (4. 7., s. 3). — „Pečlivosť"? (5. 7., s. 5). — Neter (6. 7., s. 5). — Dekan (7. 7., s. 5). — Módna predpona (8. 7., s. 5). — *Dôjsť* a *dochádzať* (9. 7., s. 5). — *Pri* a *u* (12. 7., s. 5). — Zdravý ako... (11. 8., s. 5). — Svoje roky (15. 8., s. 3). — Nič to, to nič (16. 8., s. 5). — Používať slová (17. 8., s. 5). — *Nahradzovať* a *nahrádzať* (18. 8., s. 5). — Zvyšky jedál (19. 8., s. 5). — Bolo dve po polnoci (20. 8., s. 5). — „Plahočiť sa nahor" (22. 8., s. 3). — Dokedy ešte (23. 8., s. 5). — Nezvyknem cestovať (24. 8., s. 5). — Odmieňať (25. 8., s. 5). — Snímka (26. 8., s. 5). — Seď pokojne (27. 8., s. 5). — Francúzsko (29. 8., s. 3). — Aj menej bude dosť (30. 8., s. 5). — *Dones* a *podnes* (31. 8., s. 5). — *Celkom* a *spolu* (1. 9., s. 5). — Voľačo pekné (2. 9., s. 5). — Pískať na píšťalke (3. 9., s. 5). — *Dostatok* a *dosť* (5. 9., s. 3). — *Tisícok*, nie „tisíciek" (6. 9., s. 5). — *Škatuľa* a *škatuľka* (7. 9., s. 5). — Podať výkon (8. 9., s. 5). — Úspora (9. 9., s. 5). — „U koreňa nosa" (12. 9., s. 3). — Zastarieť sa (13. 9., s. 5.) — Zastaraný (14. 9., s. 5). — Pripravený na odchod... (15. 9., s. 5). — Prijímacie skúšky (16. 9., s. 5). — Palina (19. 10., s. 5). — Riadiť izbu (20. 10., s. 5). — *Užívať* a *používať* (21. 10., s. 5). — Pokoj, uspokojiť sa (22. 10., s. 5). — Na jednom brde (24. 10., s. 3). — Môžbyť (25. 10., s. 5). — *Upokojiť sa* a *uspokojiť sa* (26. 10., s. 5). — *Nášho* a *tohto* (27. 10., s. 5). — *Predstihnúť* a *prevýšiť* (nie „predčiť") (28. 10., s. 5). — Kŕdeľ bažantov (29. 10., s. 5). — Vyhlásiť (31. 10., s. 3). — Na postriežku (1. 11., s. 7). — Prenáhlené závery (2. 11., s. 5). — Len čo, toľko čo, iba čo (3. 11., s. 4). — *Preto*, nie „z toho dôvodu" (4. 11., s. 5). — *Pozri*, nie „viď" (5. 11., s. 5). — Nájsť (7. 11., s. 5). — *Tanečné večery* a *chutné večere* (8. 11., s. 5). — *Materská škola* a *škôlka* (9. 11., s. 5). — Rybia oblasť? (10. 11., s. 5). — Hodno sa zamyslieť (11. 11., s. 5). — *Jedlo* a *jedenie* (12. 11., s. 5). — Nerobí nám česť (14. 11., s. 3). — Smelo (15. 11., s. 5). — Nanajlepší (16. 11., s. 5). — Dózsa Ujvest (17. 11., s. 5). — (Básnické zrnko Andreja Plávku) (21. 11., s. 3). — *Zhasnúť* a *zahasiť* (22. 11., s. 5). — Mikulášan (1. 12., s. 5). — Toľme (2. 12. s. 5). — Naskutku = ihneď (9. 12., s. 5). — *Prach* i *prah* (10. 12., s. 5). — *Šál*, nie „šála" (12. 12., s. 3). — *Vyzerať*, nie „vypadať" (14. 12., s. 5). — Stewardka — „stewardok" (15. 12., s. 5). — *Pôjdem na prechádzku*, ale *budem sa ženiť* (27. 12., s. 3) — Držiak (29. 12., s. 5).

Prečo čítate Dobšinského. — Život, *17*, 1967, č. 3, s. 10.

1968

Akého rodu je lúmen? — Kultúra slova, *2*, 1968, s. 214.
Vďaka a prosba. — Pravda, 29. 3. 1968, s. 7.
Nemám kedy. — Ľud, 2. 1. 1968, s. 3. — Tamže: Brnenský veľtrh (3. 1., s. 5).

b) Bibliografia za roky 1969—1977

1969

Koncepcia Česko-slovenského slovníka. — Slovenská reč, *34*, 1969, s. 339—345.
Budeme mať česko-slovenský slovník. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 321—324.
Ako ďalej? — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 3—6.
Jazyková kultúra a sebavzdelávanie. — In: Besedy o slovenčine. Red. G. Horák. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1969, s. 135—152.
Jazyková výchova v materskej škole. — In: Besedy o slovenčine. Red. G. Horák. Bratislava, Mestský dom kultúry a osvety 1969, s. 34—35.

Po Štrnástom Hviezdoslavovom Kubíne. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 33—36.
Na obzore znova Slniečko. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 74—77.

Slovesá *mojkať* a *primojkať*. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 171—172.
NV HMB. — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 94. — Tamže: Nie „zvykne sa tvrdiť", lež *tvrdieva sa, tvrdí sa* (s. 126). — Je spojka *no* nárečová? (s. 220—221). — Zaoberať sa, zapodievať sa a zapodieť sa (s. 223—224). — Dokázať a ,dokázať' (s. 255—256). — Väzba slovesa *uvažovať* (s. 284). — *Špatný* nie je *zlý* (s. 319—320).
Žena a jazyková kultúra. — P 24 — Pravda na weekend, *2*, 1969, č. 10, s. 6.
Nanovo do školy. — Večerník, 1. 9. 1969, s. 3.
Brúsime si jazyk. — Slniečko, *1 (23)*, 1969, č. 1, s. 29; č. 2, s. 30; č. 3, s. 27; č. 4, s. 30.
Brúsime si jazyk. — Slniečko, *2 (24)*, 1969/70, č. 1, s. 30; č. 2, s. 30; č. 3, s. 31.
Za Jánom Mihálom. (1891—† 1969). — Kultúra slova, *3*, 1969, s. 277 (nekrológ). — Ďalšie autorove nekrológy: Z myšlienok dr. Jána Mihála, P 24 — Pravda na víkend, *2*, 1969, č. 34, s. 6. — Obranca slovenčiny. Za pedagógom, jazykovedcom a prekladateľom dr. Jánom Mihálom (18. II. 1891 — 28. VII. 1969), Práca, 11. 8. 1969, s. 2.

1970

Príklad v jazykovej kultúre. — Kultúra slova, *4*, 1970, s. 65—68.
Štvrťstoročie slobody. — Kultúra slova, *4*, 1970, s. 129—131.

Brúsime si jazyk. — Slniečko, *2 (24)*, 1969/70, č. 6, s. 30; č. 7, s. 25; č. 8, s. 30; č. 9, s. 29; č. 10, s. 23.
Brúsime si jazyk. — Slniečko, *3 (25)*, 1970, č. 1, s. 22—23; č. 2, s. 30; č. 4, s. 30.

1971

Niekoľko poznámok o predikačných kategóriách. — In: Sesja Naukowa Międzynarodowej Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich w Krakowie w dniach 3—5 grudnia 1969 r. Red. T. S. Grabowski et al. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1971, s. 43—45.
Ladislav Novomeský o slovenčine. — Slovenská reč, *36*, 1971, s. 215—228.
Štyri zväzky publicistiky Ladislava Novomeského. — Kultúra slova, *5*, 1971, s. 137—142.
Postoj k jazyku. — Kultúra slova, 5, 1971, s. 97—100.
Malá úvaha o Hviezdoslavovom Kubíne. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *18*, 1971/72, s. 117—119.
Zo slovenskej palety Martina Benku. — Nedeľná Pravda, *4*, 1971, č. 32, s. 4.
Dobrá a užitočná knižka. [K. C. Hutchbin, Ako si nezabiť ženu, prel. F. Kalina, Martin 1969.] — Kultúra slova, 5, 1971, s. 299—302 (posudok jazykovej stránky publikácie).
nejúce ozveny. — Nedeľná Pravda, *4*, 1971, č. 20, s. 8. — Tamže: Hviezdoslavov Kubín (č. 49, s. 6).
ni. — In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 12. — Tamže: Bačovka (s. 15). — Báť sa (dakoho, dačoho) (s. 19). — Bojovať boj (s. 24). — Bratať sa, zbratať sa (s. 26). — Bratislavčan (s. 27). — Budeže nám hej! (s. 28). — Budúci čas (na vyjadrenie odhadu, neistoty) (s. 29). — By strieľal, bol by strieľal (s. 29—30). — Byť (tam) pečený-varený (s. 30). — Byť v trapiech (s. 30). — Celkom (s. 31). — Cesta ako kolkáreň (s. 31—32). — Cibriť (s. 32). — *Cigániť* a *cigánstvo* (s. 33). — Čajsi (s. 36). — Často (s. 37). — Čemrva (s. 37). — Čia je to lopta? (s. 38). — Čo (možno) najlepší (s. 42). — *Čo sa týka toho,* ale *pokiaľ ide o to* (s. 42). — Čudák (s. 43). — Dať (dostať, mať) zelenú (s. 44—45). —

Dážď (s. 46). — Diskusia (s. 52). — Dobehnúť (s. 53). — Dosť (s. 59). — *Dostať list*, ale *dostáť slovu* (s. 60). — Dostihy (s. 60—61). — Dôvažok (s. 62). — Druhý chlieb (s. 64). — Druhý vo význame iný (s. 64—65). — *Dušiť sa* a *dušovať sa* (s. 66). — *Dvadsaťjeden* i *jedenadvadsať* (s. 66). — Figu, figu drevenú (s. 71—72). — Fúkať sa (s. 73). — Háby (s. 77). — Hanif a hanobiť (s. 77—78). — *Holičská minúta* alebo *holičská minútočka* (s. 82). — Hrozienka (s. 86). — Hulvát? (s. 87—88). — *Chlpatučký*, nie chlpaťučký' (s. 89—90). — Ide im to ako po dróte (s. 93). — Ísť proti noci (s. 95). — *Jablča* a *Petržalča* (s. 95—96). — Jaseň — jaseňový (s. 97). — Jednotka (s. 99). — Jednotlivec a jedinec (s. 99—100). — Jesť a piť (s. 101). — Kazimier (s. 105). — Koľko platím? (s. 110). — Kotol a kotál (s. 115). Kozub, kozúbok (s. 116). — Kôš (s. 116—117). — Krémovník, nie ‚krémeš' (s. 119). — Krídelce, masielce... (s. 119). Kto (s. 122). — Kto? Čo? (s. 123). — ‚Kus reči' (s. 123). Kvietok (s. 124). — Lámä, lámätko, lamíča (s. 125—126). — Letovník (s. 130). — Lipnúť (s. 132). — Márnomyseľný (s. 140). — Mať prsty v dačom (s. 141—142). — Mať vinu na dačom (s. 142). — Matka, mať, mati, mater (s. 143). — *Mäkký*, ale *mäkučký* (s. 143—144). — Menej + efektívny (s. 144—145). — *Merif sa* a *mierif sa* (s. 145—146). — *Môcť* nie je *vedieť* (s. 153—154). — Musím domov (s. 155). — *Myšlienka* a *nápad* (s. 156). — *N* v slove *vinko* (s. 156). — Na — nate (s. 156—157). — Náprotivok (s. 162). — Naskutku (s. 163). — Natiahnuť iné struny (s. 163). — Nespadne ti koruna z hlavy (s. 166). — Nezbedník (s. 167—168). — Noha: jedna noha tu, druhá tam (s. 169). — *Noviny* a *novinky* (s. 171). — Obecať (s. 173). — Oberačka, oberačkové slávnosti (s. 174). — Obchôdzka (s. 174). — Obida (s. 175). — Obíjať orechy (s. 175). — Obratom pošty (s. 177). — Obslužné (s. 177—178). — Obstálo na nitke (s. 178). — Očistom (s. 179). — Odísť s dlhým nosom (s. 180). — *Odobriť* a *schváliť* (s. 180). — *Odpásť* a *prepásť* (s. 181). — Okolie Trnavy (s. 182). — Okopnieť (s. 183). *Oný* a *ondiať* (s. 185). — Opatrnosti nikdy... (s. 186). — *Orech* a *orechovník* (s. 187). — Ospravedlnenie (s. 188—189). — *Panička* a *súdružko* (s. 195). — Papierová pozornosť (s. 195). — Párať perie (s. 196). — *Pekný* a *krásny* (s. 199). — Pekný plat = slušný plat (s. 199). — *Pestvo* a *psina* (s. 201). — Plece (s. 205). — Počúvalské jazero (s. 207). — *Podnes/dodnes* a *tým viac* (s. 209). — Pohreb (s. 211). — *Pokles* a *poklesok* (s. 212). — Poletíme = budeme letieť (s. 213). — Poprosme (hviezdy...) (s. 216). — ‚Postrádať' (s. 217). — Požiadavka, snímka, variant (s. 220). — Požiarna zbrojnica (s. 220). — ‚Pôtorskí' a ‚handlovskí'? (s. 221—222). — Pranier (s. 223). — Pravidelný (s. 223). — Prednovok, prednovka... (s. 226). — Prenášač chorôb (s. 227—228). — Prevýšiť (s. 230). — *Priateľ* a *kamarát* (s. 232—233). — *Priemyselný* a *priemyslový* (s. 233—234). — Prísť lyžičky čítať dakomu (s. 235). — Pristane ti to (s. 236). — *Promovať* nie je *byť promovaný* (s. 237). — *Ráčiť* a *ráčiť sa* (s. 238). — *Rásť* a *riasť* (s. 240—241). — Raz darmo (241). — Raz — dva (tri, štyri) razy, ale päť (veľa) ráz (s. 242). — *Raz toľko* a *dva razy toľko* (s. 242). — *Reku* a *vraj* (s. 243). — Rozumieť — oni rozumejú (s. 247). — *Rúči* a *rúče* (s. 248). — *Rúra* nie je *trúba* (s. 248). — Rybárska trpezlivosť (s. 249). — ...s veľkým začiatočným písmenom s. 250—251). — Saláma (s. 252). — *Samopašný, samopaš* a *samopašnosť* (s. 253). — *Silvester, Silvester* a *silvester* (s. 258). — Sirota (s. 258). — Skapať (s. 260). — Skoro (s. 260—261). — Skutočnosť: *tá skutočnosť* a *to* (s. 263). — Sládza (s. 265). — *Slnko* a *slnce* (s. 265). — *Smetiak* a *popolnica* (s. 267). — So mnou (s. 268). — *Srdce je na mieste* i *Má srdce na mieste* (s. 273—274). — Stáť (si) v slove (s. 275). — Stavať — staviame (s. 276). — *Súkenný*, ale *drevený* (s. 280). — Sypať: Ako sype? (s. 284). — Štyri, nie ‚štiri' (s. 291). — Šupieť (s. 292). — Šuška (s. 292). — *Ťažiť sa* a *ťažkať si* (s. 295). — Tobôž (s. 300). — Trojkorunák (s. 304). — Tvrdý orech, tvrdý oriešok (s. 307). — Uhliak (s. 308—309). — *Uhol*, ale *uhoľ* (s. 309). — Úľ — v úli (s. 310). — Upozorňujeme vás (s. 311). — Úradský (s. 311). — V (s. 318). — Väčšina prípadov (s. 317). — Vekovať (s. 318). — Vrabce (s. 323). — *Všetci*, nie ‚*všetcia*' (s. 327). — Vykryť (s. 330). — Vziať — vezmem (s. 336—337). — Vziať rozum do hrsti (s. 337). — Z toho dôvodu, za tým účelom, takým spôsobom (s. 338). — Z (toho) titulu (s. 338). — *Začať/začínať* a *začať sa/začínať sa* (s. 339—340). — Začať od Adama (s. 340). — Zahodiť jedenástku (s. 341). — Zahučať, vyhúknuť, vyhučať (s. 341). — Zaistiť (schôdzku, prednášku) (s. 341—342). — *Zavčerom* a *zalanským* (s. 347). — Zavesiť na klinec (s. 347). — Zdôveriť sa dakomu s voľačím (s. 350). — *Zomrieť* a *zamrieť* (s 356). — Zotrieť tabuľu (s. 357). — Žabky: robiť žabky na vode (s. 360). — Žabvkláč (s. 361). — Želieť za dačím (s. 362). — Žiť z niečoho (s. 364). — Žltnúť (s. 364). — Žubrienka (s. 365). — Žuvačka (s. 365—366). — 2. vyd.: 1974 (so zmeneným stránkovaním).

1972

Vecný pojem príznaku a jeho slovnodruhový korelát. — Jazykovedný časopis, *23*, 1972, s. 177—181.

Druhá dobrá a užitočná knižka. [K. C. Hutchin, Ako si nezabiť muža, prel. V. Magurský, Martin 1969.] — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 158—162 (posudok jazykovej stránky publikácie).

Tretia dobrá a užitočná knižka. [K. C. Hutchin, Ako si nezabiť deti, prel. A. Patka, Martin 1972.] — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 347—350 (posudok jazykovej stránky publikácie).

[Diskusný príspevok.] — In: Hovorená podoba spisovnej slovenčiny. Referáty a diskusné príspevky z konferencie dňa 6.—9. októbra 1965. Red. J. Horecký. Bratislava, Združenie slovenských jazykovedcov pri SAV 1972 (rozm.), s. 367—369.

Dve desaťročia Jazykovej poradne. — Slovenská reč, *37*, 1972, s. 321—322.

Posúďte sloveso *hôliť*. — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 309—310.

[Odpoveď na otázku „Čo vás mrzí v každodennom používaní spisovnej slovenčiny"?] — Javisko, *4*, 1972, s. 105.

Družstvo — družstevný. — Večerník, *26*, 1972, s. 5.

Vyhlásime slovo *skutočnosť* za zámeno? — Rozhlas, 1972, č. 6, s. 18.

Šesťdesiate narodeniny prof. Eugena Paulinyho. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *19*, 1972/73, s. 100—101.

Päťdesiatka Jána Oravca. — Kultúra slova, *6*, 1972, s. 182—183.

1973

Výslovnosť tvarov *prosieb, kresieb*. — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 367—370.

K transpozícii modálnosti. — In: Otázky slovanské syntaxe. 3. Sborník symposia „Modální výstavba výpovědi v slovanských jazycích". Red. kolektív katedry českého jazyka a katedry ruského jazyka na filosofické fakultě UJEP. Brno, Universita J. E. Purkyně 1973, s. 153—155.

O triedení vedľajších viet. — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 103—109.

O niektorých jazykových osobitostiach živých mien. — In: VI. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 81—82.

K jazykovým osobitostiam chotárnych názvov. — In: VI. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9.—10. novembra 1971. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 171—172.

J. G. Tajovský, Miško. — In: Interpretácia čítankového textu. (Zborník metodických statí pre školy II. cyklu.) Red. J. Špánik. Bratislava, Krajský pedagogický ústav 1973 (rozmn.), s. 95—100.

Zo slovensko-českých čitateľských problémov. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 119—122.

O jednom preklade z francúzštiny. [P. Sartinová, Prepracovanosť, prel. Š. Weiskopf, Bratislava 1970.] — Kultúra slova, 7, 1973, s. 247—252 (posudok jazykovej stránky prekladu).

Čeština — učebnica pre slovenských vysokoškolákov. [Čeština. Vysokoškolská učebnica. Vedúci autorského kolektívu E. Pauliny, Bratislava 1972.] — Slovenská reč, *38*, 1973, s. 307—309 (ref.). — Ďalší autorov referát o tej istej publikácii: Kultúra slova, 7, 1973, s. 286—287.

Slovenská gramatika po francúzsky. [J. Bartoš — J. Gagnaire, Grammaire de la langue slovaque, Martin 1972.] — Kultúra slova, 7, 1973, s. 60—61 (ref.).

Monografia o doplnku. [J. Kačala, Doplnok v slovenčine, Bratislava 1971.] — Kultúra slova, 7, 1973, s. 28—30 (ref.).

J. Mlacek, Zo syntaxe frazeologických jednotiek, Bratislava 1972. — Jazykovedný časopis, *24*, 1973, s. 100–102 (ref.).
Uspokojiť sa. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 223. — Tamže: Vyhodiť dakoho na ulicu (s. 255). — Hmla — hmlový — hmlistý (s. 316). — *Nech sa páči* a *Páči sa* (s. 359).
Podkutý odborník a uzavretá zmluva. — Javisko, *5*, 1973, s. 143.
Náprotivok a *pendant*. — Práca, 28. 5. 1973, s. 3. — Tamže: Obrátená zdvorilosť (29. 10., s. 3).
Platený a *platný*. — *Večerník*, 6. 4. 1973, s. 5. — Tamže: Zlodejíček — zlodejíčkovia (25. 5., s. 5). — Pozabučkárenie (15. 6., s. 5). — *Doyen* nie je *mecenáš* (3. 8., s. 5). — *Známka* a *znak* (19. 10., s. 5). — Osobne si myslím (29. 12., s. 3).
Z jednej besedy. — Kultúra slova, 7, 1973, s. 311–313 (správa o besede o preklade diela M. Druona Stretnutie v pekle, konanej v polovici marca 1973 vo vydavateľstve Tatran v Bratislave).

1974

Niekoľko poznámok o jazykovom znaku. — In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 23–24. 1971–1972. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 27–32.
Televízny scenár hry *Za frontom*. — Kultúra slova, *8*, 1974, s. 237–241.
O kultúre hovoreného slova. Rozhovor s dr. Gejzom Horákom, CSc. — Správy. Interný bulletin pre členov ZSDU, 1974, č. 4, s. 30–36.

Moderná učebnica českého jazyka. [V. Šmilauer, Nauka o českém jazyku, Praha 1972.] — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *20*, 1973/74, s. 218–221 (recenzia).
Zavŕšiť a *zvŕšiť*. — Kultúra slova, *8*, 1974, s. 25–27. — Tamže: Prešovská hradská vo frazeologickej jednotke (s. 176). — O nevyhratých nohách (s. 305–306).
Každý (všetci) a *nikto (ani jeden)*. — Kultúra slova, *8*, 1974, s. 62–63.
Malý jazykový mesačník, [1], 1974, č. [1], s. 1–5; č. [2], s. 1–8; č. [3], s. 1–9; č. [4], s. 1–7; č. [5], s. 1–8; č. [6], s. 1–7; č. [7], s. 1–10; č. [8], s. 1–7; č. [9], s. 1–10; č. [10], s. 1–9.
Malý záber z výslovnosti. — Práca, 11. 3. 1974, s. 3. — Tamže: *Starať sa* nie je *starieť sa* (23. 9., s. 3).
Naftový hlad. — Večerník, 18. 1. 1974, s. 5. — Tamže: Nohy mu visia (9. 8., s. 3).

1975

Sekundárne funkcie času v spisovnej slovenčine. — In: O slovenčine pre slovenčinárov. Študijný materiál pre internú potrebu bratislavských učiteľov. Red. J. Oravec. Bratislava, Pedagogický ústav mesta Bratislavy 1975 (rozmn.), s. 18–41.
Zo zázemia jazykovej kultúry. — Kultúra slova, *9*, 1975, s. 289–292.
Hodnotenie javiskovej reči. — Kultúra slova, *9*, 1975, s. 178–179.
Trojúsmevový miláčik. [P. Jaroš, Trojúsmevový miláčik, Bratislava 1973.] — Kultúra slova, *9*, 1975, s. 25–28 (posudok jazykovej stránky publikácie).

Malý synonymický slovník. [M. Pisárčiková — Š. Michalus, Malý synonymický slovník, Bratislava 1973.] — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 121–124 (recenzia).
Malý frazeologický slovník. [E. Smiešková, Malý frazeologický slovník, Bratislava 1974.] — Slovenská reč, *40*, 1975, s. 250–252 (recenzia).
Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník, Bratislava 1974. — Jazykovedný časopis, *26*, 1975, s. 102–105 (ref.).
Ľavoruký. — Kultúra slova, 9, 1975, s. 125–127. — Tamže: „Nechať sa počuť" = ozvať sa (s. 253–254).
Malý jazykový mesačník, *2*, 1975, č. 1, s. 1–10; č. 2, s. 1–10; č. 3, s. 1–9; č. 4, s. 1–11; č. 5, s. 1–10; č. 6, s. 1–10; č. 7, s. 1–11; č. 8, s. 1–10; č. 9, s. 1–7; č. 10, s. 1–9.

Železná studnička. — Práca, 7. 4. 1975, s. 5. — Tamže: „Uzatvoriť" zmluvu? (19. 5., s. 3). — Studená večera (18. 8., s. 3).
Život a dielo Zechentera-Laskomerského. — Kultúra slova, *9*, 1975, s. 88—90 (správa o konferencii o živote a diele G. Zechentera-Laskomerského, konanej v dňoch 6.—7. 1974 v Brezne).

1976

Charakterizačné vlastné mená v prekladoch Chevalierovho románu Clochmerle. — In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 12. 1973. Zv. 3. Slavistika. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia (Prešov 3.—7. mája 1973). Zborník materiálov). Red. M. Blicha — M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 287—290.

Budú z nich ľudia. — Rodina a škola, *23*, 1976, č. 3, s. 13—15.
Súčasná spisovná slovenčina. [J. Ružička, Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu, Bratislava 1975]. — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 51—53 (recenzia).
Slovenská monografia o zloženom súvetí. [F. Kočiš, Zložené súvetie v slovenčine, Bratislava 1973.] — Slovenská reč, *41*, 1976, s. 248—250 (recenzia).
Päť odpovedí pracovníkom ČSTK v Bratislave. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 223—224.
Ponajprv a *v prvom rade*. — Práca, 29. 3. 1976, s. 6.
Dobré slovo... — Javisko, *8*, 1976, s. 107—109, 147, 170—171, 208, 237, 276—277, 305, 331, 335—336.
Malý jazykový mesačník, *3*, 1976, č. 1—2, s. 1—15; č. 3, s. 1—14; č. 4, s. 1—9; č. 5, s. 1—14; č. 6, s. 1—8; č. 7, s. 1—11; č. 8, s. 1—10; č. 9, s. 1—10; č. 10, s. 1—10.
Desať otázok Blahoslavovi Hečkovi. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 295—300 (autor otázok).
Výskum jazykovej kultúry v profesionálnych divadlách. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 356—358.
Hodnotenie javiskovej reči vo Zvolene. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 178—180 (správa o celkovom hodnotení javiskovej reči členov činohry Divadla Jozefa Gregora-Tajovského na schôdzke dňa 19. 11. 1975 vo Zvolene).
Festival bábkových divadiel. — Kultúra slova, *10*, 1976, s. 88—89 (správa o festivale konanom v dňoch 9.—12. 9. 1975 v Žiline).

1977

Znova o výslovnosti tvarov typu *prosieb*. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 308—312.
Účinková veta s hyperbolickým významom. — In: Jazykovedné štúdie. 13. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 125—129.
reči Jána Jonáša. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 202—206.
eč o reči v románe Vincenta Šikulu Majstri. — Slovenská reč, *42*, 1977, s. 327—336.
ábery zo Šikulových Majstrov. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 257—265.
zykové sprítomnenie Zechenterovho diela. — In: G. K. Zechenter-Laskomerský. Život a dielo. 1824—1908. Zborník materiálov z vedeckej konferencie 6.—7. decembra 1974. Red. L. Bartko. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1977, s. 159—162, rus. res. s. 227, nem. res. s. 232.
javiskovej reči na Novej scéne. — Správy. Interný bulletin pre členov ZSDU, 1977, č. 3, s. 33—34.
Malá ortoepická poradňa. — Správy. Interný bulletin pre členov ZSDU, 1977, č. 1, s. 56—58.

Hrdánstvo a *hrdopýcha*. — Kultúra slova, 11, 1977, s. 213–215.
Snehuľko Zlatúlik. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 317–318. — Tamže: Slankastý (s. 363–364).
Predvčerom a *minulý týždeň*. — Večerník, 30. 12. 1977, s. 3.
Seminár prekladateľov. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 123–124 (správa o seminári pre prekladateľov umeleckej literatúry, konanom dňa 26. 2. 1976 v Bratislave).
Konferencia o Jankovi Franciscim. — Kultúra slova, *11*, 1977, s. 313–314 (správa o vedeckej konferencii konanej v dňoch 6.–7. 1977 v Levoči).
Narodeniny Jazykovej poradne. — Večerník, 30. 9. 1977, s. 3 (k 25. výročiu vzniku relácie Jazyková poradňa Československého rozhlasu v Bratislave).

Prekladateľská činnosť

B. Koneski, Starostlivosť o makedónsky jazyk, Kultúra slova, *6*, 1972, s. 133–136.

Redakčná činnosť

Redakčná činnosť v časopisoch: Kultúra slova, *3*, 1969 — *5*, 1971 (člen red. rady, hlavný redaktor), *6*, 1972 — *11*, 1977 (člen red. rady). — Slovenská reč, *34*, 1969 — *35*, 1970 (člen red. rady).
Redakčná činnosť v publikáciách: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny, Bratislava 1971; 2. vyd. 1974 (odborný redaktor).

Zostavil L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

Tvary a používanie zámen sám, sama, samo a samý, -á, -é. — Gramatiky a slovníky súčasnej spisovnej slovenčiny vymedzujú významy a používanie obmedzovacieho zámena *sám, sama, samo* takto: Vyjadruje výlučnú jedinosť, oddelenosť od iných — rovnako ako výrazy *iba jeden, jediný, samotný.* Napr.: *prišiel s á m, bola s a m a v izbe; dieťa sa s a m o bojí.* Pri niektorých slovesách nadobúda odtienok „osamotený, opustený". Napr.: *Ostal celkom s á m na svete.* Niekedy vyjadruje odtienok ako príslovkové výrazy *samostatne, osobne, vlastnými silami, bez cudzej pomoci,* napr.: *S tým si s á m poradím.* Bežný je aj významový odtienok „z vlastnej vôle, dobrovoľne, bez vonkajšieho zásahu", napr.: *Priznal sa s á m. Rozhorelo sa s a m o od seba.* Zámenom *sám, sama, samo* často kladieme dôraz na istú osobu alebo vec, podobne ako zdôrazňujeme časticami *priam, dokonca, ba aj* napr.: *Ani s á m čert by ho nedohonil.*

Zámeno *samý, samá, samé* používame na vyjadrenie hojnosti, veľkého množstva, prevládania niečoho, nejakej kvality na niečom alebo v niečom. V tomto význame je zámeno *samý* synonymné s adjektívom *čistý* alebo s časticami *iba, len.* Napr.: *Bol s a m ý žart a smiech. Cesta bola s a m á skala. Šaty s a m á záplata. Boli tam s a m é ženy.* Tento význam zámena *samý, samá, samé* je častý najmä v spojení s látkovými menami. Napr.: *je tu s a m ý prach, mlieko je s a m á voda.* V spojení s výrazmi miesta a času, ako aj s výrazmi označujúcimi krajné body vyjadrujeme zámenom *samý* istú krajnosť, stupňovanie. Napr.: *na s a m o m konci; na s a m o m spodku; vyšiel som na s a m ý vrch; prišiel s a m ý prvý, s a m ý posledný; s a m ý vrchný konár; s a m ý predný, zadný rad* a pod. V takýchto spojeniach je zámeno *samý* blízke významu príslovky *celkom* (porov. Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 307—309; Slovník slovenského jazyka IV, s. 16—17 a VI, s. 93 — heslá *sám, sama, samo* a *samý*).

Vo vete býva zámeno *sám* obyčajne vo funkcii doplnku, len v spojeniach ako *sám predseda, sama kráľovná* má *sám* funkciu prívlastku. Zámeno *samý* sa vždy používa ako prívlastok.

Zámeno *sám* má väčšinu tvarov zhodných s tvarmi tvrdých prídavných mien vzoru pekný: *samého, samému, samej, samým atď.* Iba v prvom a štvrtom páde jednotného i množného čísla má odlišné (krátke) tvary: *sám, sama, samo, samu, sami* (s mäkkým *i* pre mužský životný rod) a *samy* (s tvrdým *y* pre ostatné rody). Zámeno *samý* sa skloňuje úplne podľa vzoru pekný.

Krátke tvary zámena *sám,* ktoré sú v menšine, podliehajú tlaku prevládajúcich dlhých tvarov. Pevne sa držia krátke tvary *sám, sama, samu* v jednotnom čísle. Ale krátke tvary množného čísla sa často nahrádzajú tvarmi s dlhými koncovkami. Najmä tvar *samy* (s ypsilonom) v bežnej reči čoraz viac ustupuje tvaru *samé* s dlhou koncovkou. Zaznamenali sme si z tlače napr. takéto spojenia: *útok na s a m é základy nášho spoločenského systému* (Nové slovo); *antisocialistické sily chceli uchopiť túto úlohu s a m é* (Nové slovo); *Zaobchádzajme s bankovkami šetrne, aby na nás nemuseli žalovať ony s a m é ...* (denník Pravda); *tri s a m é dievčatá v Tatrách* (toto spojenie sa tri razy opakovalo

v televíznej inscenácii istej hry). Vo všetkých uvedených prípadoch mal byť podľa platnej normy tvar *samy*. Tvar *samé* niekedy nenáležite vytláča aj tvar jednotného čísla stredného rodu *samo*. Napríklad: *Matka sa nestarala o dieťa, nedávala mu riadne jesť a piť, ani ho riadne nešatila, nechávala ho s a m é bez dozoru* (denník Pravda). *Tento zvrat privodilo s a m é československé mužstvo svojou ľahostajnou hrou v druhej tretine zápasu* (denník Pravda). V obidvoch prípadoch sa mal použiť tvar *samo*.

Ako možno vysvetliť ustupovanie krátkych tvarov zámena *sám, sama, samo* a ich nahrádzanie tvarmi s dlhými koncovkami? Pri skloňovaní adjektív v slovenčine okrem nepatrných zvyškov zanikli tzv. menné (krátke) tvary a úplne prevládli tvary s dlhými koncovkami. S dlhými tvarmi adjektív sa v spisovnej slovenčine vyrovnala aj väčšina tvarov rodových zámen tvrdého skloňovania. Napr: ukazovacie zámeno *ten, tá, to* má krátke zámenné tvary len v 1., 2., 3., 4. a 6. p. jedn. č. muž. a str. rodu, kým v žen. rode sa zámeno *tá* skloňuje úplne podľa adjektíva pekná, pričom krátke koncovky sú v tvaroch *t e j peknej, t o u peknou*. Koncovka podľa vzoru pekný je aj v 7. p. jedn. č. muž. a str. rodu: *s t ý m pekným*. Aj v 6. p. jedn. č. muž. a str. rodu sa koncovka zámena *ten* zhoduje s koncovkou tvrdých adjektív, ale tu nastalo vyrovnanie v prospech zámenného tvaru: *o t o m peknom*. Všetky tvary množného čísla všetkých rodov zámena *ten, tá, to* majú dlhé koncovky v zhode s tvarmi tvrdých adjektív. Líši sa síce tvar *tie* proti *pekné*, ale aj tu je v oboch prípadoch dlhá koncovka. (Spomeňme si na Štúrovu kodifikáciu tvaru *peknje!*) Pri skloňovaní zámena *onen, oná, ono* vyrovnávací proces v prospech tvarov s dlhými koncovkami pokročil ešte o krok ďalej. Posledná kodifikácia uznáva za správne popri tvaroch *onoho, onomu* aj tvary *oného, onému*. Morfológia slovenského jazyka (s. 256) zaznamenáva popri podobe *onen* aj podobu *ony* a Slovník slovenského jazyka (II. diel, s. 567) popri tvaroch *onen, oná, ono* aj tvary *ony, oná, oné*. Zámeno *všetok, všetka, všetko* má krátke menné koncovky iba v základných tvaroch, ďalej v tvare *všetku* a v mn. č. v tvaroch *všetci, všetky*. Ostatné tvary sa zhodujú s tvarmi tvrdých adjektív, pričom prevažujú tvary s dlhými koncovkami. Zámená *aký, taký, ktorý, koľký a i.* sa skloňujú úplne podľa tvrdých adjektív.

Pri tomto stave skloňovania tvrdých rodových zámen je celkom pochopiteľné, že krátke tvary zámena *sám, sama, samo* podliehajú tlaku tvarov s dlhými koncovkami. Najviac je touto tendenciou ohrozený izolovaný tvar *samy* s koncovkou *-y*, ktorá má v skloňovaní zámen paralelu iba v tvare *všetky*. Kým v tvare *všetky* koncovka *-y* má oporu v predchádzajúcej veláre *k*, pri tvare *samy* takejto opory niet. Naopak, uplatňuje sa tu vplyv pravidelného tvaru *samé*, ktorý je súčasťou paradigmy zámena *samý, samá, samé*. Tento vplyv sa uplatňuje aj v 1. a 4. p. jedn. č. str. rodu. Preto sa v týchto dvoch prípadoch stretávame s tvarom *samé* s analogickou koncovkou *-é* podľa tvrdých príd. mien.

Ak súčasná kodifikácia spis. slovenčiny nezastaví pôsobenie tejto analógie, bude prv-neskôr treba popri tvaroch *samy* a *samo* uznať za spisovný aj analogický tvar *samé*, ktorý postupne prevládne. Pravda, pokiaľ kodifikácia v rámci paradigmy zámena *sám, sama, samo* tvar *samé* nepripúšťa, treba tento tvar pokladať za nespisovný. V citovaných dokladoch z hromadných komunikačných prostriedkov majú teda príslušné spojenia znieť správne takto: *útok na s a m y základy ..., ony s a m y, tri s a m y dievčatá v Tatrách, matka nechávala dieťa s a m o, s a m o československé mužstvo* a pod.

Š. Peciar

Téma — tematický, réma — rematický. — V jazykovednej literatúre, najmä v oblasti výskumu aktuálneho členenia vety sa používajú termíny *východisko (základ) výpovede* a *jadro výpovede*. Popri nich sa však niekedy používajú aj výrazy cudzieho (gréckeho) pôvodu, a to *téma* (= východisko výpovede) a *réma* (= jadro výpovede). Tieto dva výrazy ako lingvistické termíny uvádza aj Slovník slovanské lingvistické terminologie (Zv. 1. Praha, Academia 1977, s. 466).

Zriedkavejšie používanie termínov *téma* a *réma* v našej jazykovednej literatúre (výskumnej i aplikovanej) možno vysvetliť predovšetkým tým, že domáce termíny *východisko (základ) výpovede* a *jadro výpovede* sú pomerne ustálené, významovo zreteľné, i keď azda trochu nevýhodné z hľadiska tvorenia prípadných derivátov, lebo sú dvojslovné. Iný dôvod zriedkavejšieho používania týchto termínov je azda aj ten, že výraz *téma* je viacvýznamový, dokonca ho možno pokladať za homonymný. Slovník slovenského jazyka IV (1964, s. 505) prvý význam slova *téma* charakterizuje takto: myšlienka, námet, látka, o ktorých sa hovorí; súhrn javov zobrazených v umeleckom diele (napr. *aktuálna, hlavná téma, historická, politická téma, prednášať na tému, stará, pálčivá, vďačná téma).* V rámci tohto významu sa slovo *téma* kvalifikuje aj ako lingvistický termín (základ výpovede pri aktuálnom členení vety) a hudobný termín (základná hudobná myšlienka, motív skladby). Druhý význam slova *téma* je z oblasti gramatiky (morfológie): kmeňotvorná prípona slovies, príznak.

Príslušné prídavné meno *tematický* sa v Slovníku slovenského jazyka spracúva v osobitnom hesle a tiež sa člení na dva významy. Treba predpokladať, že do prvého významu tohto prídavného mena sa zahŕňa aj vzťah k podstatnému menu *téma* s významom „základ výpovede", hoci priliehavé spojenie na tento význam sa v slovníku neuvádza (tu by bolo napr. reálne spojenie *tematická časť vety*).

Druhý lingvistický termín z dvojice *téma — réma* sa z dosť nevysvetliteľných príčin do súčasných používaných normatívnych slovníkov dosiaľ nedostal. Slovo *réma* nenájdeme v Slovníku slovenského jazyka, neuvádza sa ani v Slovníku cudzích slov S. Šalinga, M. Šalingovej a O. Petra, nemajú ho zachytený napr. ani českí lexikografi v Slovníku spisovného jazyka českého (je však uvedený v najnovšej normatívnej príručke Výslovnost spisovné češtiny, ktorá obsahuje prevzaté cudzie slová a ich výslovnosť — porov. s. 264). Slovo *réma* ako jazykovedný termín je zachytený, ako sme už uviedli, v Slovníku slovanské lingvistické terminologie I.

V uvedených slovníkoch preto celkom pochopiteľne nenájdeme ani príslušné prídavné meno *rematický*, ktoré možno analogicky predpokladať i utvoriť podľa schémy *téma — tematický*. Výskyt prídavného mena *rematický* je pomerne zriedkavý, nájdeme ho v úzko odbornej jazykovednej literatúre, ponajviac inojazyčnej. Prídavné meno *rematický* sa používa v termíne na označenie tej časti vety, ktorá sa pokladá za jadro výpovede *(rematická časť vety)* (porov. článok K. Buzássyovej Kategória určenosti v maďarčine a v slovenčine v zborníku Z konfrontácie maďarčiny a slovenčiny, Bratislava 1977, s. 70—74).

Obidve prídavné mená *(tematický, rematický)* sú utvorené od širšieho odvodzovacieho základu, ktorý má pôvod v pádových tvaroch príslušných fundujúcich podstatných mien (napr. ῥῆμα - ῥήματος). Podobne sú utvorené napr. aj prídavné mená *fonematický, morfematický* od základov *fonéma, morféma.* I napriek dnešnej ustálenosti základných podôb týchto prídavných mien pri tvorení prídavných mien od substantív *téma* (vo význame „východisko, základ

výpovede") a *réma* by bolo možné uvažovať aj o kratších tvaroch prídavných mien, a to v podobe *témický* a *rémický*. Takéto tvorenie má oporu v základných tvaroch takých prídavných mien ako *sémický, polysémický, lexémický, syntaxémický, monémický* a pod., ktoré sú utvorené od podobných základov ako prídavné mená *tematický, rematický (séma, lexéma, syntaxéma, monéma),* pričom ako slovotvorný základ tu neslúži rozšírený pádový tvar, ale tvar nominatívu: *sém-ický, lexém-ický, syntaxém-ický, moném-ický.*

V tvorení prídavných mien od týchto jazykovedných termínov, ktoré majú základ v gréčtine, existuje teda istá nejednotnosť, ale tá nie je v centre pozornosti tejto našej úvahy. Užitočná by však bola širšia analýza tvorenia prídavných mien od širšieho súboru slov zakončených na *-éma,* na základe ktorej by bolo možné presnejšie určiť, ktoré podoby prídavných mien sú tu v prevahe, ktoré z nich sú produktívnejšie, resp. vhodnejšie — kratšie alebo dlhšie tvary. Nateraz sa obmedzujeme iba na konštatovanie, že popri termíne *téma* a jeho deriváte *tematický* je potrebné lexikograficky zachytiť aj termín *réma* a príslúchajúce prídavné meno *rematický.*

F. Kočiš